



T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**MEHMET FEYZİ EFENDİ'NİN KUR'AN'I
YORUMLAMA İLKELERİ**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bilge KARADAĞ

DANIŞMAN

DOÇ. DR. BURHAN BALTACI

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MEHMET FEYZİ EFENDİ’NİN KUR’AN’I YORUMLAMA
İLKELERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bilge KARADAĞ

Danışman	Doç. Dr. Burhan Baltacı
Jüri Üyesi	Dr. Öğr .Üyesi Şükrü Maden
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Kudrat Artıkbaev

KASTAMONU - 2019

TEZ ONAYI

Bilge KARADAĞ tarafından hazırlanan "**Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Yorumlama İlkeleri**" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile **Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Dr.Öğr.Üyesi Şükrü MADEN
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

Jüri Üyesi
(Danışman)

Doç.Dr.Burhan BALTACI
KASTAMONU
ÜNİVERSİTESİ

Jüri Üyesi

Dr.Öğr.Üyesi Kudrat
ARTIKBAEV
KASTAMONU
ÜNİVERSİTESİ

21/06/2019

Enstitü Müdürü Prof Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Sevdâ ÖZKAYA SOFU
Enstitü Müdür Yardımcısı

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim

İmza

Bilge KARADAG

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Mehmet Feyzi Efendi'nin, yaşantısında kendisiyle bütünleşmiş, sohbetlerinde ziyaretçilerine, eğitim süreci içinde talebelerine anlatarak, onlara bakış açısı kazandırdığı ilkelerin ve bu ilkelerden yola çıkarak ulaşılan bazı ayet yorumlarının istifadeye sunulması amaçlandı.

Mehmet Feyzi Efendi'nin hayatına baktığımızda, geçmişten günümüze Kur'an ve Sünnet merkezli, çeşitli kaynaklardan oluşmuş ilmî yönü dikkatimizi çeker. Bu ilmî birikimi, sözlü tefsir çalışmaları sayabileceğimiz irşat faaliyetlerinden tutun da, Kur'an ilimleri, hadis ve tasavvuf gibi dini ilimleri de kapsayan bir eğim faaliyeti oluşturmuştur.

Çalışmamızda Mehmet Feyzi Efendi'nin hayatının ve görüşlerinin aktarıldığı kaynaklardan istifade ederken, aynı zamanda derin ilmî birikimini yansıtan sohbetlerinde, çoğunlukla, Kur'an'ın Kur'an'la, Kur'an'ın sünnetle ve sahabe kavliyle, ayrıca ehl-i sünnet âlimlerin görüşleri doğrultusunda yorumladığı ayetlere örnekler gördük ve bu örnekleri çalışmamızda belirttik. Onun bazı ayetlere yaklaşımını açıklarken, bütünlüğün bozulmaması açısından konunun sadece onun açıklamaları üzerinden anlaşılmasına dikkat ettik.

Çalışmamızın sonucunda, Mehmet Feyzi Efendi'nin yorumladığı ayetlerin ehl-i sünnet itikadına göre nasıl anlaşılması gerektiği, Kur'an'ı anlama konusunda bulunduğumuz nokta ve günümüz Müslümanlarının Kur'an'a ilgi ve yaklaşımları gibi pek çok konuyu düşünme ve değerlendirme imkânı bulduk.

Bu çalışma esnasında benden ilmî ve manevî desteklerini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Doç. Dr. Burhan BALTACI'ya, çalışmam esnasındaki ilgi ve anlayışlarıyla daima yanımda olan değerli aileme, çalışmamda bana yardımcı olan dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Bilge KARADAĞ
Kastamonu, Mayıs, 2019

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MEHMET FEYZİ EFENDİNİN KUR'AN'I YORUMLAMA İLKELERİ

Bilge KARADAĞ
Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Burhan BALTACI

Asırlardan bu zamana kadar yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim pek çok âlim tarafından tefsir edilmiş, yorumlanmaya çalışılmıştır. Mehmet Feyzi Efendi de, Kur'an'dan bazı ayetleri yorumlayarak, Kur'an ve sünnet ışığındaki irşadı ile sadece Kastamonu'da değil, Kastamonu dışında da etkili olmuş bir âlimdir.

Çalışma başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an anlayışını etkileyen şahıslar ve Kur'an'ı yorumlamada öncelikleri ele alınırken, ikinci bölümde Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı yorumlama ilkeleri, genel ve özel ilkeler çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu ilkeler, Kur'an'ın okunmasından hayata geçirilme sürecine kadar gerekli şartlar, Kur'an'ı anlama ve okuma metodları ve bazı ayetlerin başka bir ayete, hadise veya ehl-i sünnet âlimlerin görüşlerine dayandırılan ayet yorumları ile delillendirilmiştir. Ayrıca, ayetlerin dilbilimi, işarî ve zahirî yönüyle tefsirine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Mehmet Feyzi Efendi, Kastamonu, ayet, tefsir, ehl-i sünnet, metot.

2019, 98 Sayfa
Bilim Kodu:

ABSTRACT

M. sc. Thesis

PRINCIPLES OF MEHMET FEYZİ EFENDİ'S QURAN INTERPRETATION

Bilge KARADAĞ
Kastamonu University
Social Sciences Institute
Department of Basic Islamic Studies

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Burhan BALTACI

Holy Qur'an Quran has been commented on by many scholars until this time. Mehmet Feyzi Efendi is a scholar who has influenced not only Kastamonu but also outside of Kastamonu with his interpretation in the light of Qur'an and Sunna, interpreting some verses from the Qur'an.

The study consists of two main parts. In the first part, Mehmet Feyzi Efendi's understanding of the Qur'an and the priorities in interpreting the Qur'an are discussed. In the second part, Mehmet Feyzi Efendi's interpretation of the Qur'an is discussed within the framework of general and special principles. These principles are evidenced by the necessary conditions from the reading of the Qur'an to the realization of the Qur'an, the methods of understanding and reading the Qur'an, and the interpretation of some verses based on the verses of another verse, hadith or the views of the Ahl al-Sunnah scholars. In addition, the linguistics of the verses, the commentary on the ischaracterical and apparent aspects are also mentioned.

Key Words: Qur'an, verse, tafsir, hadith, Ahl al-Sunnah, method.

2019, 98 Pages

Scince Code:

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAYI	II
TAAHHÜTNAME	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR DİZİNİ	IX
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar.....	3
1.2.1. Araştırmanın Yöntemi	3
1.2.2. Araştırmanın Kaynakları	3
1.3. Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı	5
I. BÖLÜM	14
MEHMET FEYZİ EFENDİ’NİN KUR’AN ANLAYIŞINI ETKİLEYEN ŞAHISLAR ve KUR’AN YORUMLAMADA ÖNCELİKLERİ	14
1.1.Kur'an Anlayışı.....	14
1.2.Kur'an Anlayışını Etkileyen Şahıslar.....	18
1.2.1. Ömer Aköz Hoca Efendi ve Temsîlî Kıraat	19
1.2.2. Bediüzzaman ve Kuranî İrşat	21
1.3.Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Yorumlamada Öncelikleri.....	27
1.3.1. Hz.Peygamber'e ve Sünnete Bağlılık.....	27
1.3.2. Ehl-i Sünnet İtikadına Bağlılık.....	34
1.3.3 .İhlâs	38
1.3.4. Millî Değerlere Bağlılık:	42
II. BÖLÜM	50
MEHMET FEYZİ EFENDİNİN BAZI AYETLERİ YORUMLAMA İLKELERİ	50
3.1. Ayet Yorumlarında Kullandığı Genel İlkeler	50
3.2. Ayet Yorumlarında Kullandığı Özel İlkeler.....	54

3.2.1. Ehl-i Sünnet İtikadı İlkesine Dayanan Yorumları	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
3.2.2. Ayetin Ayetle Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları	70
3.2.3. Ayetin Hadis'le Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları	75
3.2.4. Ayetin, Sahabe, Tabiun veya Selef Alimlerinin Görüşleriyle Yorumları	77
3.2.5. Kur'an'ın Dilbilimi Yönünden Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları.....	80
3.2.6. Ayetin Zahirî Manasıyla Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları	82
3.2.7. Ayetin İşarî Manasıyla Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları	85
3.2.8. Aynı Konuyla İlgili Diğer Ayet ve Hükümleri Dikkate Alarak İzahı	90
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	98
ÖZGEÇMİŞ	101

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	İbn
bkz	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
<i>DİA</i>	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
h.	Hicri
H.	Hazreti
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
m.	Miladi
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
sad.	Sadeleştiren
sy.	Sayı
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
tah.	Tahkik
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
v.	Vefat
vb.	Ve benzeri
vdğr.	Ve diğerleri

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Mehmet Feyzi Efendi (1912-1989) Kastamonu’da doğmuş ve yaşamış âlim, fazıl, mütefekkir bir şahsiyettir. Annesinin vefatından sonra teyzesi tarafından evlât edinilen Mehmet Feyzi’nin “Pamukçu” olan soyadı “Şallıoğlu” şeklinde değişmiştir.¹

Mehmet Feyzi Efendi’yi tanıyan yöre insanlarının da ifade ettiği üzere İstiklal Savaşı yıllarına rastlayan çocukluğunda ve sonrasında toplumda yaşanan sancıları hayatının her alanında hissetmiştir. Eğitim hayatı ve dinî yaşantısında dönemin hadiselerinden etkilenmiş, prensiplerini ve doğrularını taviz vermeden yaşayabilmek adına pek çok sıkıntılar çekmiştir. Dinî hassasiyetleri sebebiyle bütün bu zorluklara katlanmış olan Feyzi Efendi, hiçbir şahsî menfaat gözetmeksizin dinî değerlerin toplum vicdanından silinmemesi için büyük bir çabanın içine girmiştir. Onun, yıllarca devam eden bu emekleri sayesinde, yaşadığı yörede ve civarında şuurlu, dindar, itikadî sapması olmayan, aşırı fikir ve cereyanlara kapılmayan, vatan ve milletini seven mutedil bir toplum meydana gelmiştir.² Yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal dönüşümler geçirmesi nedeniyle, hayatının her aşamasında bu sıkıntılardan bizzat etkilenmiş, her şeye rağmen Kur’an ve sünnet çizgisinden ödün vermemiş bir âlimdir. Mehmet Feyzi Efendi’yi, toplumun, örf adet ve dininden koparılmaya çalışıldığı, din adamları ve âlimlerin yıpratıldığı 1960-1980 ihtilalleri ile devam eden sıkıntılı dönemde insanları eğiterek, ayrışmayı ve cehaleti önleyen, toplumu ortak değerlere sahip çıkmaya çağıran bir mürşit olarak görürüz. Bunu, hayatını kendi tabiriyle özetlediği safhalardan olan, “hubbîlik” makamı ile yani yaratılan her şeye, kaynağını Yüce Allah’tan alan sevgi ve merhametle yaklaşarak, insanları çevresine bir mıknaatîs gibi toplayarak yapması dikkatimizi çeker. Feyzi Efendi kendisini ziyarete gelen, seven, sayan herkesi ve bütün Kastamonu’yu kucaklamıştır. “Tanıdığımız tanımadığımız bütün müminler kardeşimizdir. Onlara dua etmek vazifemizdir”³ yaklaşımıyla toplumu birleştirici, yapıcı, birlik ve beraberliğe sevk edici, bütünlüğü bozup fitneye ve ayrılığa neden olacak her türlü olumsuzluktan sakındırıcı telkinlerde bulunmuştur.

¹ Baltacı Burhan, “Şallıoğlu Mehmet Feyzi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, s.310.

² Baltacı, Naile, *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, Töre Basım, Kastamonu, 2016, s.2.

³ Tatlı, Bekir, “-İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış”, *II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu*, 2014, s.108.

Kendisini ziyarete gelenlere evini açarak gerçekleştirilen irşat sohbetlerinde, yöntem olarak sohbet ve muhabbetin esas alındığı, kişiye özel ferdî tavsiye ve nasihatler üzerinden gidildiği gibi bütün toplumu ilgilendiren genel ve küllî hususlardan da bahsedilmiş, toplum sorunlarına reçeteler sunulmuştur. Onun kendi mütevazî ve samimî sohbet ortamı sayesinde, insanlar, bu zor dönemi, itikadî sapmaya düşmeden, fikrî bir zarara uğramadan geçirmişlerdir.

Mehmet Feyzi Efendi sohbetlerinde toplumu ilgilendiren ortak sorunları gündeme getirmiş ve bu sorunlara çözüm üretmeyi amaçlamıştır. Onun tespit ettiği sorunlardan bir tanesi, İslam toplumlarının Kur'an'dan uzaklaşmaları ve buna bağlı olarak sonunda zayıf düşmeleridir. Dolayısıyla, ona göre, İslam toplumlarının kurtuluşlarının yegâne reçetesi Kur'an'a bağlı kalmalarıdır.

Mehmet Feyzi Efendi Kur'an'a ve Kur'an ilimlerine vâkıf olmasına rağmen müstakil bir tefsir eseri yazmamıştır. Bununla birlikte, sohbetlerinde ayetleri izah etmekten uzak kalmamış, Kur'an perspektifinden ayrılmamış, yaptığı sohbet ve izahlarda, müfessirlerin yorumlarını bazen aynen aktarırken, bazen de farklı bakış açılarıyla yorumlamıştır. Çoğunlukla yanındakilerin akıllarına takılan soruların cevabı niteliğinde izahları olduğu gibi, zaman zaman da toplumda yaşanan sıkıntılara dair genel açıklamalar yapmıştır. Böylelikle ziyaretine gelenler ve sohbetini dinleyenlerle yazılı olmasa da şifahî bir tefsir faaliyeti oluşmuştur. Bu çalışmamızdaki amacımız bu faaliyetten az da olsa istifade edilmesini sağlamak ve onun sohbetlerindeki ikaz ve irşadı günümüze de yansıtabilmektir.

Mehmet Feyzi Efendi, yakın tarihte yaşamış, hayatının her safhasında zorluklarla karşılaşmış, buna rağmen, Kur'an ve sünnetten ayrılmamış, doğruları söylemekten yılmamış bir mürşid-i kâmilidir. Ehl-i sünnet itikadından sapmaların yaşandığı günümüz fikir ve düşünce ortamında, O ve onun gibi bizi aslımıza döndürecek, doğruları hatırlatacak âlimleri tanımaya ihtiyacımız vardır. Bu araştırmamız onu daha iyi tanımak ve Kur'an'ı yorumlama ilklerine dikkat çekmek adına küçük bir çabadır. Çalışmamızda, bu ihtiyacı kısmen de olsa kapatmak amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar

1.2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda yazılı kaynaklara ve yaptığımız görüşmeler çerçevesinde sözlü kaynaklara başvurduk. Feyzi Efendi'nin hayatını ve ilmî yönünü kendisi hakkında yazılan kitaplara, kaynaklarda yer almayan noktaları ise sözlü kaynaklara başvurmak suretiyle, kronolojiye riayet ederek yazdık. Feyzi Efendi'nin kaynaklara doğrudan yansımayan tefsir ilmi ve ayet yorumlarını ise dolaylı olarak eserlerden ve yaptığımız görüşmelerden tespit etmeye çalıştık. Feyzi Efendi'nin sohbetlerinde yer verdiği dînî şahsiyetlerin, okuduğu, okuttuğu ve referans olarak gösterdiği âlimlerin eserlerine de müracaat ederek verilen bilgi ve görüşlerin aslına ulaşp dipnotlarda belirttik.

1.2.2. Araştırmanın Kaynakları

Bütün bunlarla birlikte Mehmet Feyzi Efendi'nin inanç, ahlâk, ibâdet, muâmelât gibi İslâm'ın çeşitli meselelerini ilgilendiren görüşlerini, çoğunlukla talebelerinden bir kısmının gerek onun hayatında gerekse vefatından sonra yazdıkları eserlerden tespit etme imkânına sahibiz.

Araştırmamıza temel olarak Feyzi Efendi'nin talebeleri tarafından yazılan, sözlerinin ve görüşlerinin ifade edildiği ve onunla görüşenlerin hatıralarının toplandığı eserler kaynaklık etmiştir. Onun talebelerinden emekli öğretmen merhum Muzaffer Ertaş, (Şaban Kalaycı müstear ismiyle) *Karanlıktan Aydınlığa* ve *Mehmet Feyzi Efendi'den Menkıbeler- Karanlıktan Nura* adlı iki kitabı, Musa Özdağ'ın, onun sözlerinden bazılarını ele aldığı açıklamalardan oluşan *Feyizler* isimli kitabı, ayrıca yine talebelerinden Rafet Küllüoğlu'nun *Feyizli Sözler* kitabı, onun hayatıyla ilgili yararlanabildiğimiz kaynaklardandır. Ayrıca Vedat Kader'in *Mehmet Feyzi Efendi* ve İhsan Atasoy'un daha çok öncekilerin bir derlemesi olan *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmet Feyzi Efendi* isimli eseri de talabeleri ve ziyaretçilerinin hatıralarından derlenmiş, Mehmet Feyzi Efendi'nin görüşlerini, yansıtan eserlerdendir. Hayatı boyunca ona talebelik etmiş, onu ziyaret etmiş, bugün önemli bir kısmı dâr-ı bekaya göçmüş onlarca kişinin hatıralarının, içine hurafeler karışmadan ve unutma illeti

onları mualllel hale düşürmeden kayıt altına alınması, çoğunlukla şifahî yolla elde edilmiş verilerin kaybolmaması noktasında önemlidir.

Mehmet Feyzi Efendi hakkında kendisinden söz edilen pek çok yayın mevcut olduğu gibi, onun hayatı ve görüşlerini anlatan pek çok tez, makale, tebliğ, gazete-dergi yazısı ve benzeri yayımlar da mevcuttur. Mesela, çalışmaya ilham ve ismini veren, Burhan Baltacı'nın *Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri* Bekir Tatlı'nın *"İslam Garip Başladı..." Hadisine Orijinal Bir Bakış Açısı Getiren Mehmet Feyzi Efendi'nin Peygamberlik ve Sünnet Anlayışı* hakkında yazılmış tebliğlerden sadece ikisidir. Ayrıca Naile Baltacı'nın *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf* kitabı, yine son dönemlerde, onun hayatından ve tasavvuf anlayışından bahseden bir doktora çalışmasıdır. Mehmet Feyzi Efendi'nin kronolojisi de dahil olmak üzere, bütün hayatı, eğitim ve öğretim süreci, fikrî ve itikadî görüşleri, tasavvuf ve Kur'an anlayışı gibi konulara değinen bu çalışma, bu manada ihtiyacı karşılayan bilimsel bir çalışmadır. Onun hayatı ve görüşleriyle ilgili tebliğ, makale ve tez çalışmaları bunlarla sınırlı değildir. Çalışmamızda ulaşabildiğimiz makale ve tebliğleri kaynak olarak belirttik. Ayrıca başta aile fertlerinden bazıları olmak üzere Feyzi Efendi ile iletişim içinde olan talebe veya ziyaretçilerle görüşmelerimiz ve onlara yönelttiğimiz sorulara verilen cevaplar da bizim çalışmamıza ışık tutmuştur. Vefatından (1989) bu yana 30 yıla yakın bir süre geçtiği için Feyzi Efendi'nin yaşlıları ve onu tanıyanların büyük bir kısmı ahirete irtihal etmiştir. Feyzi Efendi'nin sağlığında sohbetlerinde az da olsa not tutan kimseler olmuştur. Bazıları da dinlediği sohbeti evine gidince yazmaya çalıştığını söylemiştir. Genel olarak muhatabıyla tam bir iletişim içinde olmayı önemseyen Feyzi Efendi, önceleri not tutulmasını istememiş, ömrünün son birkaç yılında sözlerinden bazılarının yazılmasına müsaade etmiştir. Vefatından sonra bu şekilde oluşan notlardan hareketle yukarıda bahsi geçen kitaplar gibi çeşitli kitaplar neşredilmiştir. Çalışmamıza kısmen benzeyen bir tebliğ dışında⁴ konuyla ilgili bir araştırmanın bulunmaması, bununla birlikte ele aldığımız konuyla ilgili birçok bilginin dağınık halde bulunması, Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Yorumlama İlkeleriyle ilgili bu çalışmayı yapma konusunda bizi cesaretlendirmiştir.

⁴Baltacı, B., "Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri", *Kastamonu Ünv. II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu*, s. 125.

1.3. Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı

Elimizdeki nüfus cüzdanı fotokopisinde yer alan bilgiye göre Rumî 15 Mart 1328 (Miladi 28 Mart 1912) tarihinde Medrese-i Atabey Mahallesinde⁵ dünyaya gelen Mehmet Feyzi Efendi, kendi beyanına göre Şamlıoğlu Çıkmazı'nda, "Temmuz ayı bitmeye yüz tutmuş ve o döneme denk gelmiş bir Ramazan ayında" dünyaya gelmiştir. Babası İzzet Efendi, annesi Hafız Ayşe Hanım'dır.⁶

Babası İzzet Efendi (ö.1927), Kastamonu'da dürüstlüğü, sadakat ve cömertliğiyle tanınan bir esnaftır. Soyu Şam'dan gelen bir sülaleye dayanır. Kendisi Türkiye'de bulunan dördüncü kuşağı temsil eder. Daha öncesi Mekke'ye dayanır. Feyzi Efendi'nin dedesi ise 93 Harbi'nde şehit olmuştur.⁷

Babası İzzet Efendi, devrin Nakşibendî Şeyhlerinden Hacı Merdân Efendi'ye intisaplıdır. Annesi Ayşe Hanım ise hafız-ı Kur'an'dır. Ayşe Hanım (ö.1946) sakin, yumuşak tabiatlı, Kastamonu'da sevilen sayılan bir hanımefendidir. Mehmet Feyzi Efendi, hem anne hem baba tarafından Peygamberimizin soyundan gelmektedir.⁸

Feyzi Efendi çocukluk döneminde bile ilme ve ulemaya düşkün ve diğer çocuklardan belirgin derecede fark edilen bir olgunluğa sahipti. Beş yaşlarına geldiğinde hocası, Sinan Bey Camii imamı olan Hafız Ömer Efendi'nin (1889-1952) okuduğu ezan sesinden etkilenip camiye yönelmesiyle ilköğrenim hayatı başlamış oldu. Babası İzzet Efendi, aynı zamanda Muhammed Es'ad Erbilî'nin (1847-1931) halifelerinden olduğu bilinen Hafız Ömer Efendi'nin nasıl âlim ve fazıl bir zat olduğunu iyi bilmektedir.⁹ Oğluna, hocasının kıymetini iyi bilmesi gerektiğini söyleyen İzzet Efendi, oğlunun bu ilim deryasından daha iyi istifadesini temin için Feyzi Efendi'yi hemen mahalle mektebine verir. Mehmet Feyzi Efendi'nin oradaki ilk hocası Çerkez Ayşe Hanımdır. Mehmet Feyzi Efendi, bir yandan da Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek

⁵ Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı*, Kastamonu, 2010, s. 20. Nüfus cüzdanında ise doğum yeri "Aktekke" olarak yer almaktadır.

⁶ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996, s. 242-243.

⁷ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.16.

⁸ Atasoy, İhsan, *Sır Kâtibi*, s. 53.

⁹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.17.

amacıyla Hafız Ömer Efendi'den okumaya devam eder. Yedi yaşına geldiğinde “Yarabcı”¹⁰ adındaki mektebe başlar ve altı yıl sürecek tahsilini orada tamamlar.¹¹

Feyzi Efendi “Yarabcı” mektebini bitirdikten sonra da Hafız Ömer Efendi ile “ta’lim ve tashih-i huruf” derslerine devam etmiştir. Tam o dönemde harf inkılabı olur. Artık eski yazıyla okumak ve okutmak, hatta Kur’an okumak ve okutmak bile yasaktır. Bu sebeple Feyzi Efendi’nin bundan sonraki hafızlık süreci, gizlice kimsenin dikkatini çekmeden olmak zorundadır. Hafızlık ve tecvit eğitimi son derece sıkıntılı şartlarda ve tehlike altında devam eder ve hafızlık sürecini gizlice tamamlar. Kur’an okumanın ve okutmanın suç sayıldığı o dönemi Feyzi Efendi’nin kendi diliyle şu şekilde anlattığı kitaplara geçmiştir. “Hıfzımı ve talimimi Hafız Ömer Efendi ‘den tamamladım. Hoca Efendi, Sinan Bey Camii imamı idi. Ben de dersimi orada verirdim. Akşam namazını müteakip, cemaat çıkınca caminin kapısını içerden kilitlerdik. Hoca Efendi mihraba oturur ben de minberin arkasına otururdum. Bunu, pencereden gören olursa Kur’an okuduğumuz anlaşılsın diye yapardık. Aynı sebepten dolayı ışıkları söndürürdük ve ben cüzümü kendisine okurdum. Bazen dersim birikir birkaç cüzü bir akşamda okurdum. Şimdi her şey serbest. Böyle bir dönemin geleceğini rüyamızda görsek inanmazdık. O devrelerde insanlar bırakın Kur’an okumayı, evlerinde dinî kitaplar dahi bulunduramazlardı. Kimse, kalın bir kitabı koltuğuna sokup da açıktan götürmeye cesaret edemezdi. Bu yüzden birçokları ellerinde bulunan kitapları ya saklamak ya da toprağa gömmek zorunda kalmışlardı. Korkudan kitaplarını yakanlar bile olmuştu. Hatta ben Buhari-i şerif formalarının çöplüklere atıldığını, kasapların et sarmak için bunları kullandığını gördüm.”¹²

M. Feyzi Efendi hayatına istikamet veren, onunla bütünleşen büyük şahsiyetlerden başka ayrıca, Kastamonu hocalarından, Tâ’lîm-i Kur’an’da ders arkadaşı olan Mercanzade lakabıyla bilinen Hâfız Tevfik Efendi 'den askerlik öncesinde ve sonrasında Kırâat-ı Seb'a'yı; Hâfız Abdurrahman Efendi'den *Sarf-Nahiv* ve *Halebî'yi*;

¹⁰ 1900’lü yılların başında Kastamonu’da bulunan bir ibtidâî mektebin ismi. Sema İslamoğlu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları (1908-1928) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SOBE, Konya 2011, s. 44. O yıllarda Kastamonu’da bulunan bazı ibtidâî mekteplerin isimleri şunlardır: Yarabcı, Nasrullah, Numûne, Deveciler, İsmail Bey, Sürûr, Sinan Bey ve Zihnizâde iptidai mektepleri.

¹¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.18.

¹² Küllüoğlu Rafet, *Feyzli Sözler*, İstanbul,1996, s.14.

Hoca Kâmil Efendi'den *Mültekâ'yı* ve *Şir'atu'l-İslâm'ı* ve Akâiddeden *el-Fıkhu'l-Ekber'i* okumuştur.¹³

Feyzi Efendi 1935-1937 yıllarında muvazzaf askerliğini İstanbul Yıldız'da "muhabere" olarak yapmıştır. Daha sonra (1942 yılında) yine İstanbul Beykoz'da yedi ay ihtiyat askerliği görevini yerine getirmiştir. Askerliği esnasında hafta sonları evci çıkararak ilmî dersleri takip etmesi, ihtiyat askerliğini yaparken de bu durumun aynı şekilde sürmesi ve o sıralarda İstanbul'da görev yapan hocası Hafız Ömer Efendi'den istifadesi devam etmiştir.¹⁴

Ayrıca Hâfız Tevfik, Hâfız Abdurrahman ve Reîsülkurrâ Hoca Kâmil efendilerden temel İslâmî ilimlerle ilgili dersler okumuş, muvazzaf ve ihtiyat askerlik görevleri sebebiyle İstanbul'da bulunduğu 1935-1937 yılları arasında Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi, Hüsrev Hoca ve Abdülhakim Arvâsî gibi âlimlerin tefsir ve hadis derslerine katılmıştır.¹⁵ Böylelikle gerek ilk dönem gerekse ihtiyat askerliği süresince ilimden ve âlimlerden uzak kalmamıştır. İstanbul'da askerlik yaparken, Eskişehir hapisanesinden tahliye edilerek Kastamonu'ya sürgün edilen Bediüzzaman'dan haberi olmuş, gördüğü rüyanın da etkisiyle¹⁶ İstanbul'dan döner dönmez Bediüzzaman'la tanışmak üzere yanına gelmiş, uzun süre çarşı polis karakolunda tutulan ve yine bu karakolun hemen karşısındaki, eski, sıvaları dahi kalmamış bir evde zorunlu ikamet ettirilen Bediüzzaman'ın yanında gece gündüz ona hizmet kastıyla kalmıştır. Yedi yıl *Risâle-i Nur'* un tamamını hem yazmış hem de müellifine okumuştur. Bunun yanında ondan Kelâm, İslam Felsefesi ve Mantık dersleri görmüştür.¹⁷

1942 yılında ihtiyat askerliği için tekrar İstanbul'a giden Mehmet Feyzi Efendi, yedi ay süresince yine İstanbul'un tanınmış âlimlerinin derslerine devam etmiş, bu seferki

¹³ Baltacı, B., "Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri", *Kastamonu Üniv. II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu*, s. 125.

¹⁴ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.20.

¹⁵ Baltacı, B., "Şallıoğlu Mehmet Feyzi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt, 38, s.310.

¹⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.20.

¹⁷ Feyzi Efendi, Bediüzzaman'ın mantık ilminde büyük bir deha olduğunu anlatır ve şöyle dermiş: Üstad, Eski Said döneminde mantıkta çok ileri gitmiş, İbn Sina'nın bile kullanmadığı yepyeni usuller, metotlar, önceden kullanılmayan nice terimler icat ederek mantık ilmine yeni bir çehre ve işlerlik kazandırmıştır. Bundan dolayı dönemin ilmî platformunda kendisi için "Mantıkta İbn Sina'yı geçti." denmiştir. Bu konuda gençlik döneminde medreselerde kalırken yazdığı eserinden sitayişle bahseden Said Nursî, bu eserin bir yangında telef olduğunu üzüldükçe Feyzi Efendi'ye anlatmıştır. Bkz. Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 237-238.

terhisten sonra İstanbul'da kalmayı düşünürken, Kastamonu'dan Tahsin Aydın isimli bir arkadaşının gönderdiği mektubun sonuna hocası Bediüzzaman'ın yazdığı ve orada kalmasına razı olmadığı yönündeki notunu¹⁸ dikkate alarak, o zamanlar Fatih Camiinde imam olan, ilk hocası Ömer Aköz Hoca Efendinin izni ve memnuniyeti üzerine Kastamonu'ya dönmüştür.¹⁹

Bediüzzaman'la tanışması, talebesi olarak yanında kalması ve birlikteliği sebebiyle yattığı hapisler sağlığını bozmuş ve 1948 yılından sonra zorunlu kalmadıkça evinden dışarı çıkmamıştır. Evden çıkmamasının nedenini “kitaplarımın baş başa kalmak ve cehlimi gidermek için”²⁰ diye ifade etmesi ilmî çalışmalarını devam ettirdiğinin göstergesidir. Feyzi Efendi eve kapandığı bu dönemde dışarıya penceresi olmayan karanlık bir odada iki yıl hiç dışarı çıkmadan *Risâle-i Nûr*'dan bölümler yazmıştır.²¹ Feyzi Efendi 1950-1960 yılları arasında evinin bir odasını okul gibi kullanarak gün boyunca ders vermiş ve öğrenci yetiştirmiştir. Yöntem olarak sohbetin ve herkese seviyesine göre konuşmanın takip edildiği bu dersler esnasında, ziyaretçilerin akıllarına takılan sorulara, kendileri soruyu sormadan cevap aldıkları hatıralarda anlatılmıştır. Bu dönemde memleketin her yerinden onu ziyarete gelip, sohbetinden yararlanmak isteyenler olduğu gibi, dersine sürekli katılan öğrencileri de vardı. Birçok imam- hatip ve hafız olmuş kimse Feyzi Efendi'ye gruplar halinde gelerek tashih-i huruf dersi almışlardır.²² Bu dönemde talebesi olan İbrahim Küçük, oğlu Faik Küçük, Prof. Dr. Günay Tümer, Veli Kalyoncu²³ gibi isimler on yıl boyunca Arapça ve Kur'an dersleri başta olmak üzere pek çok ders okumuşlardır. Kur'an'ı baştan sona hatmedip bitirenler de olmuştur. “Doktorun Hafız” diye meşhur olan Abdullah Maden 1953-1957 yılları arasında Feyzi Efendi'ye talim üzere okuyarak hatim yaptığını beyan eden kimselerdendir.²⁴

Feyzi Efendi, evliliği öncesi yaşadığı zorluklar ve 1960 ihtilali sonrası gözüaltına alınışı gibi sebeplerden dolayı Kur'an talimi dışındaki derslerini tatil etmiştir. 1980'li

¹⁸ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.21.

¹⁹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 92-95.

²⁰ Küllüoğlu, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, *Feyiz Pınarı Sempozyumu(Mehmet Feyzi Efendi'yi Anma Haftası Sempozyumu-I)*, İstanbul, 1998, s. 32.

²¹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 149.

²² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 18.

²³ Derslere birlikte başlayan bu gruptan Günay Tümer ve Veli Kalyoncu bu derslere 4-5 seneden sonra devam edememişler ama diğerleri on yıl devam etmiştir. Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 19.

²⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 60.

yıllara kadar evine gelen hafızlara tashih-i huruf ve Kur'an talimi okutmaya devam eden Feyzi Efendi, kırk yılı aşan ve gelen ziyaretçilere ilmî ve dinî sohbetler yaparak geçirdiği hayatının bu döneminde bir nevi yarı inziva dönemi yaşamıştır.²⁵

Mehmet Feyzi Efendi'nin, 1948 yılında Afyon cezaevine konması ve temyiz kararı neticesinde tahliyesiyle başlayan inziva hayatı, 1952 de hocası Hafız Ömer Aköz Efendinin vefatı, 1957 yılında akli dengesinin bozuk olduğu şayiasıyla evliliğinin engellenmeye çalışılması, 1960 yılında hocası Bediüzzaman'ın vefatı ve yine 27 Mayıs 1960 ihtilaliyle tutuklanması gibi zor durumları yaşamasıyla, 4 Mart 1989 yılında bir Miraç gecesi vefat edinceye kadar sürmüştür.²⁶

Mehmet Feyzi Efendi'nin sayıca az da olsa bizzat kendisinin kaleme aldığı ve bizlere yazılı olarak intikal eden birkaç eseri vardır. Bunlar arasında *Risâle-i Nûr* serisinden, *Asây-ı Musa*'da geçen Arapça kelimelerin manalarını açıklamak için bizzat Said Nursî'nin isteği üzerine yazdığı ve onun büyük takdirini kazanan bir *Lügatçe*, *Tarihçe-i Hayat*'da yer alan Bediüzzaman'ın Kastamonu'daki yılları hakkındaki bilgiler, Said Nursî ve diğer bazı sevdikleri için yazdığı mektuplar, *Risâle-i Nûr* konusunda kaleme aldığı bir şiir ile *Kim Dergisi*'nin iftiralarına karşılık yazdığı cevabî tekzip mektupları bulunmaktadır. Mehmet Feyzi Efendi, adı geçen *Lügatçe*'yi Said Nursî'nin arzusuna uyarak Arapça alfabeyi esas alarak tertip etmiştir. Ancak bu *Lügatçe*, sadece Osmanlıca *Asây-ı Musa*'nın İnebolu teksir baskılı nüshasının arkasında yer almakta olup, her nedense daha sonra basılan Latince baskılarda yer almamıştır. İhsan Atasoy bu *Lügatçe* 'yi eserinin sonunda neşretmiştir.²⁷

Mehmet Feyzi Efendi'nin hususî meşrebini ve mana dünyasını destekleyen üç unsur vardır. Bunlar özetle şöyledir:

1. Hz. Peygamberden günümüze kadar nakil yoluyla aktarıla gelen Kur'an, Sünnet ve bu iki ana esasa dayalı olarak geliştirilen ilmî kültür.
2. Muhammed Bahaüddin Nakşibend'e nisbetle isimlendirilen "Nakşibendiyye".

²⁵ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.69.

²⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.40.

²⁷ Atasoy, İhsan, "Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmet Feyzi Efendi", Nesil Yayınları, İstanbul 2009, s.143-147.

3. Bediüzzaman Said Nursî'nin ilmî dairesine girerek ve hususî hizmetinde bulunarak elde ettiği Risâle-i Nûr birikimi.²⁸

Feyzi Efendi hiçbir zaman parmakla gösterilen, şöhretli bir insan olmak istememiş ve başkalarını da “müşarun bil benan olmak (parmakla gösterilecek kadar şöhretli olmak) iyi değildir.” diyerek uyarmıştır. Asker ocağında onun tevazusuna en uygun, erattan hiçbir üstünlüğü olmayan, boyun eğme ve itaatin en güzel ifa edildiği niteliksiz bir konum olan neferliği tercih etmiştir. Atış talimlerinde kendisinden başka isabet kaydeden kimse olmadığı ve bunun üzerine kendisine çavuşluk teklif ettiği halde mazeret göstererek kabul etmemiştir. Sivil hayatında da kendisini bir “hiç” olarak nitelendiren Feyzi Efendi, bu kelimeyle de Vücut-i İlahî karşısında fena ve yokluktan başka kulun bir sıfatı olamayacağını, bütün mevcudatın O'nun zatı karşısında hiçlikten öte geçemeyeceğini anlatmıştır.²⁹

Daima müspet düşünmesi, müspet konuşması, müspet hareket etmesi; etrafta fitne uyandıracak fikir ve davranışlardan şiddetle kaçınması; din ve dünya işlerinde daima vasat ve kolay olan yolu tavsiye etmesi; dinî ve millî unsurları bir bütün olarak görüp değerlendirmesiyle, kitleleri etkileyen, gönüllü halk eğitmenisi olarak vasıflandırabileceğimiz Mehmet Feyzi Efendi'yi, kendi hayat safhalarını ifade ederken “Bir zamanlar hubbî idik, sonra cübbî olduk, şimdi de sükutîyiz. İlerde türâbî olacağız.”³⁰ derken görürüz.

Mehmet Feyzi Efendi, aynı zamanda isminin bulunmadığı kabir taşına da yazılmasını vasiyet ettiği “Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî. Burada yatan âdem, bir zaman hubbî idi. Bir zaman cübbî idi. Bir zaman sükutî idi. Şimdi de türâbî oldu. Ruhu için Fatiha...” sözü ile sanki hayatını özetlemiş, ya da manevî dünyasında geçirdiği mevsimleri ifade etmiştir. Bu sözler Feyzi Efendi'nin hayat safhalarında insanlarla olan münasebetlerinde takip ettiği metodun bir ifadesi olmuştur. Yani kendisi bir anlamda hayatını hubbîlik, cübbîlik, sükûtîlik ve türâbîlik şeklinde fasıllara ayırmıştır. Sevgi, muhabbet, aşk ve şevkin esas olduğu “Hubbîlik” makamında, seven sevdiğine sevgisini açıkça belirtir, fakat sevginin ifrat yönündeki tezahürlerini kalbinde saklar,

²⁸ Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendi'nin Manevi Kimliği ve Tasavvufi Yönü*, s.63.

²⁹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.166.

³⁰ Özdağ, *Feyizler I*, Hamle Yayınları, İstanbul, 205.

mümkün olduğunca aşikâr etmez. Seven ve sevilen tam anlamıyla birbirine güvenir ve dayanır. Gönülden gönüle kurulan bu sevgi ve bağlılık sayesinde seven ve sevilenin ilahî sevgiye mazhar olduğu ve Hakk'ın rızasını tahsil ettiği hubbîlik aşaması, Feyzi Efendi'nin hayatında, sevdikleriyle kurduğu iletişim tarzını, derûnî muhabbeti, tevazusunu ve tesis ettiği kardeşlik hukukunu yaşadığı dönemi ifade eder.³¹ Efendi'nin “Cübbîlik dönemi”, hocası Said Nursî'nin vefatından (1960) sonraki zaman dilimini ifade eder. O'nun vefatından sonra talebeleri arasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde, Feyzi Efendi'nin bu dönemde yaşanan bazı tavır ve tutumlara karşı çıkması, sonrasında bu çevreler tarafından yalnızlaştırılması, Feyzi Efendi'nin bu duruma tepkisi ve bu şahıs ve gruplardan uzaklaşarak, kendisini “cübbî (kuyu dibinde olan)” ilan edip, onlara da kinaye yoluyla “Kuyu dibindekiler minare şerefesinde olanların işine karışmaz.”³² deyip kendi dünyasına çekildiği zamanları ifade eder. Feyzi Efendi bu sebeple senelerce kuyu dibinde yaşar gibi evinde dış âleme çıkmaksızın yaşamıştır. Bu durumun sebebini soranlara “kendi nefsinin şerrini kimseye dokundurmamak amacıyla bu yolu tercih ettiğini”³³ söylemiş ve engin tevazusunu bir kere daha göstermiştir. Yani şerri dışarıdakilere değil kendi nefesine nispet etmiştir.

Hayatının üçüncü aşaması olan “Sükûtilik” aşaması ise, Feyzi Efendi'nin, hicrî 1400 (1980 m.) yıllarından sonraki dönemidir. Kendi cümlesiyle durumu “şimdiye kadar çok konuştuk. Çok konuşan çok hata eder. Artık hatalara istiğfar zamanı geldi.”³⁴ şeklinde beyan etmiştir. Feyzi Efendi sükûtilik döneminde kendisinden sohbet etmesini isteyenlere espri tarzında “Her mesleğin bir emekliliği vardır, biz de emekli olduk”³⁵ diyerek, zahiren bir dinlenme, batınen tam bir yönelişle hakka teveccüh hali içinde olduğunu hissettirmiştir. Sükûtilik döneminde kendisini Mevlâ ile Sırr-ı maiyyete sevk ederek, insanlara karşı dilsiz olup gönülden sohbeti tercih etmişti.³⁶

“Toprağa mensup” demek olan ve topraktan yaratılmış olan insanın yine toprağa döneceği gerçeğini ifade eden “Türabî” kavramının Mehmet Feyzi Efendi'nin

³¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.288.

³² Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.290.

³³ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.292.

³⁴ Özdağ, *Feyizler I*, 219.

³⁵ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.292.

³⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.293.

hayatında, özellikle eşi Melek hanımın vefatından sonra “Artık türabîyim” ifadesini kullanmasıyla ortaya çıktığını görürüz.³⁷ Aynı zamanda onun ölüme yaklaşımını anladığımız bu ifadeyle Feyzi Efendi, insanların ölüm ve onunla ilgili tabirlerden korkup ürpermesinin sebebini, kalpteki imanın, îkan³⁸ mertebesine ulaşamamasına ve ölüme hazır dereceye gelememesine bağlardı. O ölümden bahsettiği zaman son derece doğal bir hadise olarak algılanır, dinleyenler yadırgamazdı. Toprağın ilk anda insanların hiç düşünüp aklına getirmedeği yönlerinden bahseder, onun nice sırları gizlediğinden, zalim ya da salih herkesi bünyesine kabul ettiğinden bahsederdi. Bunun yanı sıra kabrin, iyileri bir ananın yavrusunu bağrına basması gibi sıkacağını, günahkârların ise kabrin sıkmasıyla birtakım günahlarının bağışlanacağını ifade ederdi.³⁹ Ölümün zahirî yönünün karanlık ama arka yüzünün nuranî olduğunu anlatır, kabirde de kişinin rızıklanacağını ve kabrin Allah’a kavuşmak için bir geçiş kapısı hükmünde olduğunu ifade ederdi.⁴⁰

Feyzi Efendi’nin 1985 yılında eşi Melek Hanımın vefatından sonra derin bir sessizliğe büründüğü, hazin ve düşünceli hali, çevresi tarafından gözlemlenmiştir. Sağlığının iyice bozulması sebebiyle halsiz düşen Feyzi Efendi evinin kapısına ziyaretçilerle görüşemeyeceğini, bu nedenle özür dilediğini beyan eden bir yazı astırmıştır.⁴¹ Görüşmek için ısrar edenlere “Artık bizi ölümlerden sayın ve ruhumuza bir Fatıha okuyuverin.” diyerek kendisini Yüce Yaratıcı’yla baş başa bırakmalarını rica etmiştir.⁴² Onun, son zamanlarına doğru hayat mevsimlerini şu veciz ifadelerle değerlendirdiğini görürüz: “Hubbîlik suûbetli, cübbîlik sühûletli, sükûtilik selametli oldu.”⁴³

Âlimleri, güneşe benzeten Mehmet Feyzi Efendi, güneşin, gül bahçesine de, bataklığa da ayırt etmeden ışığını ve ısınıyı göndermesi ve bunun sonucunda, kabiliyetine göre güllerin çiçek açması, güzel kokular vermesi ve bataklıkların da kokuşmasından örnek vererek, aynı şekilde âlimin de herkese kapısını açması, tebliğ

³⁷ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.295.

³⁸ “Şeksiz şüphesiz iman” demektir. Mustafa Rasim Efendi, *Tasavvuf Sözlüğü*, İnsan Yayınları, s. 1265.

³⁹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.294.

⁴⁰ Özdağ, *Feyizler*, I, 230.

⁴¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınliğa*, s. 407.

⁴² Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 114.

⁴³ M. Feyzi Efendi’nin hayat safhaları hakkında geniş bilgi için bkz: Baltacı, N. “M. Feyzi Efendi’nin Kendi Hayat Safhalarını Anlatırken Kullandığı Kavramlar” *II. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*, Mayıs, 2014 s.147 vd.

etmesi, tesiri Allah'tan beklemesi gerektiğini söylerdi. “Âlim, tebliğ etmekle mükelleftir, inandırmakla değildir” diyen Feyzi Efendi, uzun zaman Allah'ın kullarıyla meşgul olmuş, onlara Allah ve Resulünü sevdirmeye çalışmış, bu hususta zorluklara katlanmış bir Allah dostudur. Miraç Gecesine tekabül eden 4 Mart 1989 günü vefat etmiştir.⁴⁴ Kastamonu'da Gümüşlüce'deki aile kabristanında medfundur.



⁴⁴Baltacı, B., ”Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, Mayıs, 2014 s.126.

I. BÖLÜM

MEHMET FEYZİ EFENDİ’NİN KUR’AN ANLAYIŞINI ETKİLEYEN ŞAHISLAR ve KUR’AN YORUMLAMADA ÖNCELİKLERİ

1.1. Kur’an Anlayışı

Mehmet Feyzi Efendi yaşanan çağın manevî sıkıntılarından kurtulabilmek için Kur’an’a yakın olmayı ve onun çerçevesi dışına çıkmamayı tembih etmiştir. Bu konuda yegâne kurtuluş reçetesi olarak Kur’an’ı görmektedir. Aşağıda onun Kur’an’ı anlama ve onu hayata geçirmeye dair sözlerinden örnekler verilecek, ona göre Kur’an’la bütünleşmiş bir hayatın, olmazsa olmazları üzerinde durulacaktır.

Feyzi Efendi’ye göre, Kur’an ilahî bir sofradır ve ondan ancak mizacı tam olan kimseler, fitrî yapısı bozulmamış olanlar hakkıyla istifade edebilirler. Hakikati başka yerde aramak nafilidir. Çünkü “Kur’an’ın irşadından, ehadis-i nebeviyyenin irşadından, ulemanın irşadından başka çare yoktur.”⁴⁵ ona göre Kur’an irşadı öylesine önemlidir ki, zamanımızdaki hastalıkların (bozulma ve ifsadı kastetmiş olmalıdır) sebebi de Kur’an’ın irşadından uzaklaşmaktır.⁴⁶

Kur’an’ın toplumlar üzerindeki etkisi şüphe götürmez şekilde açık olduğu gibi fertler üzerindeki etkisi de tartışılmaz. Çünkü Kur’an insanın ferdî hayatına yön veren en geçerli ölçüttür. “Kur’an zikirdir, her şeyi hatırlatıyor. Burhandır, hüccet oluyor.”⁴⁷ Ve doğruyla yanlış ayırmamızı sağlayan yine Kur’an’dan aldığımız hidayet nurudur. Çünkü “Kur’an irşadı olmazsa, insan ne meleği fark eder, ne şeytanı.”⁴⁸

Mehmet Feyzi Efendi’ye göre, Kur’an’ın irşadından kasıt, kalplerin hayat sahibi ya da ölmüş olması, yani kişinin Kur’an’ı anlaması veya anlamaması demektir. Çünkü “Kur’an’ın hakaikını fehmeden kalp, hayattârdır. Kur’an’ın hakaikını fehimden gafıl

⁴⁵ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.76.

⁴⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s.134- 135.

⁴⁷ Külliüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.191.

⁴⁸ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.76.

kalpler, ölüdür.”⁴⁹ İnsan kalbinin hayatı, Kur’an hakikatlerini kabul ile yaşar. “İşte bu hakaik-i Kuraniyeden mahrum kalpler, hakikati fehimden mahrumdurlar.”⁵⁰

Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’la ilgili yorumlarından “Kalpler Kur’an’la hayat bulduğu için, Kur’an’ın bir ismi de “ruh”tur”⁵¹ ve “Kur’an kâinatın ruhudur.”⁵² Her Kur’an harfi hayattardır, hayat sahibidir. Bu sırrı bilmeyen âlim değildir. Müçtehitlere bu sır zahir olduğu için onların makamı en büyük makamlardandır.”⁵³ gibi ifadeleri dikkat çekicidir. Mehmet Feyzi Efendi’nin bu yorumları, Kur’ân’ın bilgi kaynağı olması yanında, ayrıca hayatın içerisine yansıyan, hayata müdahil olan, insanı yönlendiren bir kelam, bir hüküm kitabı olarak değerlendirdiğinin bir işaretidir. Kur’an, insanın hidâyetini gerçekleştirmek, toplumları ve bireyleri ıslah etmek için gönderilmiştir. Temelini Kur’an’dan alan toplumun din anlayışı da dinamik bir din ve ahlak anlayışıdır. Hayatında Kur’an’ı yaşayan bir müminin, “tarik-ı müstekîm’den şaşması mümkün değildir. Çünkü “Tarîk-ı müstakîm” ona göre “Kur’ân’ın irşâd ettiği yoldur ve bu yol da kişiyi Cennete-cemâlullaha ulaştırır.”⁵⁴

Kur’an’ın aynı zamanda bir şifa verici olduğunu izah ederken de “İlk şifa talebimiz Kur’an’dan olacak. Kur’an’dan istişfa etmeyene şifa yoktur. Kur’an’la istişfada şifa-i mahz vardır.” diyerek Fatîha’nın, Yasin Suresinin şifa olmasından bahsetmektedir.⁵⁵ Burada Feyzi Efendi, tedavinin tevekküle mani olmadığını, esbabı terzil etmeden hakiki tesiri Allah’tan bilmek gerektiğini ifade etmektedir. Bu ifadelerinden anladığımıza göre Mehmet Feyzi Efendi, Kur’an’ı insan için bir rahmet, şifa ve feyz kaynağı, insanın güç aldığı bir dayanak olarak görmektedir.

Mehmet Feyzi Efendi’ye göre, Kur’an Rabbinden kula bir inzaldır. Şu ayetler bu duruma delildir:

⁴⁹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.76.

⁵⁰ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.191.

⁵¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.76.

⁵² Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.151.

⁵³ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.201.

⁵⁴ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri,s,127.

⁵⁵Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s. 207.

*“Biz Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki, O mü’minler için şifa ve rahmettir.”*⁵⁶

*“Muhakkak ki Biz O’nu Arapça Kur’an kıldık. Umulur ki böylece akıl edersiniz.”*⁵⁷

*“Bu bizim indirdiğimiz ve bazı ayetlerini farz kıldığımız bir suredir. Ve O’nun içinde delillerle açıklanmış ayetler indirdik. Umulur ki böylece tezekkür edersiniz.”*⁵⁸

Mehmet Feyzi Efendi, dini doğru anlama konusunda, takip edilecek yolu izah ederken kişinin bilgisinin yalnız başına Kur’an’ı ve hadisi anlamaya yetmeyebileceğini, yanlış çıkarımlarda bulunmamak için temel kaynak ve görüşlerden yararlanmamız gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Kendi bildiğimize Kur’ân’dan ve hadis’ den mânâ çıkaramayız; onunla amel edemeyiz. Ulemânın kâide-i mukarreresi altında mânâ istihrâc edip, ona göre amel etmeliyiz.”⁵⁹

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Mehmet Feyzi Efendi, asıl meselemizin, Kur’an’ın emir ve yasaklarını doğru anlamak olduğunun lüzumuna işaret etmiş, dinin temel esasları olan haram ve helali yaşamada sahabenin gösterdiği hassasiyeti anlatarak, onların Kur’an’ı nasıl yaşadıklarını örnek göstermiştir.⁶⁰ İnsanın Kur’an’ı yaşayıp, ahlakıyla ahlaklanması için ise ona göre, Kur’an okunduğu zaman, vaaz dinlendiği zaman, insanın kalbiyle “emr olunan şeyleri edaya kastediyorum” demesi lazımdır.⁶¹ Ancak böylelikle insana yol göstermek, hidayet etmek üzere gönderilmiş olan Kur’an’ın hayata geçirebilmesi mümkündür.

Mehmet Feyzi Efendi’ye göre kendilerini hidayete ulaştırmak için gönderilmiş olan Kur’an’ı Kerim’i anlamada insanlar üç kısma ayrılırlar. Kur’an’ı Kerim’i anlama mertebeleri diye isimlendirebileceğimiz bu aşamaları, onların Kur’an hükümlerinden istifadesine göre, Fatır suresi 32. ayetle⁶² delillendirerek şu şekilde açıklamıştır: *ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ*

⁵⁶ İsra 17/82.

⁵⁷ Zuhurf 43/3.

⁵⁸ Nur 24/1.

⁵⁹ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri”, s.127.

⁶⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 259.

⁶¹ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.196.

⁶² “Sonra da Kitab’ı kullarımızdan seçip beğendiklerimize miras bıraktık. Artık onlardan bir kısmı kendine haksızlık eder; bir kısmı ortalama gider; bir kısmı da —Allah’ın izniyle— hayırlarda öne geçer, işte bu büyük bir fazilettir”.

Birinci aşama “tealluk”, yani Kur’an’la alakadar olma, ilgilenme aşamasıdır. Kur’an’la ilgilenme noktasında olan bu kimseler, ayette geçtiği şekliyle ”zalimün linefsihi”dirler. Kelamullaha iman etmiş, fakat ahkâmını tatbiki her zaman muvaffak olamamış, böylelikle kendilerine zulmetmiş kimselerdir. İkinci aşama “tehalluk”, yani Kur’an’ın ahlakıyla ahlaklanma aşamasıdır. Ayetteki tabiriyle “muktesid” olan bu kimseler, Kur’an’ın ahlakıyla ahlaklanma konusunda başarılı olmuşlar, böylelikle adaleti yerine getirme konusunda övülmüşlerdir. Üçüncü aşama olan “tehakkuk” aşamasında ise Kur’an’ın ahkâmını tamamen hazmetme fazileti vardır. Ayetteki ifadesiyle ”sabikun bi’l hayrat” olanlar, hem ahkâm-ı şerifiyle amil, hem ahlakıyla mütehallık, hem de hakaikini de hazmetmiş olurlar.⁶³

İnsanın yaratılış amacının Rabbini bilmesi, nihaî gayesinin de Rabbini bulması, bunun ise ancak Kur’an’ı Kerim’e uymakla mümkün olduğunu ifade için "Seyr-i ilim Kur’ân’la başlar; yine Kur’ân’la nihayet bulur. Kur’ân’ın meânî-i adîdesi vardır. Hakâiki, bitmeyen, tükenmeyen deniz dalgaları gibidir. Kur’ân, insanın bütün latîfelerine; ruhuna, kalbine ve istîdatlarına ziyafet veriyor"⁶⁴ sözüyle, Kur’an’ın, uzun ve tuzaklarla dolu bu hayat yolculuğunda doğruyu bulmakta tek başına yeteceğini ifade eder. Yeter ki insan Kur’an’ı anlamak için gerekli olan aza ve duygularını kullanılamaz hale getirmesin. O’nun mesajlarına kulaklarını tıkamasın. Çünkü Yüce Allah Kur’an’ın anlaşılmasını kullarına kolaylaştırmıştır.

Elbette insanoğlu için bu kıymette olan bir hidayet rehberinin korunması konusunda da Mehmet Feyzi Efendi; “Kelâmullah, bütün elvâha ketbolundu. İnsan hâfızası da bir levhadır.”⁶⁵ “Kur’ân, melekûtî bir yazı ile hâfızada yazılıdır. Hâfız için çalışmak, o istîdâdın bi’l-kuvvelikten bi’l-fiile gelmesi ve inkişâfı içindir.”⁶⁶ diyerek, kendisine tabi olunan bir kitabın hıfzının da insanlara kolaylaştırılmasının tabi olduğunu dile getirmiş ve bu konuda şöyle demiştir: “Kur’ân, silsile-i kütübün netîcesidir. Bunun için Cenâb-ı Hak onun hıfzını deruhde etti.”⁶⁷

⁶³ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.111.

⁶⁴ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri”, s,127.

⁶⁵ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri”, s,127.

⁶⁶ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri”, s,127.

⁶⁷ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri”, s,127.

Mehmet Feyzi Efendi'ye göre, insan elinde bulunan akıl ve hayat nimetinden dolayı, halini ve davranışlarını düzeltmeye mecburdur. Çünkü hayat ve akıl sahiplerine tekliften söz edilebilir, hayat ve akıl sahibi olanlar iyi ve kötünün kıyasını yapabilir. Ve bu kıyaslama neticesinde merteye kat edebilir İyi ve kötüyü ayırt edemeyenin, bir ayırım yapmaya ve bunu sağlayacak bir yol göstericiye ihtiyacı yoktur.

Dolayısıyla M. Feyzi Efendi'nin Kur'an anlayışında yükümlülük (teklif) merkezli bir anlama vardır. Kurânî bir emrin anlaşıldığının göstergesi onun lâfzen anlaşılmış olması değil, gereğinin yerine getirilmesidir. Kurân'ın içerdiği her bir hususun pratiğe yönelik olan bir yönü vardır ve insan aklı ve iradesiyle bu yönde seçimler yaparak dinamik bir din ve ahlak anlayışına sahip olmalıdır.

1.2. Kur'an Anlayışını Etkileyen Şahıslar

Feyzi Efendi'nin küçük yaşlarda başlayan talebelik hayatı, askerlik öncesi ve sonrasını da kapsayacak şekilde devam etmiş ve kendisi yoğun bir eğitim programında yetişme imkânı bulmuştur. Tahsiline ilk olarak başladığı mahalle mektebinde hocası “Çerkez Hoca Hanım” diye bilinen Ayşe Hanımdır. Zeki, dirayetli, otoriter, aynı zamanda güçlü bir hafız olan bu hoca hanım çevresi tarafından sevilen yüksek karakterli bir kimsedir. Feyzi Efendi bu hocasını ileriki hayatında öz benliğine etkisi ve katkısı olmuş insanlar arasında saymaktadır.⁶⁸ Feyzi Efendi, Ayşe isimli hanımların onun eğitiminde çok etkili olduğundan söz ederek şöyle der: “Validemin adı Ayşe'dir. İlk ders gördüğüm Hafıza Hanım Çerkez Ayşe. Hocam Hafız Ömer Efendi'nin hocası da Ayşe Hanım'dır.”⁶⁹

Feyzi Efendi'nin eğitimini genel olarak incelediğimizde ilminden etkilendiği pek çok şahıs olmakla birlikte, en köklü etkiyi oluşturan iki hocasından birinin Hafız Ömer Aköz, diğerinin de Bediüzzaman Said Nursî (1878-1960) olduğunu görürüz. Şimdi bu iki şahsiyeti sırasıyla inceleyelim.

⁶⁸Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.43.

⁶⁹Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 53-54.

1.2.1. Ömer Aköz ve Temsilî Kıraat

Hafız Ömer Aköz (1889-1952)⁷⁰, Feyzi Efendinin altı yaşındayken tanıştığı ve kendisinden Kur'an-ı Kerim hıfzını ve talimini tamamladığı hocasıdır. Mehmet Feyzi Efendi, Hafız Ömer Efendi'den ayrıca ilmi-i irtifâ'(namaz vakitlerini belirleme ilmi)öğrenmiş, *Mukaddeme-i Cezeriyye* ve *Tecvîd-i Edâiyye*'yi okumuştur. Hafız Ömer Efendi o yıllarda Kastamonu'da Sinan Bey Camii imamlığı ve Nasrullah Camii hatipliği görevindedir. Aynı zamanda Nakşibendî ve Kâdirî tarikatlarının piri olan Muhammed Es'ad Erbilî'nin (1847-1931) de halifesidir.⁷¹

Henüz beş yaşındayken Ömer Efendi'nin terbiyesine giren Mehmet Feyzi Efendi, kendisinden çok istifade etmiş, hayatının ileriki safhalarında da fırsat buldukça hocasıyla görüşmüş, onun fikir ve yönlendirmelerini dikkate almıştır. Feyzi Efendi'ye Bediüzzaman Hazretlerinin hizmetine girmesini hocası Hafız Ömer Aköz tavsiye etmiştir. Hafız Ömer Aköz Hoca Efendi'nin okuduğu ezandan etkilenip, görevli olduğu Sinan bey Camisine giderek, onunla tanışmasıyla daha çocuk yaşlarında başlayan tedris hayatı, gençlik ve askerlik çağına kadar devam etmiştir. Bununla birlikte bu büyük âlim zatın, Mehmet Feyzi Efendi üzerindeki etkisi onun ömrü boyunca sürmüştür. Mehmet Feyzi Efendi, ondan aldığı ilme o kadar vakıf olmuştur ki, Ömer Aköz Hoca Efendi kendisi için "benden sonra yerime Mehmet Feyzi'yi bırakıyorum"⁷² demiştir.

Feyzi Efendi, önemli bir kıraat âlimi ve kurra hafız olan hocası Hafız Ömer Efendi'den sadece mükemmel bir kıraat öğrenmekle kalmamış, aynı zamanda hafız olmuş, ilaveten "temsilî kıraat" denilen ve manaya vurgu yaparak Kur'an'ı tilavet etme tekniğini de öğrenmiştir. Temsilî kıraat; Ali Rıza Sağman'a ait olduğu ifade edilen bir tanımla "Kur'an-ı Kerim'in nazminin fesahat ve belâgatini apaçık belirterek; mana harflerini rollerine uygun; kelimeleri medlûl ve manalarına mutabık; cümle ve âyetleri mefhum ve müddealarını muvafık bir tarz ve eda ile okunmasına

⁷⁰Ömer Fazıl Aköz 27 Haziran 1889 tarihinde Kastamonu'da doğdu. Babası Osman Efendi, annesi Zahide Hanım'dır. Hafızlığını ve Rüşdiye tahsilini doğduğu şehirde yaptı. 15 Temmuz 1952 yılında Çankırı yakınlarında geçirdiği bir trafik kazasında hayatını kaybetti. Hayatı için bkz. Özdemir, Ahmet, "Kastamonulu Kıraat Âlimi Hafız Ömer Aköz", *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, Kastamonu*, 2014, s.214.

⁷¹ Özdemir, Ahmet, "Kastamonulu Kıraat Âlimi Hafız Ömer Aköz", *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, Kastamonu*, 2014, s.214.

⁷² Özdemir, "Kastamonulu Kıraat Âlimi Hafız Ömer Aköz", *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, Kastamonu*, 2014, s.214.

denir.⁷³ Özet olarak ifade edecek olursak “Nasıl ki tilavette fesahati sağlamak, bina harflerinin tashihi ile mümkünse aynı şekilde Kur’an’ın belagat yönünün inkişafı için de, mana harflerinin tashihi anlamına gelen, temsilî okuma ile okunması gerekmektedir. Bu yol, ayetler okunurken sedaya verilen bir tavır ve tilavet üslubudur. Kur’an’ın belagati ancak bu şekilde bir temsil ile amelî ve maddî olarak ifade olunabilir. Temsilî okunmadıkça tilavet kâmil olmaz.”⁷⁴ Feyzi Efendi hocasından gördüğü bu usulü daha sonra öğrencilerine de tatbik etmiştir.⁷⁵

Feyzi Efendi’nin öğrenip öğrettiği “temsilî kıraat” metodunda lafız ve mana olarak Kur’an’ın, en güzel şekilde anlam vurgularıyla okunması esastır. Mehmet Feyzi Efendi’ye göre, Kur’an okuma, kulun yaratıcısı ile olan iletişimidir. Bu sebeple Kur’an’ı kıraat eden kimse onun Allah kelamı olduğunu kavradıktan sonra bu bilinçle okumalı, İlahî fermanları okurken gönül dünyasında o heybeti ve azameti hissetmelidir. Kur’an’ın kendisinden ve mazisinden bahsettiğini idrak etmelidir. Bütün bunların yapılabilmesi için, hem manevî bir rikkat sahibi olmak, hem lafızları doğru ve güzel telaffuz etmek hem de manaya hâkimiyet gerekmektedir. Bu da bütün duyu ve melekelerin tilavete eşlik etmesi anlamına gelir. Yani hüznü veya sevinçli bir yer okunurken veya soru ya da cevap cümlesi tilavet edilirken, ona göre ses tonunu ayarlamak, yemin veya tekit ifadelerini vurgulamak, bir kâfirin isyan sözü geçiyorsa ona göre sesi indirmek gibi kurallar Kur’an’ın yaşanarak okunması anlamına gelmektedir.⁷⁶

Ömer Aköz Hoca, kendi makamını Mehmet Feyzi Efendi’ye hasretmesine rağmen, o, hayatı boyunca “hoca, âlim, şeyh, mürşit” gibi makam ifade eden herhangi bir lakap ile anılmak istememiş, “talebelik” mesleğini benimsemiş ve kendisini “talib-i ilim” olarak vasıflandırmıştır.⁷⁷ Mehmet Feyzi Efendi, bütün zor şartlara rağmen, gençlik ve askerlik yıllarında dahi imkânlarını seferber ederek ilim meclislerine devam etmiştir. Savaşın yeni bittiği, toplumun bir takım dönüşümlere maruz bırakıldığı, din adamlarının ve dini eserlerin baskı altında tutulduğu bir dönemde, Mehmet Feyzi Efendi’nin büyük bir cesaret ve azimle önce hıfzını sonra da bahsi geçen diğer

⁷³ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.46.

⁷⁴ Karaçam İsmail, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.464.

⁷⁵ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.46.

⁷⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.46.

⁷⁷ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 156.

ilimleri tamamlaması onda daha 24-25 yaşlarında ilmî bir birikim oluşturmıştır. Hafızlık hocası aynı zamanda ilk manevî mürebbisi olan ve kendisine “melek”⁷⁸ diye iltifat ederek sevgisini belirten Hafız Ömer Efendi, Feyzi Efendi’ye kıraat ilmi yanında tefsir, hadis, fıkıh da öğretir. Ayrıca Esad Efendi’den aldığı tasavvuf feyzini de talebesine aktarır. Sonunda İstanbul’a giderken “Hafız, benim işim bitti. Ben buraya senin için gelmişim.”⁷⁹ der.

Feyzi Efendi’nin, Esad Erbilî’nin halifesi olan Hafız Ömer Efendi’ye talebelik dışında, intisabı konusunda hatıralarda geçen bir bilgi, yok denecek düzeydedir.⁸⁰ Genel çoğunluk Feyzi Efendi’yi, Hafız Ömer Efendi’nin talebesi olarak bilmektedir. Çünkü Feyzi Efendi hayatı boyunca tarikat şeyhi veya mensubu gibi anlaşılabilecek en ufak bir davranış sergilememiştir. Bu sebeple Hafız Ömer Efendi’den Nakşî tarikatının esaslarına göre bir ders aldığı özellikle de hilafeti olduğuna dair yaygın bir bilgi mevcut değildir. Bu yönü olsa bile bilinmemektedir.

Hafız Ömer Aköz, 17 Temmuz 1952 de, bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir.⁸¹ Feyzi Efendi, hocasının, ölümünden duyduğu acıyı ”bir yanım çökmüş gibi hissettim, demek ki ondan güç alıyormuşum”⁸² diyerek ifade etmiştir.

1.2.2. Bediüzzaman ve Kuranî İrşat

Onun hayatında ve kişiliğinde en büyük etkiye sahip hocalarından biri de Bediüzzaman olmuştur. Onun Bediüzzamanla tanışması, askerliğini yapıp Kastamonu’ya dönmesiyle gerçekleşmiştir. Feyzi Efendi İstanbul’da askerlik yaparken, Eskişehir hapishanesinden tahliye edilerek Kastamonu’ya sürgün edilen Bediüzzaman’dan haberi olmuştur. Bediüzzaman’ın gelişinden bir yıl sonra Kastamonu’ya dönen Feyzi Efendi’ye annesi de Bediüzzaman’dan söz eder. O da zaten Bediüzzaman’ın ne kadar dirayetli bir âlim olduğunu duymuştur ve hemen

⁷⁸ Feyzi Efendi ile birlikte Hafız Ömer Efendi’den talim dersi alan arkadaşı (Hacı kadı) Hacı Said Börekçi şöyle anlatmıştır: “Tosya’da hafızlığımı bitirince Kastamonu’ya talim okumaya geldim. Feyzi Efendi ile talime beraber başladık, onunla kardeş gibiydik. Beraber evine giderdik. Bana “Kardeşim” derdi. Arkadaşlık yapardık. Hafız Ömer Efendi de onu çok severdi ve ona “melek” derdi.” Bkz. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 230-231.

⁷⁹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 60.

⁸⁰ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.46.

⁸¹ Özdemir, “Kastamonulu Kıraat Âlimi Hafız Ömer Aköz”, *II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu*, Kastamonu 2014, s. 215.

⁸² Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s. 26.

tanışmaya gider. Hocası onu karşılar “Hoş geldiniz, sefa geldiniz kardeşim Mehmet. Ben buralara sizin için geldim fakat siz bir yıl geciktiniz.” diye iltifatlar eder. Böylece Bediüzzaman’ın yanında geceli gündüzlü kalıp hizmet etmeye başlar.⁸³ Said Nursî ile tanışarak talebesi olur ve yedi yıl süresince birlikte bulunarak ilminden istifade eder. kelâm, İslâm Felsefesi ve mantığa dair dersler alır. Mehmet Feyzi Efendi, Said Nursî’nin Kastamonu’da kaldığı yıllarda ona hizmete ve talebeliğe devam etmiştir.

Bediüzzaman ile beraberliği Feyzi Efendi’nin meşrebinde yeni bir sayfa açmıştır. Bu sayfada “Uhuvvet var, şeyhlik- müritlik yoktur.⁸⁴ Zamanımız tarikat zamanı değil, imanı kurtarmak zamanıdır.”⁸⁵ gibi bir takım esasların öne çıkarıldığı bu ruhî eğitim anlayışıyla Feyzi Efendi, zamanın tarikat usulüne uygun olmadığı kanaatine vararak, zahirdeki şartların da bu durumu icbar etmesiyle, bundan sonraki hizmetini sürdürebilmek için, dışarıyla olan diyalogunu ikinci hocası Bediüzzaman’ın metoduyla devam ettirecektir.⁸⁶

Kendisine “Feyzî” ismini veren, hocası Bediüzzaman ile beraberliği de tam bir ilim ve Kur’an hizmeti birlikteliğidir. Feyzi Efendi’nin daha önceleri “Fevzi” şeklinde kullandığı ismini hocası Said Nursî “Feyzi” diye değiştirmiştir.⁸⁷ Feyzi Efendi’nin yaklaşık yedi yıl Bediüzzaman’a geceli gündüzlü hizmet ettiği, o zamanın bütün zorluklarını paylaştığı, eserleri hem yazarak hem de müellifine okuyarak yardım ettiği bu süreç, onun Bediüzzaman’ı daha iyi anlamasını sağlamıştır. Bu durum Mehmet Feyzi Efendi’nin bizzat kendisi tarafından, *Risale-i Nur Külliyyatının* bir parçası olan *Tarihçe-i Hayat* kitabında şöyle ifade edilmiştir: “Hem üstadımız, taharet ve nezafet-i şer’iyyeye son derce riayet eder; her zaman abdestli bulunur, asla mübarek vaktini boşa geçirmez, ya *Risale-i Nur* telifiyle ve tashihiyle meşgul veya Münacat-ı Cevşeniye’yi kıraat ve secdegah-ı ubudiyete kaim veya tefekkür-ü âlâ-i ilahi bahrine müstağrak bulunurdu. Ekseriyetle yaz zamanı şehre uzak ormanlık dağ vardı. Üstadımızla oraya giderdik. Yolda hem *Risale-i Nur* tashih ederler, hem bu aciz talebelerinin okudukları risaleye dikkat ederler ve tashih için hatalarını söylerler

⁸³ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.20.

⁸⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 333.

⁸⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, Söz Basım Yayın, Mart 2012,s. 280.

⁸⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.47.

⁸⁷ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 66.

veyahut eski müellefatından birisinden ders verirler, bu suretle yolda bile mübarek vaktini vazife ile geçirirlerdi.”⁸⁸ Bediüzzaman ile karşılaştığında zaten belli bir ilmî ve manevî olgunluğa erişmiş olan Feyzi Efendi, *Risâle-i Nûr*’u iki kez baştan sona müellifine okumuş ve izahlarına şahit olarak ondaki hakikatlere vukuf peyda etmiştir.⁸⁹ Mehmet Feyzi Efendi, bu mazhariyetini, hayattaki yegâne iftihar vesilesi addeder.⁹⁰

Mehmet Feyzi Efendi’nin anılarından öğrendiğimiz şu olay, Bediüzzaman’ı hocası olarak ve Bediüzzaman’ın da Mehmet Feyzi Efendi’yi talebesi olarak kabul ettiğinin en güzel ispatıdır: *Risale-i Nur* davası sebebiyle Denizli Mahkemesinde kimlik tespiti yapılırken Bediüzzaman ile Feyzi Efendi’nin resmî tahsili görünmez. Bunun üzerine savcı, Feyzi Efendi’ye, tahsili olmadığı halde *Asâ-yı Mûsâ*’nın arkasına *Lügatçe*’yi nasıl yazdığını sorar. Feyzi Efendi, gayr-ı resmi de olsa bir tahsili olduğunu ifade eder ve yanındaki Bediüzzaman’ın omzuna elini değdirerek: “Felsefe-i İslamiye’yi de bu zattan okudum. Ulûm-i hakikiye’de üstadım budur.” der. Bu olay üzerine Bediüzzaman kendisine “Madem sen beni mahkeme huzurunda hocalığa kabul ettin; ben de seni talebeliğe kabul ediyorum.” diyerek kendisine yazılı bir icazet verir.⁹¹

Bediüzzaman ile geçirdiği hem talebelik hem de ona özel olarak hizmet ettiği bu dönemin ardından, 1943 yılına gelindiğinde Feyzi Efendi ve hocasının beraberliği Bediüzzaman’ın Kastamonu’dan ayrılması ile hapisanelerde devam eder. *Risâle-i Nûr* eserlerinin telifi ve çoğaltılması suç addedilerek sürekli takibat altında yaşayan Feyzi Efendi ve hocası için, Kastamonu’dan Denizli hapisanesine bir sürgün daha başlamıştır. Bediüzzaman’ın tutuklanarak Kastamonu’dan gönderilmesiyle Feyzi Efendi de aynı yıl (1943) üç ay Kastamonu’da tutuklu kaldıktan sonra hocasıyla yolları Denizli ve daha sonra Afyon hapisanelerinde kesişmiştir.

On aylık Afyon hapsinden Kastamonu’ya dönen (1948) Feyzi Efendi’nin, evindeki yarı inziva hayatıyla birlikte öğretmenlik hayatı da başlamış olur. Askerlik

⁸⁸ Kader, Vedat, *Mehmet Feyzi Efendi*, Vefa Yayınları, İstanbul, 2018, s.338.

⁸⁹ Baltacı, N. *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.21.

⁹⁰ Baltacı, N. *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.54.

⁹¹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 112-113.

döneminde dahi Kur'an öğretmeyi sürdürmüş olan Feyzi Efendi, bundan sonra evinin bir odasını, gelen talebeleri okuttuğu bir mektep haline getirir.⁹²

Hocasını aynen taklit edecek kadar onunla bütünleşen Feyzi Efendi'ye, bu sebepten olsa gerek, Bediüzzaman tarafından "sır kâtibim" denilmiştir.⁹³ Bediüzzaman bu güzide talebesinin faziletini, "Selef-i salihîn, Mehmet Feyzi gibi bir talebem olduğuna gıpta ediyorlar."⁹⁴ diye ifade eder. Feyzi Efendi'nin, hocası Bediüzzaman'ı taklit etmesi bazıları tarafından tenkit edilmiş, bunun üzerine hocası Bediüzzaman: "Feyzi benim bütün harekâtımı massetmiştir. Feyzi'ye ilişmeyin. Onunki taklit değil tahkiktir. Ona izin veriyorum." ifadesiyle ona verdiği değeri ifade etmiştir.⁹⁵

Feyzi Efendi'nin hocası Bediüzzaman, "Seyr-i sülûkümüz Kur'an'ladır. Said Kur'an'la sülûk etti"⁹⁶ diyerek doğrudan Kur'an'a uzanan bir çıkış açmıştır. Feyzi Efendi de "Kur'an'ın irşat ettiği yol en sağlam yoldur. Başka kapı aramaya lüzum yoktur." "Tarîk-ı müstekîm, Kur'an'ın irşat ettiği yoldur. Cennete, Cemalullah'a ulaştıran yol, Kur'an yoludur"⁹⁷ deyip aynı yolu izlemiştir. Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı irşad metodu, meşrebi, anlayışı ve tutumu tamamen hocası Bediüzzaman'a benzemektedir. Yalnız o, kendi dünyasında birikimlerini şekillendirmiş kendine mahsus olan özelliklerini, ilmî ve fikrî görüşlerini de harmanlayıp sohbet metoduyla çevresine aktarmıştır. Böylece kendine özgü, kuru bir taklitten ibaret olmayan, yeni açılımları ve yöntemleri olan muhakkik bir âlim vasfını sergilemiştir.⁹⁸

Hocası Bediüzzaman gibi Feyzi Efendi de şeyh veya mürit olmadığını, kardeşlik esasını benimsediğini, tarikat dersi vermediğini, asrımızın Kur'an asrı olduğunu, artık tarikat devrinin bâtına irca edildiğini, günümüzde uygulanabilme imkânının kalmadığını söylemiştir. Asr-ı saadete benzer bir dönemin ahir zamanda yaşanacağını dolayısıyla sahabe mesleğine dönerek doğrudan Kur'an ve sünnete ittiba ile yaşamak vakti geldiğini anlatmaya çalışmıştır. Şöyle ki yaşadığı dönemde pek çok tarikat bulunmasına rağmen hiçbirine intisap etmeden, direk Kur'an'dan

⁹² Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.56.

⁹³ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.53.

⁹⁴ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 12.

⁹⁵ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 118.

⁹⁶ Nursî, *Mektubat*, Söz Basım Yayın, Mart, 2012, s.497.

⁹⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 134-135.

⁹⁸ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.52.

aldığı iman ve ilham ile kul olma yolunda ilerlemeyi tercih eden Bediüzzaman, tasavvuf mesleğiyle mürşitler vasıtasıyla alınan marifetin, Kur'an-ı Hâkim'den doğrudan doğruya veraset-i nübüvvet sırrıyla alınan marifete nispeten noksan olduğunu düşünür ve Risale-i Nur hakikatleriyle tarikatlar arasındaki farkı şöyle ifade eder: “Risâle-i Nur ışığını Kur'an'dan aldığı için, iman kurtarıyor, tarikat ve şeyhlik ise velayet mertebeleri kazandırıyor. Risale-i Nur Külliyatı, Kur'an'ı Kerim'in cihanşümul bahçesinden derilen bir gül demetidir. Binaenaleyh onda mübarek ve ilahi bahçenin, nuru, havası, ziyası ve kokusu vardır.”⁹⁹ Bütün sohbetlerini Kur'an ve hadis ekseninde yürüten, diğer bütün alanları ayet ve hadis bağlamından kopmadan sohbetine konu edinen Mehmet Feyzi Efendi de Kur'an'ın bir nevi tefsiri olması cihetiyle “Risâle-i Nûr'ları tekrar tekrar okumak lazım, sathî değil. Bütün duygular ve latifelerle teveccüh ederek okumalı ki, her duygu her latife hissesini alsın”¹⁰⁰ diyerek, hocası Bediüzzamanı takip etmiştir. Mehmet Feyzi Efendi ayrıca; “Risâle-i Nûr ile beraber Fıkıh, Akaid, Siyer, Tefsir ve Hadis ilimlerini bilenler, Risâle-i Nûr'u daha iyi anlarlar. Eserler başkalarına takdim edilirken veya okunurken evvela muhkemat kısımları esas alınmalı. İlk etapta Sikke-i Tasdik-i Gaybî ve Rumuzât gibi istihracata yönelik kısımlar ortaya konmamalı. Böyle kısımlar muhkem tutulmalı. Zaten bu gibi risalelerin üzerinde “Mahremdir, haslara mahsustur.” diye yazılıdır. Onlar daha sonraya bırakılmalı. Çünkü bu kısımlar müteşabihat nev'indendir. Hiçbir eser yoktur ki muhkematı ve müteşabihâtı olmasın. Müteşabihat olanlar, muhkemattan alınan kuvvetle çözülürler ve anlaşılırlar. Risâle-i Nûr da böyle okunmalı ve anlaşılmalıdır”¹⁰¹ diyerek Risale-i Nurları okuma ve anlama yöntemi hakkında bilgi vermiştir.

Günümüzde, Kur'an irşadının başlı başına imanı kurtarmak için yeterli olduğunu, Allah'ı zikretmek için illa da izin almanın gerekmediğini, Kur'an ve sünnetin zaten bir zikir manzumesi olup baştanbaşa zikrullahı telkin ettiğini bildiren bu iki zevattan Bediüzzaman, “yol” anlamına gelen tarikat konusundaki anlayışını şöyle ifade etmektedir. “Cenab-ı Hakka vasıl olacak tarikler pek çoktur. Bütün hak tarikler Kur'an'dan alınmıştır. O tarikler içinde kâsır fehmimle Kur'an'dan istifade ettiğim; acz, fakr, şefkat ve tefekkür tarikidir. Bu kısa tarikin evradı, ittiba-ı sünnettir, farzları

⁹⁹ Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, s.352.

¹⁰⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 134-135.

¹⁰¹ Atasoy, *Sır Kâtibi*, s. 235.

işlemek, kebairi terk etmektir. Ve bilhassa namazı tadil-i erkân ile kılmak, namazın arkasındaki tesbihatı yapmaktır.”¹⁰²

Mehmet Feyzi Efendi’nin tarikatlara yaklaşımı ise “Zamanımız tarikat zamanı değil, hakikat zamanıdır”¹⁰³ diyen hocası Bediüzzaman gibidir. Bediüzzaman’a göre, Risale-i Nur’un eğitimi tarikatlardan üstündür. Çünkü velâyet-i kübrâ mertebesi kazandıran Risâle-i Nûr yolu, velayet-i suğra mertebesine eriştiren tasavvuf müesseselerinden üstündür.¹⁰⁴ Yine “Risâle-i Nûr ile hizmet iman kurtarıyor, tarikat ve şeyhlik ise velayet mertebeleri kazandırıyor.” derken imanın ekmek kadar elzem olduğuna velayetin ise meyve mesabesinde olduğuna, iman olmadan cennete girilemeyeceğine dikkat çeker. “Kat’i ve çok tecrübelerle anlaşılmış ki, imanı kurtarmak ve kuvvetlendirmek ve tahkiki yapmanın en kısa ve en kolayı Risale-i Nur’dadır. Evet, on beş sene yerine, on beş haftada Risale-i Nur o yolu kestirir, İman-ı tahkikiye isal eder.”¹⁰⁵

Tarikatların fonksiyonu konusunda hocası Bediüzzaman’la aynı düşünceyi paylaşan Feyzi Efendiye göre, günümüzde tarikat dönemi bitmiş, tarikatlar ref’olmuştur. Tekkelerin kapatılması hadisesi, Allah tarafından bir sevk-i İlahî sonucu olmuş böylelikle, tarikatlar manen de kapatılmış ve insanlığa sunulan İlahî hat kesilmiş, böylelikle tarikatların fonksiyonu zahiren sona ermiştir. Mehmet Feyzi Efendi’ye göre devrin şartları tarikat usulüne müsait değildir.¹⁰⁶ Talebelerinden Prof. Dr. Selahattin Polat, Feyzi Efendi’nin irşat metodu hakkında şunları söylemektedir. “Feyzi Efendi, kendisini ilim talebesi kabul ederdi. Umumî dairede İslamî ilimleri esas alan, Kur’an ve sünnet çizgisinde, bütün müminleri kuşatacak ve kucaklayacak şekilde bir ders verme ve irşat metodu vardı. Umumî derslerinde bir şeyh gibi değil bir âlim gibi davranırdı.”¹⁰⁷

Ancak ona göre, müessese olarak tarikatlar günümüzde yürütülemese de tasavvufun ahlâk ve feyzi kıyamete kadar devam edecektir. Feyzi Efendi, yasaklar dolayısıyla yaşadığı devrin nezaketini, tekkelerin geldiği son durumu göz önünde bulundurarak

¹⁰² Nursî, *Mektûbat*, s. 649.

¹⁰³ Nursî, *Tarihçe-i Hayatı*, s. 280.

¹⁰⁴ Nursî, *Sözler*, s. 661-662.

¹⁰⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, s.350.

¹⁰⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.69.

¹⁰⁷ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.93.

tarikat çerçevesi içinde görünmemeye özen göstermiş ve başka bir yöntem kullanarak irşadını sürdürmüştür. Yine Selahattin Polat Bey'in ifadesine göre o, ilim, şeriat, Hz. Peygamber'in sünneti ve Ehl-i Sünnet çizgisinde bir tasavvuf anlayışını esas alırdı. Tasavvufî intisabın lehinde de aleyhinde de konuşmazdı. Kendisi de bir şeyh gibi davranmazdı. Bir şeyh gibi umuma açık tarikat telkininde bulunmaz, yani el vermezdi. Ama hususî dairede bunu yapmış olabilir.¹⁰⁸ Kendisi tarikat dersi vermemiştir. Ama başkalarının bir tarikata intisap etmesine karışmamış, mani de olmamıştır. Kendisinden tarikat dersi talep edenlere, Kur'an'ın hükümlerince amel etmeyi tavsiye etmiş herkesin Kur'an'la doğrudan bağlantı kurmasına çaba harcamış, sünnete ittibayı öncelemiştir.¹⁰⁹

Mehmet Feyzi Efendi, sohbetlerinde çok incelikler, sırlar dolu ayet ve hadis izah ederek Risâle-i Nûr'un daha iyi anlaşılmasını sağlamış, gelen itirazları açıklamış, sohbetleri ile Risâle-i Nûr'u Ehl-i Sünnet zincirine öylesine rabt etmiş ki bu noktadan gelen tüm tenkitleri gidermiştir. Ve Risâle-i Nûr'un Kur'an'ın bir tefsiri olduğunu öylesine zihinlere aksettirmiştir ki şarkta bir başka, garbta bir başka nurcu tipi oluşmasını böylelikle engellemiştir. Sorumlu mekanizmanın da böylece onları marjinal gruplar olarak görmesine mani olmuş, Kur'an'la Hadis'le ilgisi yok fehmine kapılmalarını engellemiş, dolayısıyla tasfiye edilmelerine set çekmiştir.¹¹⁰

1.3.Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Yorumlamada Öncelikleri

Bu bölümde, Mehmet Feyzi Efendinin Kur'an'ı doğru anlamada takip ettiği esaslardan bahsederek, Onun Kur'an'ın anlaşılmasında ve yorumlanmasında önceliklerini anlatmaya çalışacağız.

1.3.1. Hz. Peygamber'e ve Sünnete Bağlılık

Mehmet Feyzi Efendi'nin önemle üzerinde durduğu hususlardan birisi, hayatı boyunca Kur'an ve Sünnet'e bağlı olarak sürdürdüğü yaşantısı olmuştur. Kendisi

¹⁰⁸ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.93.

¹⁰⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 334.

¹¹⁰ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.119.

müslümanların, Peygamber ve Sünnet'e olan ihtiyacını kısaca "Kur'an'ın, Ehadis-i Nebeviyenin ve ulemanın irşadından başka çare yoktur"¹¹¹ sözüyle anlatır.

Mehmet Feyzi Efendi kendi meşrebinin üç esasa dayalı olduğunu ifade etmiştir ki bunlardan birincisi Sünnet-i Seniyye'yi takip etmek, ikincisi helâlden yiyip-içmek, üçüncüsü de her türlü işte ihlâs üzere olmaktır.¹¹² Bir önceki konumuzda bu ifadesinin onun hayatındaki öneminden geniş bir şekilde bahsetmiştik.

Kaynaklardan ve hakkında anlatılanlardan edindiğimiz bilgiye göre, Hz. Peygamber'in Sünneti, Mehmet Feyzi Efendi'nin hayatının en önemli unsurlarından biri konumundadır. Elbette ki, Mehmet Feyzi Efendi'nin yürüdüğü yolun en önemli esasının "Sünnet-i Seniyye" olduğunu söylerken, bu noktada Rasûlullah'ın "yaşayan bir Kur'an" olduğu gerçeğini göz ardı etmeden düşünmemiz ve aslında bunun bir "Kur'an-Sünnet" bütünlüğü anlamına geldiğini hatırlamamız gerekir. Çünkü Mehmet Feyzi Efendi hayatının sonuna kadar bu iki unsuru birbirinden asla ayırmamıştır. Hatta bu iki unsur, onun "ilmî kültürünün" en önemli kaynağı durumundadır.¹¹³ Sohbetlerinde Hz. Peygambere ve onun sünnetine uymanın önemini ve gereğini tekrar tekrar vurgulamıştır. Hayatı boyunca "*Her kim Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse, muhakkak ona içerisinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır!*"¹¹⁴ âyet-i kerimesinin ifade ettiği tehdidin şuurunda olmuş; talebelerini, sevenlerini ve ziyaretçilerini daima Rasûlullah'a itaat ve muhabbet istikametinde yönlendirip eğitmeyi bir vazife bilmiştir. Onun ömrünün son anına kadar sürdürdüğü sohbetlerinin ana temasının daima Allah ve Rasûlü oluşu, bunun en büyük göstergesidir.

Mehmet Feyzi Efendi'nin hayatına baktığımızda onun her yönüyle Allah Resulü'nü örnek aldığını görürüz. Rasûlullah'ın hayatından kendisi için örnek edindiği davranış şekillerinden biri, ayırım yapmadan bütün insanları kuşatıcı ve kucaklayıcı olmasıdır. Bu anlamda o, "Kendi insanlarımızla tartışmaktan, itişip kakışmaktan şiddetle sakınmalıyız. Meşruiyet sınırları içerisinde herkesin fikrini ve inancını hoş görüp, sevgi ve saygıda kusur etmemeliyiz. Aksi takdirde paramparça olur, gücümüzü ve

¹¹¹ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s.134- 135.

¹¹² Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.66.

¹¹³ Özdağ, "*Mehmet Feyzi Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü*", s. 63.

¹¹⁴ Nisa Suresi, 4/14.

etkinliğimizi kaybederiz.”¹¹⁵ demek suretiyle Hz. Peygamber’in yolunu bire bir tuttuğunu göstermiştir.

Mehmet Feyzî Efendi, insanları Rasûlullah’ın yoluna çağırırken bu işin hem sloganlardan uzak bir şekilde, tıpkı Rasûlullah’ın yaptığı gibi sevdirecek, hem de mezhebi/meşrebi ne olursa olsun, diğer Müslümanları dışlayıcı tavır ve davranışlardan uzak durarak yapılmasının zaruri olduğunu söylemiştir. Bu sebeple, ziyaretine gelen insanlara mevkileri, meşrepleri, cemaatleri ne olursa olsun seviyelerine göre konuşur, akılları ölçüsünde hitap ederken konuları büyük bir hassasiyetle ele alır, muhatabın dini yaşantısını sağlıklı ve sağlam bir yapıya kavuşturacak şekilde izah ederdi. Ona göre “Rasûl-i Ekrem, bir şems-i fazilettir (fazilet güneşidir). Onun mâziye açılan kanadının altında bütün nebîler ve rasûller; istikbâle açılan kanadının altında ise ümmetinin milyonlarca evliyâsı ve siddikleri vardır. Bütün bunlar ışıklarını, kemâlât nurlarını Peygamberimiz’den alırlar. Bütün kemâlât ve füyûzât ondadır. O, şems-i fazilettir. Enbiyâ ise onun kevkeleridir. (yıldızlarıdır.)”¹¹⁶ Bu manada Mehmet Feyzi Efendi, Rasûlulahtan aldığı bu ışığı, çevresindekilere sunmaya gayret eden bir Allah dostudur.

Çevresindeki insanlara “kolaylık ve umut verme” düsturuyla yaklaşan Mehmet Feyzi Efendi, asırlar boyu hep hüznle okunan ve buruk bir mana hissettiren bir meşhur hadise¹¹⁷, kendisinden önce kimsede rastlamadığımız bir şekilde müjdeli bir anlam vermiş ve bu hadise farklı bir yorum getirmiştir. Mehmet Feyzi Efendi’nin söz konusu hadise bu derece olumlu yaklaşması onun genel fitratı açısından olağan bir durumdur. Çünkü o, kendi ifadesiyle Ebû’l-Yüsr (kolaylık babası) olup¹¹⁸ asla ümitsizliğe düşmediği gibi, başkasının da düşmesini istemeyen bir kimsedir. Müminlerin rahatlayıp din-i İslâm adına ümitvar olmalarını sağlamak için kendisi daima müjde içeren haberler vermiş ve sonra da ilgili rivayetleri ihtiyatlı bir şekilde hayra ve güzele yorumlamıştır. Çünkü Mehmet Feyzi Efendi’ye göre “müjdeleyin,

¹¹⁵ Tatlı, “İslam Garip Başladı Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.117.

¹¹⁶ Tatlı, “-İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.103.

¹¹⁷ Tatlı, “-İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.108

¹¹⁸ Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 212.

korkutmayın”¹¹⁹ hadisini esas alarak, müminlerin kalbine sevinç veren şeylerin söylenmesi bir sadakadır.

Bu sebeple o, insanların, ilâhî emirleri uygulama konusunda aşka ve heyecana getirilmelerini en önemli davet usulü saymıştır. Bıktırmamış, daima kolay olanı ortaya koymuş; İslâm’ın gidişatından söz eden bu hadisi de aynı kaideye uyarak yorumlamıştır. Hadisin sonunda yer alan, “Gariplere ne mutlu!”¹²⁰ İfadesi onun bu yöndeki müspet girişiminin ve ortaya koyduğu müjdeli yorumun en güçlü kanıtı ve en güvenilir destekçisidir. Zira bu ifade müjdeyi içermekte, gönüllere ve vicdanlara güven, huzur, saadet ve ferahlık sunmaktadır.¹²¹

Peygambersiz Müslümanlık

Mehmet Feyzi Efendi, Allah ve Resulünün sevgisini daima beraberce zikretmeye ve birbirinden ayırmamaya azamî dikkat gösterirdi. Bu anlamda şöyle derdi: “İmanın kemali muhabbetullah ile. Muhabbetullah ise Nebiyyi Muhterem Efendimize ittiba ile sahih olur.”¹²² Bu cümlesine de Âl-i İmran 31. ayeti delil getirirdi: “*Deki; Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.*” Yine başka bir sözünde “Muhabbetullah, muhabbet-i nebeviyye ve muhabbet-i ulema ile yaşayalım.”¹²³ diyerek, Allah ve rasulünün muhabbetinin bulunmadığı bir hayatın eksik sayılacağını ifade etmiş, “Rasûlullah Efendimizle, ona çok salavât getirerek irtibat kurmak lâzım. Tâ ki, iştîyak harâretimiz ziyadeleşsin.”¹²⁴ “Rasûlullah Efendimize nisbetimizi muhâfazaya çalışalım. İmanın kemâli, Rasûlullah Efendimizi çok sevmektedir. Onu çok seven de, sünnetine mutâbaat eder.”¹²⁵ diyerek, bir müslümanın Hz. Peygambere beslemesi gereken muhabbetin ölçüsünü belirtmiştir.

Mehmet Feyzi Efendi’nin hayatı boyunca ziyaretçileriniilmekilmek işleyerek, onlara öğretmeye çalıştığı Peygamber’e kayıtsız-şartsız ve mutlak itaat düsturu, hayatî değerde bir öğretilerdir. Çünkü bu düsturun, son zamanlarda Müslümanlar

¹¹⁹ *Buhârî*, İlm 12, Edeb 80; *Müslim*, Cihad 6, 7.

¹²⁰ *Müslim* 232, 251. *İbn-i Mace II*, 1319 (no: 3987, 3988).

¹²¹ Tatlı, Bekir, “- İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış, s.108.

¹²² Tatlı, “-İslam Garip Başladı-” Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.102.

¹²³ Tatlı, “-İslam Garip Başladı-” Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.102.

¹²⁴ Tatlı, “-İslam Garip Başladı-” Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.106.

¹²⁵ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve Görüşleri”, *Kastamonu Lahikası Sempozyumu*, Kastamonu, 2015, s.12.

üzerinde oynanmaya çalışılan sinsi oyunlardan biri olarak gördüğümüz “Peygambersiz Müslümanlık” tuzaklarına karşı oldukça etkili bir panzehir olduğu açıktır. Bazı gruplar tarafından dillendirilen: “Allah’ın birliğini kabul edenin başımızın üstünde yeri vardır, Muhammedün Rasûlullah demese bile!” şeklindeki görüşler, doğrudan İslâm’ın kalbine saplanmaya çalışılan bir hançer kadar tehlikelidir. Zira bu tür düşünceler Allah sevgisinin, günahların bağışlanmasının ve dolayısıyla cehennemden kurtuluş yolunun sadece Rasûlullah’a mutlak itaatten geçtiğini her fırsatta dile getiren Kur’ân’a¹²⁶ alenen aykırıdır.

Mehmet Feyzi Efendi, “Rasûl-i Ekrem (a.s) Efendimiz hidayet nurunun tecessüm ve temessül etmiş şeklidir. Kim ona teveccüh etti ise hidayet buldu. Kim de ona arka çevirdi ise hasâret buldu.”¹²⁷ ve “Kemâl-i iman, Rasûlullah’a(a.s) muhabbetle hâsıl olur. Muhabbetullahın alâmeti de Rasûl-i Ekrem’e itaattir.” derken Rasûlüllaha mutlak itaat gereğine ve bu konuda düşülebilecek tuzaklara karşı daima dikkat çekmiş, “Peygambersiz Müslümanlık” anlayışlarına şiddetle karşı çıkmıştır.¹²⁸

Sünneti ortadan kaldırma ve sünnetin müslümanlar üzerindeki etkisini azaltma çabasında olan bu gibi bir takım görüşler ve anlayışlar hakkında müslümanları uyarak," Âhir zamanda, kendini bilmez bir grup, koltuklara yaslanıp, bacak bacak üstüne atıp, sigara tütürerek, laubali bir halde "sen hadisi bırak, bu mesele Kur'ân'da var mı, ona bak" diyecekler!" Bu gibi kimselere "râvîleriyle ve senedâtıyla altı tane hadis-i şerifi ezbere bilmeyen adamlar; râvîleriyle ve senedâtıyla hafızasında 600 bin hadisi zapt eden İmâm-ı Buhârî'nin aleyhinde konuşamazlar"¹²⁹ diyerek tepki göstermiştir.

Mehmet Feyzi Efendi’ye göre her Müslümanın Hz. Peygamberi sevmek ve ona tabi olmanın yanısıra ona karşı başka görevleri de vardır:

- 1.Rasûlullah Efendimizi kendi nefsimizden evlâ bileceğiz.
- 2.Sünnetine ittibâ edeceğiz.
- 3.Âl ve ashâbını seveceğiz.

¹²⁶ Al-i İmran 3/31.

¹²⁷ Tatlı, “Mehmet Feyzi Efendi’de Türk-İslam Sentezi Düşüncesi”, s.8.

¹²⁸ Tatlı, “Mehmet Feyzi Efendi’de Türk-İslam Sentezi Düşüncesi”, s.8.

¹²⁹ Tatlı, “-İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.104.

4.Hadislerine hürmet edeceğiz.

5.Çokça salavât getireceğiz.¹³⁰

Her hali ve sözüyle Allah resulüne olan aşkını ortaya koyan Mehmet Feyzi Efendi'nin ziyaretçilerini kabul ettiği odanın duvarlarına astığı levhalar, onun bu muhabbetini yansıtan bir delildir. Sık sık değiştirdiği levhalarda bir süre “Bizi aldatan bizden değildir”¹³¹ hadisini, bir süre de İmam Şa’rani’nin “Peygamber Efendimizin yürüyüp gitmediği her yol karanlıktır”¹³² sözünü tercih etmesi, Peygamber (a.s) ve sünnetine gönülden bağlı olduğunu gösterir.

H. Peygamber’e itaat konusunda büyük bir titizliğe sahip olan Mehmet Feyzi Efendi, bunu yaparken, H. Peygamberin yaşantısını halen ve kalen uygulamaya gayret etmiştir. Mesela genellikle bir felaket veya alınan ölüm haberlerinde söylenmesi gelenek halini alan, “Biz Allah’a aitiz ve O’na döneceğiz.”¹³³ cümlelerini Mehmet Feyzi Efendi, üzücü herhangi bir hâdis meydana geldiği zaman okuduğunda kendisine, “Ölen yok ki, niçin istircâ okuyorsunuz?” diye sorduklarında verdiği “Olsun, bütün Müslümanları üzen bir fitnedir. Peygamber (a.s.) mumu söndüğü zaman bile istircâ ederdi.”¹³⁴ şeklindeki cevabı, onun Rasûlullah’a ne derece bağlı olduğunu göstermektedir. Kendisine “Efendim, ben sizin davanızın bir neferiyim!” diyen talebesini, “Rasûlullah’ın davası!” diyerek uyarmış, kendi benliğini o davanın içinde yok saymıştır.¹³⁵

Mehmet Feyzi Efendi’nin, H. Peygamber ve sünnete olan bağlılığı, bu esasları anlama ve yorumlama şekli, kendisinden eğitim alan, ziyaretine gelen ya da bir şekilde sohbetinde bulunanlar tarafından görülüp, anlatıldığı gibi, çeşitli vesilelerle ortaya koyduğu eserlerinde de görülür. Bunlardan biri, Risale-i Nur Külliyyatındaki bazı Osmanlıca ibarelerin yanlış anlaşılmasını önlemek için, Üstad Bediüzzaman

¹³⁰ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Hayatı ve Görüşleri”, 2015, s.12.

¹³¹ Müslim, *Îmân* 164, *Fiten* 16.

¹³² Tatlı, “İslam Garip Başladı Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.117.

¹³³ Bakara 2/156.

¹³⁴ Tatlı, “-İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.119.

¹³⁵ Bu hadise emekli öğretmen Celal Ünal tarafından sözlü olarak aktarılmıştır.

tarafından kendisine tevdi edilen, bir *Lügatçe*¹³⁶ hazırlaması görevidir. Bu lügatçe de Hz. Peygamberin bazı isim ve sıfatları aşağıdaki şekilde tarif edilmiştir:

-Hakikat-i Muhammediye: “İsm-i A‘zam’ın mazharı, şecere-i kâinatın nüvesi, bütün kemâlâtın merkezi olan nur-i Muhammediye, ruh-i Muhammediye, zat-ı Muhammediye.” olarak açıklanmıştır. Ayrıca Peygamber Efendimiz(a.s.);-Burhân-ı Nâtık, Burhân-ı Sâdık: “Nâtık, sadık burhan ki Rasûl-i Ekrem(a.s.) Cenâb-ı Hak her peygambere risâlet ve nübüvvetin doğruluğunu ve sıdkını kavmine inandırmak ve kabul ettirmek için bir burhan vermiş. Fakat Fahr-i Âlem’in bütün vucûd-i şerifini burhan eylemiş...”

-Dellâl-ı Rubûbiyet: “Rubûbiyet-i İlahiyye’ye dellâl olan Muhammed-i Arabî Hazretleri.”

-Muhbir-i Sâdık: “Haberleri hakikat-i hale ve işleri sözlerine ve âhirki muamelesi evvelki muamelesine muvafık ve mutabık olan, doğru haber verici.”

-Mürşid-i Ekmel: “Pek mükemmel bir tarzda saadet yolunu ins ve cinne, belki bütün mahlûkata gösteren ve tarik-i hidayete irşad eden Rasûl-i Ekrem (a.s.)dir.” gibi tanımlarla açıklanmıştır.¹³⁷

Konuyu özetleyecek olursak, Mehmet Feyzi Efendi tıpkı Peygamber (a.s.) gibi ibadetlerini büyük bir ciddiyet ve vakarla yerine getirmiş, ilim ve ibadet aşkıyla yanıp tutuşmuş, iftarda acele davranıp sahurunu tehir etmiş, yemek hazırlarken namazı sonraya bırakmış, muhataplarıyla konuşurken tane tane konuşmuş, tevazusundan dostlarının konuşmalarına aynen iştirak edip onlar gibi bazen dünyadan bazen âhiretten bahsetmiş; velhasıl Hz. Peygamber’in Sünnetini bütün hal ve hareketlerine yansıtmış, böylece ziyaretçilerinde adeta Rasûlullah’ın meclisinde bulundukları hissini uyandırmıştır. Bütün bu misaller Mehmet Feyzi Efendi’nin Sünnet-i Seniyye’nin canlı bir timsali ve her manada Peygamber vârisi olduğunu göstermeye kâfidir. Hz. Peygamber’in ilmî emanetine sahip çıkarak onun mükemmel bir takipçisi

¹³⁶ Osmanlıca sözlük. Atasoy, *Bediüzzaman’ın Sır Kâtibi Mehmet Feyzi Efendi*, s. 143-147.

¹³⁷ Tatlı, “-İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.97.

ve uygulayıcısı olduğunu gösteren Mehmet Feyzi Efendi'nin davası Rasûlüllahın davasıdır.

1.3.2. Ehl-i Sünnet İtikadına Bağlılık

M. Feyzi Efendi'nin sünnete olan bağlılığını ifade ettikten sonra, onun Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'e olan bağlılığını da ifade etmemiz gerekir. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat Türkiye'deki yaygın kullanılış şekli ile Hz. Peygamberin sünneti ile sahabe ve onların yolunda olanlara verilen bir isimdir. Bu isme kaynak olarak Hz. Peygamberin bir hadisi gösterilmektedir. Muhtelif rivayetleri bulunan bu hadiste¹³⁸, İslam ümmetinin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı, bunlardan birinin Cennete, diğerlerinin Cehenneme gireceği ifadeleri yer alır. Cennete girecek tek fırka Rasûlüllah ve ashabının yürüdüğü yolda olanlardır.¹³⁹

Ehl-i Sünnet kavramı, Mehmet Feyzi Efendi tarafından bir önceki bölümde bahsi geçen ve kendisi tarafından yazılmış olan *Lügatçe*'de¹⁴⁰ şu şekilde açıklanmıştır: “İtikadiyâtta şariat-ı Ahmediyye'ye ve ashâb-ı Muhammedi'ye (a.s.) tâbi olup Rasûl-i Ekrem'in (a.s.) hadis-i şeriflerinden zâhir olan hakikat ne ise ve ashâb-ı kiramın hali ne üzere câri ise onu bi-hakkın ispat eden cemaattir.”

Ehl-i Sünnet'in fırka-i naciye oluşu, ifrat ve tefritten en uzak düşünce sistemi oluşu, insan fitratına ve mizacına, akıl ve mantığa uygunluğu¹⁴¹ gibi sebepler dolayısıyla tercih edilmesi gerektiğini söyleyen Feyzi Efendi, sohbetlerinde muhataplarının anlayabileceği şekilde, ehl-i sünnet itikadının dayandığı “eşyanın hakikati sabittir.”¹⁴² görüşünü hatırlatmış, İbn Arabî'yi çok sevip saymasına ve taktir etmesine rağmen, onun temsil ettiği vahdet-i vücud¹⁴³ görüşüne katılmamış, bu konuda İmam-ı Rabbânî' (1034/1624) nin temsil ettiği, eşyanın hakikatinin

¹³⁸ Tirmizî II,107, İbn Mâce II,1322,1323.

¹³⁹ Baltacı, B., “Yunus 10/26 ayette yer alan “Ziyade” kelimesinin, Ruyetüllah olarak anlaşılmasında Ehl-i Sünnet İnancının Etkisi”, *Dini Araştırmalar*, Cilt 8, s.24, ss. 294,1 nolu dipnot

¹⁴⁰ Osmanlıca sözlük. Atasoy, *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmet Feyzi Efendi*, s. 143-147.

¹⁴¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.113.

¹⁴² Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 101.

¹⁴³ Evrendeki her şeyin gerçekte Hakk'ın zatı olduğunu, görülen ve sanılan şeylerin evhamdan öte bir şey olmayıp, var olanların birer hayal ve gölgeden ibaret olduğunu öngören Vahdet-i Vücud hakkında geniş bilgi için bkz. Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücud”, *DiA*, 2012, XLII, 431-435.

mevcudiyetine gölge düşürmeyen “vahdet-i şuhud”¹⁴⁴ görüşünü daha isabetli bulmuştur.¹⁴⁵ Titiz bir Ehl-i Sünnet takipçisi olan Feyzi Efendi’ye göre, Cenab-ı Hak’ın varlık ve birliği ayna niteliğindeki varlıklara akseder ve arifler her nereye baksa onu müşahede ederler. Bu metoda “Şuhudî tefsir” adını veren Bediüzzaman da aynı yaklaşımla kâinatta her şeyin Allah’ın varlığının ve birliğinin delilleri ve aynaları olduğunu söylemekte,¹⁴⁶ bu durumda, Feyzi Efendi’nin de hocası ile aynı görüşü paylaştığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁷

Mehmet Feyzi Efendiye göre Ehl-i Sünnet’e nusret etmek lazımdır.¹⁴⁸ Çünkü, Hz. Peygamber’in beyanına göre fırka-ı nâciye ancak ve ancak odur.¹⁴⁹ Ehl-i Sünnet, insanların maddî ve manevî çalışmalarında ifrat ve tefritten en uzak kalan bir inanç sistemidir. Bu itibarla fert ve toplum olarak ihtilâl, ifsat ve bozgunculuk istenmiyor, tam tersine terakki için mücadele edilmek isteniyorsa, Ehl-i Sünnet inancının tercihi ve toplumlar arasında yayılmasına gayret edilmeli ve bunun için elden gelenler ortaya konmalıdır. Çünkü Mehmet Feyzi Efendi’ye göre, inanç sadece vicdanî bir hareket değildir. İnanç her ne kadar vicdanî bir hareket gibi görülse de, kalpte yerleştikten sonra bedendeki diğer organlara da sirayet ederek aksiyon haline dönüşmesi her zaman mümkündür ve olması mukadderdir.¹⁵⁰ Bu itibarla “Efendim, bu bir inançtır; dokunulamaz, bırakın dilediğine inansın.” demek ilerisi için çok tehlikeli olacaktır. Komünizm buna en güzel örnektir. Önce bir fikir akımı olarak ortaya çıkmış, neticede kalplere ve toplum bünyesine yerleştikten sonra aksiyona dönüşmüş ve birçok canların yanmasına sebep olmuştur.

Ehl-i sünnet itikadından kopuşlar, nasıl ki ayrılık ve sapmalara sebep olmuşsa, ona sahip çıkmak ve ondan ayrılmamak da şu zamana kadar Türk birliğinin ayakta kalmasına, Türk milletinin, diğer insanlara inanç ve yönetim açısından öncü

¹⁴⁴ Vahdet-i Şuhud; Arapça’da “görmenin birliği” demektir. Kulun cem ve vecd durumuna, masivanın yok olması ile her yerde sadece Bir’i görmesi. Bu durumda kul, her yerde Allah’ın tecellisini görür, müşahede eder. Bu şekilde müşahedesinde birliğe ulaşır. Ancak vecd hali geçtikten sonra kendisinin farkına varan kul, Hak ile halkı ayrı görür. Vahdet-i şuhud görüşünü savunan İmam-ı Rabbanî Hazretleri, vahdet-i vücud nazariyesini, kâinattaki varlıkların asıllarını inkâr anlamı taşıdığı için uygun ve doğru bulmamıştır. Asılların bizatihi varlığını kabul eden maddecilere göre de kâinatın Tanrı olarak görülmesine sebep olacağı kanaatini taşıdığı için de tek vücud fikrine karşı çıkmıştır.

¹⁴⁵ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.334.

¹⁴⁶ Nursî, *Sözler*, s. 14.

¹⁴⁷ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.322.

¹⁴⁸ Özdağ, *Feyizler I*, 282.

¹⁴⁹ *Tirmizî II,107, İbn Mâce II,1322,1323*

¹⁵⁰ Baltacı B., “Dini ve Millî Tefekkürü Bütün Olarak Sunan Bir Bilge Şahsiyet: Mehmet Feyzi Efendi” *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, 2014, s.177.

olmasına sebep olmuştur. Ama ne zaman ki devlet ve millet olarak maddî ve manevî yönden birtakım eksiklerimiz ve zafiyetlerimiz ortaya çıkmış, işte o zaman içimizde zararlı düşünceler oluşmuştur. İşte bunun içindir ki Mehmet Feyzi Efendi dikkatli olunmasını ve de Ehl-i Sünnet'e sahip çıkılmasını tavsiye etmiştir.¹⁵¹ “Ne cebre kayalım, ne itizâle dalalım; ehl-i sünnet'te kalalım”¹⁵² diyen Feyzi Efendi, itikadî, amelî ve fikrî açılardan savrulmaların önüne geçecek bir formüle işaret etmiş, Türk dünyasını kucaklayacak olan güncel ortak paydaları “Zamanımızda şu üç şeye nusrette bulunmak lazımdır: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e, Hanefî Mezhebi'ne, Samimi Milliyetçilere.”¹⁵³ şeklinde belirtmiştir. Mehmet Feyzi Efendi, Ehl-i Sünnet itikadına bağlılığı o kadar önemsemiştir ki bu esası, bu memlekette hizmet etmek isteyen fertlerin ve cemaatlerin olmazsa olmazları arasına dâhil etmiştir.¹⁵⁴

Mehmet Feyzi Efendi, batınî yorum ve te'villerin, şeriatın ölçülerini aşamayacağını savunan bir ilim adamıdır. Ehl-i Sünnet ulehasının mecbur kalmadıkça tevile girmediklerini, bu sebeple, dinin temel esaslarının korunması için, ferdi planda uyulması gereken üç esastan birinin, Sünnet-i Seniyyeye ittiba, toplum bağlamında kuvvetlenmesi gereken üç şeyden birinin ise Ehl-i sünnet ve'l cemaat itikadı olması gerektiğini hatırlatmıştır.¹⁵⁵

M. Feyzi Efendi, ehl-i sünnet itikadının önemini bir ayetle şöyle açıklar:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا يَلْهَى لِلشَّارِبِينَ

“Gerçekten size sağlam hayvanlarda da bir ibret vardır. Biz, size onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından, lezzetli ve içenlerin boğazlarından kolayca kayıp giden halis bir süt içiriyoruz.”¹⁵⁶ ayette ibret gösterilen pislikle kan arasından gelen halis süt, ona göre ehl-i sünnet itikadıdır. Nasıl ki süt, bu iki necis maddenin arasından, onlara karışmadan, safiyetine hâlel gelmeden temiz ve şifalı bir madde olarak geliyorsa, Allah'ın yardımıyla, ehl-i sünnet itikadı da ayette verilen süt örneği gibi, zihinlere ve fikirlere şifa olarak, bütün zararlı akımların arasından bozulmadan günümüze kadar

¹⁵¹ Baltacı B , “Dini ve Millî Tefekkürü Bütün Olarak Sunan Bir Bilge Şahsiyet: Mehmet Feyzi Efendi” s.177.

¹⁵² Baltacı B , “Dini ve Millî Tefekkürü Bütün Olarak Sunan Bir Bilge Şahsiyet: Mehmet Feyzi Efendi s.177.

¹⁵³ Özdağ, *Feyizler I*, 282.

¹⁵⁴ Özdağ, *Feyizler I*, 282.

¹⁵⁵ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.203.

¹⁵⁶ Nahl 16/66.

gelebilmıştır. Ehl-i Sünnet itikadı, bizlere 1200 sene evvelinden ulaştırılarak daima hem millî hem de dinî varlık ve bütünlüğümüzü ayakta tutan en önemli faktör olagelmıştır.¹⁵⁷

Ehl-i sünnet itikadı ferdî düşüncede insanı hayra ulaştırdığı gibi, toplum bazında da hayra ulaştırır. Bunu Feyzi Efendi'nin sağlam imanı, kökü sapasağlam olan bir ağaca, salih amelleri bu ağacın gövde ve dallarına, güzel huyları ise ilgili ağacın meyvelerine benzetmesinden anlıyoruz. Ağacın kökünün sağlamlığı meyveler için ne kadar önemliyse, kalpteki inancın sağlamlığı da, fikir ve amellerin, dahası, huy ve ahlakın güzelliği için önemlidir. Toplum fertlerden oluştuğuna göre, toplumun ahlak ve fazileti, ferdin ahlak ve faziletine bağlıdır. İşte bu sebepten Ehl-i Sünnet inancı yayılmalıdır. Çünkü ehl-i Sünnet, hurafelerden uzak, tertemiz ve saf inancın bir sembolüdür. Dinî kisvelere bürünerek, nice değişik adlarla anılan inanç sistemleri vardır ki, insan haysiyetiyle bağdaşmaz. İnsanın öz benliğine ve öz duygularına ters olan bu sistemler, İslâm'ın tertemiz bünyesine nüfuz etmeye, onu içinden kemirerek mahvetmeye yönelik çalışmalar içinde olabilmektedir.¹⁵⁸ Bizler, ehl-i sünnet itikadının bizi köklerimizle birbirimize nasıl bağladığını, asırları aşan koruyucu şemsiyesi altında nasıl topladığını fark ederken aynı zamanda, ehl-i sünnet karşıtı yıkıcı çalışmaların yaptığı tahribatı, bozulmadan bize intikal ettirilen inançlarımızı nasıl sarstığını, dinî-millî birliğimizi nasıl bozduğunu ve toplumumuzun bünyesinde nasıl onarılmayacak yaralar açtığını bugün daha net görmekteyiz.

İşte Feyzi Efendi, İslam ve Kur'ân isimleri adı altında açıklamalarda bulunarak, inancının hangi esaslara ve temellere bağlı olduğunu bilmediğimiz Ehl-i Sünnet dışı fikir ve davranışları yaymaya çalışan bir takım kimselerin, bu maksatlarını henüz potansiyel bir tehlike iken görmüş, “Resûllullah'ın ahabının ve daha sonraki selef-i sâlihın denilen seçkin insanların inancını, tertemiz akide sistemlerini oluşturan ve adına “Ehl-i Sünnet” tabir edilen, birleştirici, kaynaştırıcı bu gruba yardımcı olmak, onları maddî ve manevî yönden desteklemek her Müslüman'ın en önemli bir görevidir”¹⁵⁹ diyerek, etrafındaki insanları ehl-i sünnete tabi olma konusunda

¹⁵⁷ Baltacı, B., *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1*, s.31.

¹⁵⁸ Özden Hamdi, Çuhadar Cengiz, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, *II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu*, 2014, s.137.

¹⁵⁹ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.137.

uyarmıştır. Feyzi Efendi, bu önemli hususu yerine getirmeye insanları teşvik etmiş ve buna bizzat öncülük etmiştir.¹⁶⁰

1.3.3. İhlâs

Çalışmamızın konusu olan Mehmet Feyzi Efendi, yaşadığı toplumun inşası, eğitimi, manen terakkisi uğruna hayatını vakfetmiş, insanların ruh dünyalarına yön vermiş, gönüllerinde müspet bir iz bırakmış bir insan-ı kâmil olarak yaşamıştır. Onun şahsında, ahlâkında, davranışlarında ve yaşantısında herkes Hz. Peygamberin modelini görmüş ve örnek almıştır. Mehmet Feyzi Efendi uzun zaman Allah'ın kullarıyla meşgul olmuş, onlara Allah ve Resulünü sevdirmeye çalışmış, bu hususta zorluklara katlanmış bir Allah dostudur. Dünyevî hiçbir makam ve şöhreti istememiş olan Feyzi Efendi, manevî olarak da kendisini “hiç, garip” olarak adlandırmış ve öyle yaşamıştır. “Benim yanıma gelen talebelerim, bir makam vs. isterse gelmesin.”¹⁶¹ diyerek dünyevî bir makam arzusuyla yanına gelinip ders görülmesini dahi istememiş, bu durumun ilim öğrenmedeki ihlâsa aykırı olduğunu ifade etmiştir.

İlmi “farzdan evvel farz”, ihlâsı, “farz içinde farz”¹⁶² olarak yorumlayan Mehmet Feyzi Efendiye göre, dinen bir amelin “salih” niteliği taşıması için lazım olan iki şarttan birincisi bu amelin “şer’an muteber ve meşru nitelikte olması, yani dinin emrettiği, yasaklamadığı bir iş olması, ikincisi ise ihlâsla yapılmasıdır. Yapılan işte yani amelde niyeti, o işin ruhu mesabesinde gören Mehmet Feyzi Efendi, her amelin ihlâsla yapılmasını farz olarak değerlendirmektedir. İhlâsla yapılmayan amel dinen meşru olsa da salihlik özelliğini kaybeder. Çünkü Peygamber Efendimiz,(a.s.) Yüce Allah'ın ancak ve ancak ihlâsla yapılan iş, davranış ve hareketleri kabul edeceğini, kendi rızası gözetilmeden yapılan amelleri kabul etmeyeceğini açıkça haber vermiştir.¹⁶³

Her amelde olduğu gibi, Kur'an okurken de Allah rızası gözetilmeli, dünyevi herhangi bir menfaat beklenmemelidir. Bu okuyuştan hâsıl olan sevap hediye

¹⁶⁰Baltacı, B., *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1*, s.31. Ayrıca Ehl-i Sünnet İnancının Mehmet Feyzi Efendi üzerindeki etkisi için bkz: Baltacı B., “Yunus 10/26 ayette yer alan “Ziyade” kelimesinin, Ruyetullah olarak anlaşılmasında Ehl-i Sünnet İnancının Etkisi”, *Dini Araştırmalar*, Cilt 8, s.24, ss. 293-304.

¹⁶¹Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.166.

¹⁶²Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.76.

¹⁶³ “Şüphesiz ki Allah amelin ancak ihlasla ve rızasını isteyerek yapılanını kabul eder.” Nesâî, Cihâd 24.

edilebilir.¹⁶⁴ Mehmet Feyzi Efendi, bütün hayatı boyunca Kur'an'ı ne maddi bir ücret ne de insanlar gözünde bir makam kazanmak için okumamıştır. Bu hususun neticesidir ki, Kur'an'a direk bağlılık gerektiğini, kendisinin şeyh ya da mürit gibi kabul edilmek istemediği halde sadece “Kur'an'ın müridi”¹⁶⁵ olarak görülebileceğini ifade etmiştir. ”Kur'an'ı ahlâkıyla tahalluk etmek için okuyun. Kur'an hem şafî, hem müştakî'dir. Kur'an'ın şefaati reddolunmaz şikâyeti de reddolunmaz. Kur'an irşat edicidir. Okumamakla amel etmemekle nisbetini kesmez. İnsanı ya cennete yeder (götürür) ya da cehenneme tepeleyinceye kadar takip eder”¹⁶⁶ diyerek Kur'an tilavetine yaklaşımın sadece kulluk izharı ve ihlâs çerçevesinde olması gerektiğine, her hangi bir dünyevî menfaat beklentisinin Kur'an'ın şikâyetine sebep olacağına dikkat çekmiştir.

Feyzi Efendi'nin Kur'an tilaveti hakkında araştırma yaptığımızda, onun büyük kıraat âlimi hocası Hafız Ömer Aköz Hoca Efendi'den öğrendiği temsilî kıraat metodunu, aynı esaslara riayet ederek uyguladığını görürüz. Kur'an'ı son derece güzel tilavet eden bir karî olmasına rağmen meslek ve meşrebindeki tevazu ve gizlenme (mahfilik) sebebiyle bu yönüyle çok meşhur olmamıştır.¹⁶⁷ Hafız Ömer Efendi, Feyzi Efendi'nin Kur'an talimi ve harfleri telaffuzunun yaratılıştan gelen bir özellik ve yetenek olduğunu¹⁶⁸ söylemiş, bu durum, Feyzi Efendi'nin kıraatini dinleyen ve O'ndan kıraat öğrenen talebeleri tarafından da bizzat tasdik edilmiştir.

Ömrünün neredeyse tamamını Kur'an öğrenmek ve öğretmekle geçiren Feyzi Efendi'nin Kur'an tilavet edilirken ona ihlas ile yaklaşmak babında, bir takım tavsiyeleri olmuştur. Bunlar: Kelâmullahı taharetle okumak, tertil üzere, tane tane

¹⁶⁴ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.78.

¹⁶⁵ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.52.

¹⁶⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.77.

¹⁶⁷ Feyzi Efendi ile aynı dönemde askerde olan Hafız Mehmet Cezayirli, bir hafta sonu izinde Fatih Camii'ne gider. Feyzi Efendi de ders halkalarına katıldığı için caminin diğer tarafındadır. Mehmet Cezayirli, namazdan sonra okunan aşrı dinleyince mest olur. Kıraatı düzgün bu şahsın kendisinin asker arkadaşı olduğunu tahmin edememiştir. Kurra hafız olduğunu, bir ayeti üç vecih üzere okumasından anlar. Ama cemaatten birisi ayetin devamını hatırlayamadı zannederek yardım etmeye kalkınca, mihrapta iki gözü iki çeşme kıraatı dinlemekte olan imam, o şahsı susturur. Kıraat bitince herkes bu güzel ve etkileyici tilavetin sahibini merak eder. Dışarı çıktıklarında Hafız Mehmet Cezayirli, asker arkadaşı Feyzi Efendi'yi görür. Herkes başına toplanmış, bir kısmı da cebine zorla para sıkıştırmaktadır. Feyzi Efendi durumdan çok sıkılmış olacak ki onu görünce “Hafız, başıma bunu da mı getirecektin?” diye çok üzgün bir sesle tariz eder. Sonra da sağ kolunu yukarı kaldırır, yüzünü de sola döner ve sağ cebinde olan paraların hepsini alıp dağıtmasını ister. Mehmet Cezayirli, arkadaşının hiç kımıldamadan, eli başının üzerinde, yüzü sola dönük halde ceplerinin boşaltılmasını beklediğini, paralara elini sürmek dahi istemediğini, kendisinden bir an önce cebindekileri alıp dağıtmasını rica ettiğini anlatmıştır. Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 232-233.

¹⁶⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 237.

okumak, istiâze ve besmele-i şerife'yle okumaya başlamak, mümkünse kibleye yönelmek, okuduğumuz yerin ve havasının tertemiz olmasına dikkat etmek, mümkünse güzel kokularla odayı veya okunan yeri kokulandırmak, diz üstü huzur ve sükûnetle oturup, Kuran-ı Kerîm'i belden aşağı koymamak gibi şeklen dikkat edilmesini tavsiye ettiği hususların yanında, ruhen de, manasını tefekkür etmek, emir ve nehiylerle ilgili kısımlar okunurken emirlere imtisâle (uymaya), nehiylerden de içtinaba (yasaklardan kaçınmaya) niyet etmek, ahlâka dair olanlar kıraat olurken tahalluku (ahlâk edinmeyi) kastetmek, mev'iza türünden olan kısımların tilavetiyle, bu vaaz ve irşattan öğüt almak, gösterişten ve kendini beğendirme tutkusundan son derece sakınmak, Cenâb-ı Mevlâ'dan esrar-ı Kur'aniyye'ye aşına olabilmek için niyazda bulunmak gibi edeplerdir.¹⁶⁹

Mehmet Feyzi Efendi Kelamullah ile insanın yüzeysel bir tilavetten öte bir bağlantısının olduğunu, insanın bütün duyularıyla adeta Kur'an'dan beslendiğini düşünmektedir. Bu düşüncesini değişik ifadelerle sohbetlerinde izah etmiştir. Bir sözünde şöyle demiştir: “Kur'an okurken, kalp fehmetmeye çalışsın; akıl taakkul etsin, hafıza hıfzetsin, hayal tahayyül etsin, göz baksın, kulak işitsin, el tutsun, lisan okusun. Bütün aza ve cevarih nasibini alsın.”¹⁷⁰

Mehmet Feyzi Efendi'ye göre ihlası tümüyle elde etmenin şartı, ibadeti sadece emr-i İlâhî olduğu için yapmaktır, faydaları dahi istenmemelidir. Ama tabii olarak faydanın hâsıl olacağını belirtmiş, ihlâsı, amelin olmazsa olmaz prensibi olarak değerlendirmiştir. Kendi ifadesine göre; “Her şeyin aslı-esası şu üç şeydedir. a) Rasûlullahın sünnetine ittibâ etmek, b) Helalden yiyip içmek, c) Amelleri ihlâsla yapmak.”¹⁷¹ Ve ihlâsla yapılmış kulluk insanın dünyadaki kazancıdır: “İnsanın dünyadaki nasibi, başta marifetullah- muhabbetullah kesbedip huzur ve ihlasla ubudiyyet etmesidir.”¹⁷²

İhlâsın nasıl elde edilebileceğini de açıklayan Feyzi Efendi, bunun sağlam bir niyet ve gayretle amele devam ederek kazanılabileceğini söylemiş, yasakları yapmamak suretiyle de bir müminin farz işlemiş gibi sevap kazanacağını müjdelemiştir. Sırf

¹⁶⁹ Özdağ, *Feyizler*, II, 73-74.

¹⁷⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s. 135.

¹⁷¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.66.

¹⁷² Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.205.

Allah korkusuyla ve onun rızası için haramlardan uzak kalanlara sürekli farz amel işliyor gibi mükâfat verileceğini anlatmış ve dinleyenleri böyle yapmaya teşvik etmiştir. Amelin ruhunun ihlas olduğunu, ihlasın ise samimi bir niyetle pratik yapa yapa kazanılacağını, hemencecik elde edilmesinin kolay olmadığını hatırlatmıştır. Kulun ihlası yakalayamama korkusuyla vazifeyi ağırdan almaması gerektiğini de “İnce eleyip sık dokumaya lüzum yok. Hemen ihlasla kulluk vazifesini yapmaya çalışalım.” deyip, bilhassa hatırlatarak herkesi elini çabuk tutmaya davet etmiştir.¹⁷³

Onun ihlas kadar önemli bir diğer husus olan hüsn-ü niyete de dikkat çektiğini görürüz. Mehmet Feyzi Efendi, ashab-ı kiramın, kalplerinde hüsn-i niyet hâsıl olmadan bir iş yapmadıklarını örnek vermiş ve ancak kalp ile lisanın mutabakatıyla gerçekleştirilen bir amelin, ihlâsı yakalayabileceğini söylemiştir. Böylece, niyetsiz amelin sıradan bir hareket olduğunu, ibadet ya da salih amel sayılamayacağını ifade etmiştir. “Her müminin; imandaki kemali, a’malindeki ihlası ölçüsünde nuru vardır. Nursuz mümin olmaz.”¹⁷⁴ sözüyle, iman-ihlas ilişkisini; “Söz garazlı ise kesafetli ve zulmanidir. Esas söz kalptedir. Söz kalpten bir kisve giyer, öyle çıkar. Söz ihlaslı olursa nuranî, garazlı olursa zulmanîdir.”¹⁷⁵ “Âmâl-i salih ve kelimât-ı tayyibe ref olur, yükselir. Yapılan amelin ihlaslı olup olmadığına, huzur-ı İlahiyye’ye arz olununcaya kadar melek dahi muttali değildir. Kelimât-ı habise ise ref olunmaz, onlar dünyada kalır.”¹⁷⁶ sözleriyle amel-ihlas ilişkisini, “Riyadan kurtulmak çok zordur. Riyadan ancak her şeyde rızay-ı İlâhî’yi gözeterek kurtulunur.”¹⁷⁷ sözleriyle niyet-ihlas ilişkisini vurgulamıştır.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ

“Her kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır. O'na hoş kelimeler yükselir, onu da salih amel yükseltir...”¹⁷⁸ ayetini, bu sözüne delil getirmiştir.¹⁷⁹ İhlâsın ilk basamağı, kişinin nazarında kendisine yapılan medih ve zemmin müsavi olmasıdır. Böyle olmayınca bir insanın ihlâstan bahsetmesi lakırtıdan ibarettir.”¹⁸⁰ diyen Feyzi Efendi, hiçbir zaman insanların olumlu-olumsuz değerlendirmelerini önemsememiş,

¹⁷³ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 171.

¹⁷⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 322.

¹⁷⁵ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.205.

¹⁷⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.205.

¹⁷⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 194.

¹⁷⁸ Fatır 35/10.

¹⁷⁹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.61.

¹⁸⁰ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.205.

kendisini öven de yeren de olmasına, hatta yaşadığı belde aleyhine geçmesine rağmen O, doğru bildiği hiçbir işi terk etmemiş veya durumunu değiştirme ihtiyacı hissetmemiştir. İhlâsın ilk basamağı dediği, “kişinin nazarında medih ve zemmin müsavi olması” böyle olsa gerektir. O, yaptığını insanların beğenisini kazanmak için değil, Allah için yapmanın idrak ve şuuruyla hareket etmiş ve neredeyse kendisine zulmedenleri bile görmezden gelip onlara hakkını helal ettiğini belirtmiştir.¹⁸¹

1.3.4. Millî Değerlere Bağlılık

Mehmet Feyzi Efendi yalnız dini meselelerde fikir beyan eden bir din âlimi olarak kalmamış, yaşadığı dönemde, dünyayı ve ülkeyi takip etmiş, güncel sıkıntılara güncel cevaplar vermiş, çok zor zamanlarda yaşamasına rağmen doğru bildiğini söylemekten çekinmemiştir. O yaşantısıyla Kur'an'ı ve sünneti titizlikle uygulayan örnek bir insan olarak, kişinin kavmini ve milletini sevmesinin kaynağının Kur'an ve Sünnet olduğunu hatırlatan bir alimdir. Onun “Milliyetimiz gelişirse, İslâmiyet gelişir.”¹⁸² sözü bu gerçeği anlatır mahiyettedir. Bu yöndeki başka bir beyanında da, “Türklük bedenimiz, İslamiyet ruhumuzdur”¹⁸³ diyerek millî ve dinî kimliklerin önemine vurgu yapan Mehmet Feyzi Efendi bu düşünceleriyle birçok ilim, fikir ve siyasi üzerinde etkili olmuş bilge bir şahsiyettir.¹⁸⁴

Ona göre“ dinle millet, etle kemik, sırtla karın gibi birbiriyle kaynaşmıştır. Kâbil-i tefrik imkânı yoktur.”¹⁸⁵ Hayatı boyunca kendisiyle görüşmeye gelen din kardeşlerine, üçlü bir sacayağı şeklinde ele aldığı “din- vatan- millet” mefkûrelerinin önemini anlatan Mehmet Feyzi Efendi, bu halini son nefesine kadar sürdürmüş, memleketinin, milletinin, devletinin ve vatanının selametini düşünmüş, ülkede yaşanan genel sıkıntılar sebebiyle zaman zaman hapishane ve sürgünlere gönderilmiş, yanlış anlamalara maruz kalmış ancak yine de bu uğurda fikirler üretmekten, ziyaretçilerini ve talebelerini bilgilendirmekten asla geri durmamıştır.

¹⁸¹Feyzi Efendi'nin bunu ifade eden cümlesi şöyledir. “Benim yüzümden ne dünyada, ne de âhirette kimseye zarar gelmesini istemem. Şahsım nâmına neler yaptılarsa hepsini helâl ettim. Ama ilme ve ulemaya ait haklara karışmam.” Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 246.

¹⁸² Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet- Vatan ve Millet Kavramları”, s.137.

¹⁸³ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet- Vatan ve Millet Kavramları”, s.138.

¹⁸⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 95.

¹⁸⁵ Özdağ, *Damlalar*, s.272.

Ona göre “Bir milletin parçalanması, birbiriyle uğraşması âfettir. Bütün bu parçalanmalar, münâzaanın (çekişmenin) bir neticesidir; Kur’ân’ın irşâdından uzaklaşmanın bir sonucudur.”¹⁸⁶ Ne zaman ki insanlar kendi menfaatlerini düşünmeyi bırakıp, milletin menfaatini düşünmeye başlarsa ümmetin hep birlikte kurtuluşunun vakti gelmiş olacaktır. Çünkü Ona göre; ”Millî bünye, ferdî bünyeden daha önemli, daha sağlam, daha üstün ve daha câmîdir. Bunun için her fertte millî bir sadâkat lâzımdır.”¹⁸⁷ Vücudumuz nasıl ki kendi kanını kendisi üretiyorsa, sağlam bir milli vücut için de kendimizden ve birbirimizden destek almamız gerekir. “Millî bünyemiz, ferdî bir bünye gibidir. Eğer bünye kendi kanını, kendi içerisinde üretirse, ne âlâ. Aksi takdirde, dışarıdan alacağı kan, bünyesine ya uyar ya uymaz. Uysa da ne zamana kadar dışarıdan alacağı kanla yaşayabilir?”¹⁸⁸ diyerek dikkate alınması gereken hususları belirtmiştir.

Mehmet Feyzi Efendi, art niyetli, kökü dışarıda, zararlı etkilere karşı “Anarşinin kökü dışarıdadır, Ebu Cehil karpuzuna benzer. Dışarıdan beslendiği kaynaklar kesilirse, memleket içindeki kolları da kendiliğinden kuruyacaktır. Kökü dışarıda olan cereyanlara, görüntüsü nasıl olursa olsun, asla iltifat etmeyiniz”¹⁸⁹ diyerek dışarıdan allanıp pullanarak içimize sokulmaya çalışan etkilere karşı uyarılarda bulunmuştur. Çünkü yüzyıllardan beri İslam’a ve Müslüman Türk Milletine düşman olanlar, İslam âlemini maddeten ve manen yıpratmak için, İslam’ın en büyük savunucularından olan Türk Milletini, dinî bağlardan uzaklaştırmayı; örf-adet, an’ane ve ahlak bakımından tamamen İslamiyet’e zıt bir duruma getirmeyi planlamış ve bu planlarını maalesef tatbikat sahasına koymuştur. Ayrıca komünist ve masonik yapılanmalar kendi zehirli fikirlerinin yayılmasını ve bu suretle millet ve gençliğimizde imanın yok olmasını ve ahlakın sukutunu temin ederek, hükümetin kendi kendine çökmesine muvaffak olmak istiyorlar; vatan ve milletimizi yabancı bir devlete devretmek emelini taşıyorlardı. İşte böyle bir ortamda yapılması gereken en doğru şey, insanlara ortak hedef ve ülküler belirlemek, ellerinde bulunan kıymetli

¹⁸⁶ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.135.

¹⁸⁷ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.135.

¹⁸⁸ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.135.

¹⁸⁹ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan Ve Millet Kavramları”, s.135.

mirasın değerini, kaybetmeden anlamalarını sağlamaktı. Mehmet Feyzi Efendi'nin “millî bünye, ferdi bünyeden daha önemli, daha sağlam daha üstün ve daha câmîdir. Bunun için her fertte millî bir sadâkat lâzımdır”¹⁹⁰ şeklindeki sözleri, onun düşüncesinde millet menfaatinin şahsi menfaatlerin üzerinde tutulmasının önemini göstermektedir. Feyzi Efendi, bu vatanın ve bu milletin, yabancıların emperyalist emellerine âlet edilmemesi, onların sinsice ve şeytanca tuzaklarına düşürülmemesi için bütün güçleriyle mücadele eden, karşı çıkan milliyetçi ve mukaddesatçı gençlerden, gayet memnun kalır ve onlara özellikle hayır dualarda bulunurdu. Bununla ilgili bir keresinde kendisini ziyarete gelen Nur talebelerine: “Bir milliyetçilik cereyanının çıkacağını hissediyorum. Yanında olmasanız, karşı da çıkmayınız.” uyarısını yapmış,” onlara, Mekke-i Mükerrede de olsam Türkiye'ye gelirdim”¹⁹¹ diyen Bediüzzamanın, Türklere ve Türkiye'ye olan düşkünlüğünü hatırlatmıştır.

M. Feyzi Efendi'nin yaptığı bazı sohbetlerinde, ülkenin yöneticilerinin önemi ve özellikleri de ortaya çıkar. Siyasi parçalanmalara meydan vermeden milletin bütünlüğünü koruyacak, onları adaletle yönetecek ve birbirlerine bağlanmalarını sağlayacak yöneticilerin, kendi içimizden olması kadar doğal ve gerekli bir şey yoktur. Nitekim Kur'an'da Yüce Allah “ *Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve “sizden olan” ülü'lemre (idarecilere) de itaat edin*”¹⁹² buyurmuştur. İşte Mehmet Feyzi Efendi, ayette geçen “içinizden” tabirinin bir gereği olarak devleti yönetecek olan kadronun, mensup olduğu milletin ideallerini paylaşan, onu canından çok seven, millet menfaatini kendi menfaatinin üzerinde tutan insanlar olması gerektiğini düşünmektedir.¹⁹³

Mehmet Feyzi Efendi, ziyaretine gelen devlet ve siyaset adamlarına bu yönde tavsiyelerde bulunur, devlet ve millet menfaatine yapılması ve yapılmaması gerekenleri anlatırdı. Mesela; kendisini ziyarete gelen zamanın Kastamonu milletvekili İhsan Toksarı'ya “milletvekillerinin eğitimi, kültürlü, memleket

¹⁹⁰ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet,Vatan ve Millet Kavramları”, s.135.

¹⁹¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.118.

¹⁹² Nisa Suresi,4/59.

¹⁹³ Özden,“Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.137.

meselerine vakıf, milletle daima diyalog halinde ve düşmanlara karşı uyanık olması gerektiği”¹⁹⁴ tavsiyelerinde bulunmuştur.

Mehmet Feyzi Efendi’ye göre devlet, vatan ve millet bölünmez bir bütündür. Ona göre “Mefahir-i dîniyye (dînî değerler), mefahir-i milliye (millî değerler) ve sadakat-ı vataniyye, bu üçü bir arada olduğu sürece onulmayacak yara yoktur.”¹⁹⁵ İnsan için ruh ne ise, beden için din ve iman odur. İman ve dinin devam ve selameti için insan ve milletlere, milletlerin saadeti içinse sağlam ve sıhhatli devletlere ihtiyaç vardır. İnsan olmazsa din olmaz, milli birlik olmayınca da devlet zayıflar, anarşi olur, güç gider. Dolayısıyla bir Müslümanın, dininin emirlerini güzelce yaşayabilmesi için vatanının, yurdunun olması şarttır. Yurt ve vatan sevgisinin çıkış noktası bu olmalıdır. Vatan hem millet hem de devlet olmanın şartıdır. Nasıl ki insan hayâsı paralelinde örtünüyorsa, vatan da milletler için elbise mevkiindedir.”¹⁹⁶ Feyzi Efendi bir diğer örnekte de din–millet–vatan arasındaki münasebeti şöyle ifade etmektedir: “Nasıl ki şeftali çekirdeği, toprak olmadan ağaca, toprak olsa bile kabuğu olmadan fidana, kabuğu olsa bile özü olmadan filize dönüşemiyorsa, bir millet için de durum böyledir. Millet için toprak vatan, kabuk soy, öz ise imandır. Millet için güzel olan birliktir. Bu üç esasın birliğidir. Çünkü her çokluğun aslı birliktir. İslam’ın hedefine varışında en büyük müsebbep birlik olacaktır. O halde aramızdaki sevgi ve dayanışmayı zayıflatmayalım.”¹⁹⁷ diyerek, milletin korunması için, vatanın korunmasının şart olduğunu, vatanın her bir ferdinin vatanı korumak için elinden geleni yapması gerektiğinin altını çizmiştir.. Mehmet Feyzi Efendi bu konuda şöyle söyler: ”Vatan şarttır. Vatanı korumak; ırzını, namusunu ve dinini muhâfaza etmektir. Çünkü bunlar, vatanla muhâfaza olunur. Vatana hürmet, şühedâya, ecdâda hürmettir. Her günâh, her suç bağışlanabilir; ama vatana ihânet suçu başka! Vatana ihanet, nesilden nesile, batından batına intikal eder.”¹⁹⁸

¹⁹⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.188.

¹⁹⁵ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları” s.144.

¹⁹⁶ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.144.

¹⁹⁷ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.144.

¹⁹⁸ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.142.

Vatanı, milleti, yurdu korumak için gerekli hazırlıkları yapmak hakkında da şunları söyler: “Mefahir-i Dîniyye'yi (dini değerleri), mefahir-i milliyyeyi (millî değerleri) ve vatanı muhafaza için talim-taallüm etmek, askerlik yapmak da lâzım.”¹⁹⁹

Türk milletinin asırlar boyunca, bir nevi İslam'ın bayraktarlığını yaptığı gerçeğini göz önünde bulundurursak, Mehmet Feyzi Efendi'nin Maide Suresi 54.ayette, Yüce Allah'ın dinini koruması için güçlü bir kavim yaratacağından bahsetmesi hakkındaki şu yorumlarıyla karşılaşıyoruz:

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir kavim getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü (başları yukarıda) ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfüdür. Onu dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.”

Bu ayette Allah'ın getireceğini vaat ettiği kavmin altı sıfatı sayılmıştır.²⁰⁰ Mehmet Feyzi Efendi'nin yorumuna göre; bu sıfatlara Türkler de sahiptir ve onlar da getirileceği vurgulanan kavimler arasında sayılmıştır. Ona göre bu husus bu şekilde, Vâî Mehmed Efendi(?-1685) ve Bediüzzaman tarafından ifade edilmiştir.²⁰¹ Bu ayetin tefsiri kabilinden aşağıda gelecek olan, Fetih 48/29. ayetini zikreden Mehmet Feyzi Efendi'nin, konumuz olan iki ayette verilen özellikleri ayrı ayrı yazdığı ve tasnife tabi tuttuğu, bazılarını eşleştirerek aralarındaki benzerliklere dikkat çektiği, kendi el yazısıyla yazdığı bir notu mevcuttur.²⁰² Ona göre, “Getirileceği bildirilen kavmin altı sıfatının Peygamber (aleyhisselam)'ın ashabının altı sıfatına benzediği şu ayette bildirilmiştir: “*Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar (ashab-ı kiram), (kâfirlere) inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı (kendi aralarında) da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş,*

¹⁹⁹ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.135.

²⁰⁰ Baltacı, B., “Mâide Sûresi 54. Ayet İle Fetih Sûresi 29. Ayetin Karşılaştırmalı Tefsiri”, 2016 Hoca Ahmet Yesevî Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri, Ankara 2016, s.283.

²⁰¹ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, Kastamonu Ünv. II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu, 2014 s.129.

²⁰² Mehmet Feyzi Efendi'ye ait olan ve içinde bazı ayet yorumlarının olduğu bu defter, oğlu Münip Şallıoğlu'nda mevcuttur.

kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip Salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükafat vaad etmiştir.” Dolayısıyla bu ayet Mehmet Feyzi Efendi’ye göre Maide /54.ayeti tefsir eder niteliktedir.²⁰³

Mehmet Feyzi Efendi kişinin kavmini, milletini sevmesinin esasını Kur’an²⁰⁴ ve sünnetten²⁰⁵ alırken, hocası Bediüzzaman Said Nursî de, milliyetçilik kavramını menfi ve müsbet milliyetçilik olarak ayırmış, “müspet milliyet, hayat-ı ictimaiyyenin ihtiyacı dâhilîsinden ileri gelir; menfaatli bir kuvvet temin eder, uhuvveti İslamiyeyi daha ziyade teyid edecek bir vasıta olur”²⁰⁶ demiştir. Mehmet Feyzi Efendi de müspet milliyetçiliği “hakiki” milliyetçilik olarak nitelemiş ve yanlış anlamaları ortadan kaldırmıştır. Yüce Peygamberimiz (s.a.s) “*Kişi kavmini sever*”²⁰⁷ ve “*Kişi kavmini sevmekten ötürü suçlanamaz. Sizin en hayırlınız, günaha kaçmadıkça aşiretini savunanıdır*”²⁰⁸ buyurmuştur. Tabi ki bu sevgi itidali aşar, bir takım haksızlıklara ve olumsuzluklara sebebiyet verirse, bu takdirde “asabiyet” yani “ırkçılık” meselesi ortaya çıkar ki, bu durum, “haksızlığa, arsızlığa ve yolsuzluğa neden olduğu, başka ırkları sırf kendinden olmadığı gerekçesiyle hakaret ve alaya alma manası taşıdığı için menedilmiş ve sahipleri de en ağır ifadelerle kınanmıştır. Yüce Peygamberimize de böyle bir mesele aktarılmıştı. *Adamın birisi ırkçılıkla suçlanmış olacak ki, Nebiyyi Muhterem’e gelerek “Kişinin kavmini sevmesi (yasak olan) ırkçılıktan mı yâ Rasûllallah?” diye sormuştu. Yüce Nebimiz de: “Hayır; şu kadar var ki, kavmine haksızlık üzere yardımcı olması ırkçılıktandır*”²⁰⁹ buyurdular. Bu hadis-i nebi, kavmin sevilmesi esasına bina edilen milliyetçilik fikri ile başkalarına haksızlık fikrine istinat eden ırkçılık fikri arasındaki sınırı en açık bir şekilde belirlemektedir.²¹⁰

Mehmet Feyzi Efendi, kendisini haksız bir şekilde suçlayarak kamuoyunu yanlış yönlendiren “*KİM*” isimli dergiye gönderdiği tashih ve ikaz yazısında Türk milleti ve

²⁰³ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri”, 2014 s.129.

²⁰⁴ Hucurat 49/13, Rum 30/22.

²⁰⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen* V, 341, 5120 no.lu hadis.

²⁰⁶ Nursî, *Mektubat*, s.453.

²⁰⁷ Canan İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, IV, 258.

²⁰⁸ Ebû Dâvûd, V, 341, 5120 nolu hadis.

²⁰⁹ Ahmed bin Hanbel, 4/107, 160; İbn Mâce, Fiten 7, hadis no: 3949

²¹⁰ Özden, “Kastamonulu Alim Mehmet Feyzi Efendi’nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları”, s.140.

bu millete mensubiyetiyle ilgili şunları yazmıştır:” Halıkımız bizi beşik denilen vatanın bir kapısından şu alem-i faniye ithal edip mezar namı verilen diğer kapısından ihraç edecektir. Evet, insan herhalde hayat-ı faniyesini bu iki bab-ı mukadder arasında geçireceği ve yarın haşir gününde kendi vatandaşları ile hesaba çekileceğine inanan insanım. İşte bu hakikate binaen ittihad-ı din ve milliyemize zıt olan her şeyden ziyadesiyle ictinab eden şu necip ve en asil ve Kur’an’ın methine mazhar, tarih boyunca asırlardan beri necabetini muhafaza etmiş olan Türk Milletinin bir ferdiyim. Türklüğe aykırı ve an’ane-i milliyeye zıt bir hareketim asla kaydedilmemiş tertemiz bir vatan evladıyım.²¹¹

Mehmet Feyzi Efendi’de dînî ve millî kimlik birleşmiş, adeta ayrılmaz bir bütün teşkil etmiştir. Onun bu kimliğinin tabii bir neticesi olarak kendisi, Türk ve İslâm dünyasının problemlerine de bir bütün halinde bakmış; dinî ve millî değerlerin birlikte yaşatılması gerektiğini hayatı boyunca ısrarla dile getirmiştir. Onun tespitlerine göre “mefâhir-i dîniyye, mefâhir-i milliyye ve sadâkat-i vataniyye” denilen üç değere birden sahip çıkılması gerekmektedir.²¹² Yani dinî değerlere, millî değerlere ve vatana birlikte sahip çıkarak, bu üçlünün ayrılmasına asla müsaade edilmemelidir. Çünkü bu üçü bir arada oldukça onulmayacak, tedavi edilmeyecek hiçbir yara ve hastalık yoktur. Bu demektir ki, bugün karşı karşıya kaldığımız problemlerin ana sebebi, “üçlü sacayağı” diyebileceğimiz “din, milliyet ve vatan” ile ilgili konularda gösterdiğimiz zaaf ile bunların parçalanması ve adeta birbirlerine düşman gibi gösterilmesidir.²¹³

Mehmet Feyzi Efendi’nin kendi milliyetinden olan insanları sevmesi ve bağlılığı, diğer insanları sevmediği manasında anlaşılmamalıdır. Aksine, Feyzi Efendi’nin tüm insanlığa olan şefkat ve muhabbeti yine Allah Teâlâ’nın rızasını gözeterek duyulan bir muhabbettir. Feyzi Efendi’nin şu cümlesinden bunu anlamak mümkündür: “Üç şeye riayet edelim. Gayr-ı müslimin hidayetine, fasıkın tövbesine, müminin - kıskanmadan- terakkisine.” Bu anlamda o, “Kendi insanlarımızla tartışmaktan, itişip kakışmaktan şiddetle sakınmalıyız. Meşruiyet sınırları içerisinde herkesin fikrini ve inancını hoş görüp, sevgi ve saygıda kusur etmemeliyiz. Aksi takdirde paramparça

²¹¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.245.

²¹² Baltacı, B., *Kastamonu’nun Manevi Mimarlarından Mehmed Feyzî Efendi*, s.28.

²¹³ Tatlı, “Mehmet Feyzi Efendi’de Türk-İslam Sentezi Düşüncesi”, s.10.

olur, gücümüzü ve etkinliğimizi kaybederiz. Tabî ki, bu durumda hem kendi içimizdeki, hem de milletler arasındaki saygınlığımızı kaybederiz.”²¹⁴ diyerek günümüzde Müslümanlar olarak bir türlü bulamadığımız dengenin formülünün, hem evreni kucaklayıcı hem de Kur’an’ın içeriğine tamamen uygun bir yaklaşımla insanlığı sevmek olduğunu göstermiştir. Onun bu konudaki hassasiyetinin kaynağını, hayatına tamamıyla aksettirdiği ve bir düstur haline gelen şu ayet oluşturmuştur:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ
فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

*“O vakit, Allah’tan bir rahmet sebebiyle onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et ve iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da, artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”*²¹⁵

²¹⁴ Tatlı, “-İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.117.

²¹⁵ Al-i İmran 3/159.

II. BÖLÜM

MEHMET FEYZİ EFENDİ’NİN AYETLERİ YORUMLAMA İLKELERİ

3.1. Mehmet Feyzi Efendi’nin Ayet Yorumlarında Genel İlkeleri

Mehmet Feyzi Efendi, Kur’ân’ı sadece bilgi kaynağı olarak görmemiş, Kur’ân’ı hayatın içerisine yansıyan, hayata müdahil olan, insanı yönlendiren bir hayat şekli olarak görmüş ve öyle yaşamıştır. "Kur’ân ölümlere değil, dirilere hitap ediyor!" "Tarîk-ı müstakîm, Kur’ân’ın irşâd ettiği yoldur. Cennete-cemâlullaha ulaştıran yol Kur’ân yoludur."²¹⁶ sözleri bunu ifade eder. Ayrıca "Kur’ân fâriktir; hakkı-bâtılı, meleği-şeytanı, nikâhı-sifahı, helâli-haramı tefrik ederek yaşayalım."²¹⁷ sözü de hayatımızı Kur’an ile yönetebileceğimize ve bunu nasıl yapacağımıza dikkat çeken bir ifadedir.

Her yönden mucize olan Kitabullah’ın ancak Arabî lisanla okunmasının tilavet olduğunu, diğer Kur’an ilimlerinin, manayı anlamak için gerekli olduğunu belirtmiş, bu zamana kadar üç yüz elli bin tefsir yazıldığı halde hâlâ yeni tefsirlere ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Feyzi Efendi, Kur’an’a tazimin Allah’a tazim anlamına geldiğini, ona hürmetsizliğin de Allah’a hürmetsizlik manası taşıdığını bildirmektedir. Aklın, Kur’an’ın irşadı altında olunca bir kıymeti olacağını aksi takdirde kişiye fayda vermeyeceğini ifade eden Feyzi Efendi, Kur’an’ı kâinatın ruhu olarak değerlendirmekte "Kur’an çıkıp gitse, küre-i arz vefat edecek!" demektedir.²¹⁸

Kur’an’ın, üzerinde tartışma yapılamayan tek kaynak olduğunu ifade eden Mehmet Feyzi Efendi, "Kendi bildiğimize Kur’ân’dan ve hadisten mânâ çıkaramayız; onunla amel edemeyiz. Ancak ulemânın kâide-i mukarreresi altında mânâ istihrâc edip, ona göre amel etmeliyiz."²¹⁹ sözüyle, usul konusunda uyarılarda bulunur. Ona göre, kelâmullah olan Kur’ân âyetlerinde herhangi bir müdahale söz konusu değilken,

²¹⁶ Baltacı, B., "Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri" s.127.

²¹⁷ Baltacı, B., "Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri", s.127.

²¹⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s.131-137.

²¹⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.46.

hadisler râviler yoluyla nakledilmiş olmakla, değişime açık olabilmektedir. Bu yüzden râvi tenkidi yapılmalı ve ona göre hadisler alınmalıdır.²²⁰

Kur'an'ı tefsir etme konusunda bir takım şartlar bulunduğunu söyleyen Feyzi Efendi, bunu“ Kur'ân'ı ve hadisleri hatasız fehmedebilmek için en az yedi ilmi tâlim etmek lâzım: Sarf, nahiv, lûgat, belâğat (me'ânî, beyân, bedî'), usûl (usûl-i fıkıh, akâid, kelâm), tefsîr, hadis.”²²¹ şeklinde dile getirirken diğer bir ifadesinde bu konuya şu şekilde değinmiştir: “Öyle, her âyete incelemeden mânâ verilmemeli. Önce sebeb-i nüzûlünü incelemeli; niçin nâzil olduğu araştırılmalı. Mutlak mı, mukayyed mi; mücmel mi, mufasssal mı; nâsih mi, mensûh mu; icâzlı mı, itnablı mı, tetkik edilmeli, ondan sonra bir hüküm verilmelidir.”²²²

Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin nasıl anlaşılması gerektiği konusuyla ilgili olarak burada belirtilen hususlar, Mehmet Feyzi Efendi'ye göre hadislerin anlaşılması için de aynen geçerlidir. İnsana ulaşan iki ilahî hitap olan Hadis ile Kur'an arasındaki farkı, vahyi ikiye ayırarak açıklayan Mehmet Feyzi Efendi “Her vahiy Kur'ân değildir. Çünkü Kur'ân'ın hem nazmı, hem mânâsı münzeldir. Ehâdîs-i sahîhada ise sadece mânâ münzel olup, nazım değildir.”²²³ demiş, aynı zamanda “Kelânullâhî, Mütakellim-i Ezeli'den; hadis-i şerifleri de, fem-i saâdetten işitir gibi okuyup-dinlemelidir.”²²⁴ diyerek, Kur'an-ı Kerim'in herhangi bir beşer sözü olmadığını, eksiklikten münezze olan Allah'ın sözü olduğunu, bu anlayışla ayeti yorumlamak gerektiğini ortaya koymuştur. “Tilâvet-i Kur'ân olan yere sekînet nâzil olur, melekler nâzil olur, nur nâzil olur, Kur'ân'a tâzim, Allah'a tâzimdir. Kur'ân'a hürmetsizlik, Hakk'a hürmetsizliktir”²²⁵ diyerek kulun bu konuda takınması gereken tavra, edep ve usule dikkatleri çekmiştir.

Başka bir ifadesinde de Mehmet Feyzi Efendi, ilahî hitabı anlayabilmek için bir nevî niyet-gayret ilişkisi çerçevesinde anlayabileceğimiz bir takım şartların olduğunu hatırlatarak, ancak, samimî bir niyet ve niyeti gerçekleştirmeye yönelik bir gayret neticesinde Kur'an'ın, kendisini açacağını söyler. Onun şu sözlerinden bu durumu

²²⁰ Tatlı, “İslam Garip Başladı Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.104.

²²¹ Tatlı, “İslam Garip Başladı Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.104.

²²² Tatlı, “İslam Garip Başladı Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.105.

²²³ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, s.127.

²²⁴ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, s.127.

²²⁵ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, s.127.

açıkça anlayabiliriz: “Kur’an insanın bütün latifelerine, ruhuna, kalbine ve istidatlarına ziyafet verir. Kur’an ölümlere değil dirilere hitap eder, bu hitabı anlayabilmek için taharet-i kamileye ulaşmak gereklidir”²²⁶ Taharet-i kamile kavramına baktığımızda ise şu şekilde tarif ettiğini görürüz: “Kişinin fikrini şirkten, uzuvlarını gûnahtan, kalbini de Allah’tan gayrısından temizlemesine ”taharet-i kâmile” denir.”²²⁷ Yine Mehmet Feyzi Efendi’ye göre, Kur’an’ı gerektiği gibi anlayabilmenin şartı olan taharet-i kâmile dört nevidir:

1-Zahirî bedenini gusülle ve abdestle temizleyecek. Ayrıca namaz mahallini de temizleyecek.

2-Aza ve cevahirleri yoklayarak, onları teftiş edip tövbe edecek.

3-Kalbe nazar edecek. Kalpten, kibir, haset, riya, ucub, hubb-u cah, hubb-u riyaset, garaz, kin gibi kötü huyları çıkarmaya çalışacak.

4-Sırrını teftiş edecek. Allah’tan maada alakaları da kesecek.²²⁸ Nitekim kendisinin en sık yaptığı dualardan birinin “Allahım, kalbimi temizle, günahlarımı bağışla, azalarımı haram işlemekten koru”²²⁹ olması, taharet-i kâmile kavramına bizzat önem verdiğini göstermektedir. Ona göre, Kur’an’ı gerçek mânâda anlayabilmek için böyle bir temizliğe ihtiyaç vardır. Ancak böyle bir temizliği başarmış kişilerin, Kur’an’ı tam olarak anlamaları mümkün olur. Çünkü taharet-i kâmileye ulaşamamış kimse Kur’ân’ın hakâikına muttalî olamaz.”²³⁰Burada da Mehmet Feyzi Efendi, Allah’ın kelamını, samimiyetten uzak, sorgulama ve eleştirme gibi nefsanî endişelerle okumaya çalışan kimsenin onu kesinlikle anlayamayacağını, ancak samimi bir imanla, temiz bir niyet ve kalple kendisine yaklaşan muhatapları için bir yol gösterici olduğunu hatırlatmış, tefsir ve ayet yorumunda samimiyet ilkesine dikkat çekmiştir.

Mehmet Feyzi Efendi’ye göre; Kur’an okuma, kulun yaratıcısı ile olan iletişimidir. Yani Allah insana değişik mertebe ve boyutlardan seslenir. “*Hatırlayınız.*” ifadesiyle kuluna geçmişte olan bir şeyleri hatırlatmak istemektedir. Bunlar ilm-i ezeli, ilk yaratılış veya anne karnındaki dönem olabilir. Mesela Araf 172. ayette böyle bir

²²⁶ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri”, s,127.

²²⁷ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.316.

²²⁸ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.200.

²²⁹ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.38.

²³⁰ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi’nin Kur’an’ı Anlama İlkeleri”, s,127.

hatırlatma yapılmaktadır.²³¹ Kur'an insana “*ey akıl sahipleri*” diye hitap eder. Bizi değişik ayetlerde düşünmeye teşvik eder. İnsanın her hassesine hitab eden ayetler vardır. Bu sebeptendir ki ayet sonları, ya ism-i ilahî ile veya insan hasselerinden birine hitab şeklinde biter. Böylece kulluk için görev düşen bütün melekelerin, bütün âzâların marifet ve ubudiyyet için Kur'an'dan hissesini aldığını ifade etmek istemiştir. Feyzi Efendi, Kur'an'da geçen “*umulur ki düşünürsünüz*”²³², “*..umulur ki anlarlar.*”²³³, “*...işitmiyor musunuz?*”²³⁴, “*görmüyor musunuz?*”²³⁴, “*..öğüt alınız diye...*”²³⁵ şeklindeki ayetlerin tefekkür, tezekkür, işitme, görme, anlama gibi melekelerle hitap ettiğini söylemektedir. Bu melekelerin isminin bizzat zikredilmesini ise, İlahî marifette ve Hakk'a karşı yerine getirilecek ibadet ve kullukta hepsinin birer görevli oluşuna delil göstermektedir.²³⁶ Feyzi Efendi'nin şu cümlesi, ayetleri yorumlarken yapılan yorumun, akla ve mantığa uygun olması gerekliliği noktasında dikkatleri çekmektedir: “Kur'an'da fehme takrib için, ma'kulatı mahsusata; mahsusatı ma'kulata teşbih vardır ki ediplerce çok üstündür. Yanlış anlamamalı. Üstad buna “Tenezzülât-ı İlahiyye ilâ ukûlî'l-beşer”²³⁷ (İlahi sırların beşerin akılları seviyesine tenezzülü) diyor. Ben buna: “Bel ilâ isti'dâdâtı'l -beşeriyye'yi (sadece akılları değil, bütün istidatları seviyesine tenezzülüdür, ifadesini) ilave ediyorum.”²³⁸ Feyzi Efendi burada adı geçen tenezzülün kullar için bir rahmet olduğunu, beşerin aklına olan tenezzülün ulûhiyete dair olan hususları kavramaya yönelik kolaylık sağladığını, bunun yanında aklın dışındaki tüm insanî duygulara ve organlara yapılan tenezzül sayesinde bütün organlar ve duyuların Hakk'ı tanıması ve O'na kullukta bulunmasının kolaylaştırıldığını beyan etmektedir. Ahzab 72. ayet buna örnektir.²³⁹

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

²³¹ Söz konusu ayetin tercümesi mealen şöyledir: “Rabbin Âdemoğullarından zürriyetlerini çıkarıp da onları kendilerine hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” “Elbette öyle! Tanıklık ederiz.” dediler. Böyle yaptık ki kıyamet gününde, “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz”. Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Meali*, s.172.

²³² Bakara 2/266.

²³³ En'am 6/65.

²³⁴ Kasas 28/72.

²³⁵ Zariyat 51/49.

²³⁶ Özdağ, *Feyizler II*, s.59-61.

²³⁷ Nursi, *Sözler*, s. 557; Ayrıca, *Şualar*, s. 321.

²³⁸ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 285-286.

²³⁹ Bu ayetin tercümesi mealen şöyledir: “Biz emaneti, göklere, yerküreye ve dağlara emanet ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, onu insan yükledi. Kuşkusuz insan, çok zalim, çok bilgisizdir.” Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Meali*, s.426.

Bu ayette insanın emaneti yüklendiğinden bahsedilmektedir. Feyzi Efendi bu yükün cisme değil kabiliyete göre verildiğini ifade etmekte ve insanın kendisinde bu istidatların olduğunu bilmesinden dolayı emaneti yüklendiğini söylemektedir. Emaneti ise, insana yüklenen sorumluluklar, Kur'an ve ahkâmı, namaz, akıl gibi yükler diye yorumlayanların olduğunu belirten Feyzi Efendi, emanetin hakkını yerine getiren ve getirmeyen kullardan bahsetmektedir. “İnsanların hepsi mi zalum ve cehul oldu” diye sorulması halinde, “peygamberlerin ve sıddıkların o emanetin hakkını bizatihi eda ettiklerinden, zulüm ayn-ı adalet, cehl, ayn-ı ilim oldu, ama kâfirler zalum ve cehuldurlar” diye cevaplanacağını söylemiştir.²⁴⁰

Mehmet Feyzi Efendi'ye göre, bir kimse bilmediğini sual etmekten çekinmemeli, bilmediğini sormalıdır. Çünkü ”Bir mü'minin, tefsire de hadise de fıkha da hayatta hepsine ihtiyacı vardır.”²⁴¹ Bütün bu ilimlerin içinde “fıkıh” ilminin ise ayrı bir yeri olduğunu belirten Feyzi Efendi, fıkha dair konulara vakıf olan bir insanın yaşantısında, takvanın hakim olacağını, dolayısıyla fikhî bilmenin kişiyi diğer ilimlerde de bilgi sahibi kılacağına işaret etmiştir.²⁴²

3.2.Mehmet Feyzi Efendi'nin Ayet Yorumlarında Özel İlkeler

Mehmet Feyzi Efendi'nin sohbetlerindeki anlatım şekline bakıldığında, klasik tarz olan rivâyet ve dirâyet metotlarından yararlandığını söylemek mümkündür. Nitekim Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etme, Kur'ân'ı sünnetle ve sahabe kavliyle tefsir etme, esbâb-ı nüzûl rivayetleri aktarımı gibi rivâyet metoduna dair verileri kullandığı gibi fikhî ve kelâmî meselelere temas etme, şiirle istişhad, lügavî izahlar, belagat ve icâz nüktelerine yer verme gibi dirâyet alanına giren temel hususları da kullandığı görülmektedir.

Mehmet Feyzi Efendi'nin ilme olan hürmet, arzu ve gayreti, ilim tahsili için, Kur'an ve sünneti öğrenebilmek adına verdiği mücadele, öğrendiklerini yaşayan bir âlim olarak vehbî bir ilme sahip olmasına sebep olmuş, bunu hayatı ve sohbetleriyle insanlara ispat etmiştir. Kendisine “Bu ilmi nereden tahsil ettiniz.” diye sorarak

²⁴⁰ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.44-45.

²⁴¹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.165.

²⁴² Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.138.

ilmine ve anlattıklarına hayranlık duyan ziyaretçilerine şu ayeti okuyarak cevap vermiştir. “*Allahtan korkun ki o da size öğretsin.*”²⁴³ Çünkü Allah bildikleriyle amel edene bilmediklerini öğretmektedir. Ona göre insan hayatını talebe olarak devam ettirir ve o niyetle kabre girerse, Allah kıyamete kadar onun ilmini hocalık yapacak bir melek tayin etmek suretiyle tamamlar. M. Feyzi Efendi’nin, en zor şartlar altında bile talebeliğini sürdürmesi bu sözünü teyid eder niteliktedir. 1960 ihtilalinde karakolda müşahede altındayken, evden kitaplarını getirterek mütalaasına devam etmiştir. Hatta kendisine hizmet etmek isteyen emniyet mensuplarına: “İşte ben evimde de böyle yaşıyorum. Bunda yadırganacak ne var?” demiştir.²⁴⁴

Kütüphanesinde bulunan eserlerden okumuş olduklarının kenarlarına mutlaka notlar düştüğü, açıklamalar yazdığı anlatılan Feyzi Efendi’nin vefat ettiği gün, Hac Suresi’nin 52. ve 53.²⁴⁵ ayetlerinin tefsirlerdeki açıklamalarını mütalaa ettiği, yakınları tarafından ifade edilmiştir. Bu ayetlerin o günlerde gündemde olan bir konu ile ilgili olduğunu söyleyen tanıklar, Feyzi Efendi için “O, vaktin çocuğuydu (ibnü’l-vakt). Bu yüzden gündemdeki meselelere çözüm arar, vakit geçirmeden çözümünü sohbetlerinde aktarırdı.” diyerek kanaatlerini ifade etmişlerdir.²⁴⁶

“Kur’an’ın irşadından, ehadis-i nebeviyyenin irşadından, ulemanın irşadından başka çare yoktur” sözüyle, Mehmet Feyzi Efendi, her zaman ilmin önderliğini ve rehberliğini kabul etmiş ve zahir ulemasının delillerinin daima kuvvetli olduğunu anlatmak için “Kuvvet ulemadadır.” diyerek, Kitabullah’ı, sünnet-i nebeviyyeyi ve ilim yolunu çare olarak göstermiştir.²⁴⁷ Buradan, Mehmet Feyzi Efendi’nin ayetleri tefsir ederken yorumlarını, öncelikle Kur’an’a, sünnete ve alimlerin görüşlerine dayandığını söyleyebiliriz.

Mehmet Feyzi Efendi ahir zamanda İslam dairesinin tamamlanmaya yani baş taraf ile son tarafın birleşmeye doğru gittiğini bu nedenle de asr-ı saadete benzer bir dönemin

²⁴³ Bakara 2/282.

²⁴⁴ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.72.

²⁴⁵ Ayetlerin meali şöyledir: “Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah, şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar. Hiç şüphesiz ki o zalimler, derin bir ayrılık içindedirler.” Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’an Yolu Meali*, s.337.

²⁴⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.71.

²⁴⁷ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.131.

yaşanacağını öngörmektedir. Bu sebeple, bu dönemin temel kaynağı olan Kitap ve sünnete doğrudan ittiba ederek yaşamının, bu zamanda en sağlam yol olduğunu savunmaktadır.²⁴⁸

Mehmet Feyzi Efendi, Kur'an'ı Kerimin evrensellik ve bütün çağlara hitap etme yönünü ise şu şekilde yorumlar: “Peygamberimiz, bütün beşeriyete meb‘ûs olması hasebiyle irşâdını umûmî, yani, bütün insanlığa yapardı. Bunun için, hitâb-ı âmm ile hitâb ederlerdi. Evliyânın kelâmları ise böyle olmadı. Çünkü onlar, husûsî bir kavmin irşâdı ile muvazzaf olduklarından, hitapları da lisân-ı mahsûs ile oldu.”²⁴⁹ Dolayısıyla, diğer kaynakları, rivayetleri, menkbbeleri, gelenekleri, örf ve adetleri belirleyen, şekillendiren ve sınırlandıran temel kaynak Kur'an'dır.

Hiz. Peygamber'in Kur'an'ı anlayarak okuma konusunda söylediklerini,²⁵⁰ sahabenin ve sonraki ulemanın Kur'an'ı anlama ve amel etme konusundaki çabalarını²⁵¹ sohbetlerine konu eden Feyzi Efendi, anlattıklarını hadislerle de delillendirmiştir. Feyzi Efendi'ye göre dünya ve ahiretle ilgili olarak, bütün toplumsal kavgaların, huzursuzlukların, dehşet ve vahşetlerin, cehalet ve sefaletlerin yegâne kaynağı, Kur'an-ı Kerim'den, yani onun eğitim ve öğretiminden mahrum kalmamız ve kutsi uyarılarından uzak durmamızdır. Çünkü o, sönmeyen ebedî bir ışıktır.²⁵²

Bütün kutsal kitaplar içinde Kur'an'ın üstünlüğünü ifade için: “Kur'ân, silsile-i kütübün netîcesidir. Bunun için Cenâb-ı Hak onun hıfzını deruhte etti”²⁵³ derken; Kur'an'ın insana kattığı değeri anlatmak için ise: “Kur'ân, melekûtî bir yazı ile hâfızada yazılıdır. Hâfız için çalışmak, o istîdâdın bi'l-kuvvelikten bi'l-fiile gelmesi ve inkişâfı içindir.” şeklindeki sözleri dikkat çekicidir.²⁵⁴

İşte Kur'an'ı kıraat eden bir kimse onun Allah kelamı olduğunu kavradıktan sonra bu bilinçle okumalıdır. İlahî fermanları okurken gönül dünyasında o heybeti ve azameti hissetmelidir. Kur'an'ın kendisinden ve mazisinden bahsettiğini idrak etmelidir.

²⁴⁸ Tatlı, Bekir, “- İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.111.

²⁴⁹Tatlı, Bekir, “- İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış”, s.105.

²⁵⁰ Peygamberimiz Ebû Zerr'e hitaben; “*Oturup Allah'ın kitabından bir ayeti anlayan, senin için yüz rekât (nafile) namaz kılmaktan daha hayırlıdır.*” demiştir. Bkz. İbn Mâce, Mukaddime 16; Başka bir hadiste “*Kur'an'ı üç günden az bir sürede okuyan onu(n manasını) anlayamaz.*” buyurmuştur. Bkz. İbn Mâce, İkâmetu's-Salah 178

²⁵¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.75.

²⁵² Tatlı, “Mehmet Feyzi Efendi'de Türk-İslam Sentezi Düşüncesi”, s.107.

²⁵³Baltacı B, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, s.127.

²⁵⁴Baltacı B, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, s.127.

Veyahut insanın akıbeti ile ilgili konulardan ya da ulûhiyet ve risalet ile ilişkisinden bahsetmekte olduğunu anlamalı ve ona uygun hassasiyet içinde tilaveti sürdürmelidir.²⁵⁵

Buraya kadar genel olarak bahsettiğimiz Mehmet Feyzi Efendi'nin Kuran'ı anlama ve yorumlama ilkelerini, başlıklar halinde inceleyelim:

3.2.1. Mehmet Feyzi Efendi'nin Ehl-i Sünnet İtikadına Dayanan Yorumları

Mehmet Feyzi Efendi'yi doğru bir şekilde tanıyabilmek için, onun beslendiği kaynakları, yani Kur'an, sünnet ve ehl-i sünnet âlimlerinin düşünce esaslarını da anlamaya çalışmak kaçınılmazdır. Onun fikir ve düşünce bağlamında Ehl-i sünnet itikadına bağlılığına geçen konularda değinmiştik. Bu bölümde ise, ehl-i sünnet itikadının, onun Kur'an yorumuna etkisini anlamaya çalışacağız.

Hayatından ve arkada bıraktığı anılardan anladığımız kadarıyla Feyzi Efendi, iman ve ibadet esasları ile hemhal olmuş, dinin doğru anlaşılması ve yaşanması noktasında üzerine düşen sorumluluğu, dini yaşayarak ve anlatarak yerine getirmeye çalışmıştır. Kurân'ın çizdiği çerçeveden hiçbir zaman çıkmadığı gibi onun gereklerini yerine getirmede de gayet titiz ve dikkatlidir.

Mezheplerin oluşumu ve görüşlerinin farklı olmasını doğal karşılayan Mehmet Feyzi Efendi, mezhep imamlarının fetvalarının değişik olmasını, bakış açılarının değişik olmasına bağlamış ve bu durumun dini yaşama noktasında genişlik kazandırdığını ifade etmiştir. Bu farklılığın sebebini ise şöyle izah etmiştir: “eşyanın mülk ve melekût olmak üzere iki veçhesi vardır. Bazı imamlar, melekût cihetine göre icthad etmişlerdir. Bazı imamlar da eşyanın mülk cihetine göre icthad etmişlerdir.”²⁵⁶ Bu duruma; *“سُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ”* Her şeyin hükümlerini elinde olan Allah'ın şanı yücedir! Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz”²⁵⁷ ayetini delil gösterir. Mehmet Feyzi Efendi'ye göre icthad edilecek konular ise, İslam'ın yüzde onunu kapsayan ”füruat”tır. Yüzde doksan meselesi ise “müsellemat” denilen, icthada

²⁵⁵ Baltacı N, *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.76.

²⁵⁶ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.131.

²⁵⁷ Yasin 36/83.

gerek olmayan kısımdır. İctihad kapısı kıyamete kadar kapanmaz.²⁵⁸ Bununla birlikte, Mehmet Feyzi Efendi, batını yorum ve te'villerin, şeriatın ölçülerini aşamayacağını savunan bir ilim adamıdır. Ehl-i Sünnet ulemasının mecbur kalmadıkça tevile girmediklerini, bu sebeple, dinin temel esaslarının korunması için, ferdî planda uyulması gereken üç esastan birinin, Sünnet-i Seniyyeye ittiba, toplum bağlamında kuvvetlenmesi gereken üç şeyden birinin ise Ehl-i sünnet ve'l cemaat itikadı olması gerektiğini hatırlatmıştır.²⁵⁹ Bu durumu bir ayetle şöyle açıklar:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ

*“Gerçekten size sağmal hayvanlarda da bir ibret vardır. Biz, size onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından, lezzetli ve içenlerin boğazlarından kolayca kayıp giden halis bir süt içiriyoruz”*²⁶⁰ ayette ibret gösterilen pislikle kan arasından gelen halis süt, ona göre ehl-i sünnet itikadıdır. “Fırka-i Naciye” kabul edilen ehl-i sünnet ulemasının, Semerkant, Taşkent, Buhara, ta Serhend’e kadar olan yerlerdeki adının “ulema-i ma’veraün nehir” olduğunu ifade ederken, bu alimlerin özelliği olarak itikadda Maturidî, amelde Hanefî olduklarını söylemiş, ayrıca amelî mezhepler arasında da Hanefî mezhebiyle ilgili, “mesalih-i nasa en uygun hak mezhep, mezheb-i hanefidir” açıklamasıyla Hanefî mezhebine dikkat çekmiştir.²⁶¹ Mehmet Feyzi Efendi, Hanefî mezhebiyle ilgili İmam-ı Rabbanî’nin Mektubat isimli eserinde, ahir zamanda nüzul edecek olan Hz. İsa’(a.s) nın, Hanefî Mezhebi’ne göre amel edeceğini ve ayrıca yine ahir zamanda en son inkıraza maruz kalacak olan mezhebin, Hanefî Mezhebi olacağını ifade etmiştir.²⁶² Bütün bu yorumlarından onun tefsir yönteminde ehl-i sünnet itikadına bağlı kaldığını anlayabiliriz.

Feyzi Efendi, en mükemmel ve mutedil din İslam’ı, en mükemmel ve övülmüş olan “vasat ümmet”i, izah ederken Bakara Suresi 143.ayeti açıklamış ve ayette bahsi geçen “vasat ümmet” tabirinin;

²⁵⁸ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.203.

²⁵⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.203.

²⁶⁰ Nahl 16/66.

²⁶¹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.60.

²⁶² Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.142.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَّوُوفٌ رَحِيمٌ

İle ²⁶³ ifade edilen “ifrat ve tefritten uzak, adaletli ve dengeli bir toplum” manasını belirttiğini söylemiştir. Bu ayetteki “vasat” kelimesinin dengeyi ve orta yolu ifade ettiğini belirterek her konuda hal, hareket ve görüşlerin bu doğrultuda olmasını öğütlemiştir. Geçmiş ümmetlerin havf ve reca konusunda dengeyi kaybettiği için Allah’ın azabına uğradıklarını örnek göstererek, geçmiş ümmetler üzerine şahit tutulacak olan, Muhammed ümmetine yakışanın, korku ve ümitte haddi aşmayan, adil ve dengeli bir yol tutmak olduğunu dile getirmiştir. Vasat ümmetin özelliklerini bu şekilde açıklarken, İslam Dini’ndeki mükemmelliğin sebebinin ise, İslam dininde ifrat ve tefrite izin verilmemesi, Yahudi ve Hristiyanlıktaki aşırı katılık ve aşırı yumuşaklığın İslamiyet’le giderilmiş olmasıyla açıklamıştır. Bu gerçeği Feyzi Efendi şu cümlesiyle ifade etmiştir. “Silsile-i kütüp Kur’an’da, silsile-i nübüvvet de yirmi üç senelik nübüvvetiyle Fahr-i Kâinat Efendimizde “ ²⁶⁴ وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي ” sırrıyla hitam buldu. Artık bundan sonra ne bir kitap ne bir peygamber gelecek.” Bu sözleriyle Feyzi Efendi hayatı boyunca, ümmet-i Muhammedin Allah tarafından kendisine sunulan bu üstünlüğünü koruması için, onları daima itidale davet etmiş ve ona göre en mükemmel seviye olan istikametten ayrılmamayı tavsiye etmiştir.”²⁶⁵

Feyzi Efendi’nin “vasat ümmet” tabirini “ifrat ve tefritten uzak, adaletli ve dengeli bir toplum” olarak açıklaması, bazı ehli sünnet alimlerince de aynı şekilde yorumlanmıştır.²⁶⁶

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ

²⁶³ Ayetin meali: Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resül’e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir. Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur’an Yolu Meali, s.21.

²⁶⁴ Maide 5/3: “İşte, bugün dininizi kemale erdirdim.” Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur’an Yolu Meali, s.106.

²⁶⁵ Baltacı, N., Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf, s.152.

²⁶⁶ Razi, Tefsir-i Kebir, Akçağ Yayınları, c.III, s.535.

“Sana Kitap'ı indiren O'dur. Onda Kitap'ın temeli olan kesin anlamlı ayetler vardır, diğerleri de çeşitli anlamlıdır. Kalplerinde eğrilik olan kimseler, fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için onların çeşitli anlamlı olanlarına uyarlar. Oysa onların yorumunu ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar: 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz'in katındandır' derler. Bunu ancak akıl sahipleri düşünür.”²⁶⁷

Mehmet Feyzi Efendi'nin pek çok ilmî tartışmaya sebep olan müteşabih kavramından bahseden bu ayetle ilgili yorumu şöyledir: Bahsi geçen “rasihun”dan evvel (ﷺ)'de durulursa, müteşabihlerin tevilleri sadece Allah tarafından anlaşılabilir. Eğer burada durulmazsa müteşabihler rasih âlimlerce de anlaşılabilir.²⁶⁸

Mehmet Feyzi Efendi, alimler arasında tartışılan konulardan biri olan “şefaât” konusunda, Hz. Peygamberin şefaât-i âimme ve şefaât-i hâssa olarak iki türlü şefaatinin²⁶⁹ olacağını, şefaât-i hâssasının ümmetine ve ümmetinden büyük günah işleyenlere olduğunu, şefaât-i âmmesinin ise bütün insanlara olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁰ Şefaât hakkında ayrıca; “Cenab-ı Hak enbiya ve evliyadan sonra şühedaya ve âlimlere de şefaât hakkı verir. Bu sayılan kimseler, fasık Müslümanlara ve ameli kifayet etmeyen mü'minlere şefaât ederler. Bir kimseye şefaât edilebilmesi için, o kimsenin iman ile kabre girmesi gerekir”²⁷¹ diyerek kimlerin şefaât edeceğini ve kimlere şefaât edilebileceğini açıklamıştır. Akîdesi bozuk olan ve ehl-i sünnet itikadından ayrılanları ise, şefaât edilmeyecek kimseler arasında sayması dikkat çekicidir.²⁷²

Ona göre gerçek bir alimi tanımada ölçü, kesret-i etba (tarafdar çokluğu) değil, Kur'an ve Sünnete ittiba'dır.²⁷³ “Kur'an'ın irşadı altında bir istikamet bin kerametten daha üstündür.” diyen Feyzi Efendi, zamanımızda insanların kerameti ölçü kabul etmelerini eleştirmektedir. “Şimdikilere kuru deriyi yürütüvermeli!(onu bekliyorlar.)” diyerek insanların gerçekte istikametın nasıl olması gerektiğini bilmediklerini, havada oturmanın veya suda yürümenin değil, istikamet üzere

²⁶⁷ Al-i İmran 3/7.

²⁶⁸ Muzaffer Ertaş'ın Not Defterinden alınmıştır.

²⁶⁹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.207.

²⁷⁰ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.167.

²⁷¹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.147.

²⁷² Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.157.

²⁷³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.208.

yaşamının daha zor olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁴ İstikamet üzere yaşayan bir âlime Hz. Peygamberle birlikte şefaat hakkı verileceğini söylemiştir.²⁷⁵

Yine mezheplerce tartışılmış konulardan biri olan “Tekfir ve günahların imana etkisi” konusunda Mehmet Feyzi Efendi’nin görüşü, ehl-i sünnet âlimlerinin görüşleriyle örtüşmektedir. ”Bir zatın aleyhinde onun küfrü için 99 delil olsa, bir delil de o zatın imanı, kurtuluşu için olsa, ben o bir delili tercih ederim. Bir adamın 99 âlim küfrüne, bir âlim de o adamın kurtuluşuna fetva verse ben o bir âlimden taraf olurum”²⁷⁶ diyen Feyzi Efendi, kulun tevbesi hakkında, “Tevbe dinimizde makbuldür. Pak-i ehl-i sünnet itikadına göre Allah’ın kulun tevbesini kabul etmesi lutfen ve keremendir”²⁷⁷ der. Mehmet Feyzi Efendi bazı mezheplerin bu konudaki görüşünü ehl-i sünnet itikadına kıyasen şöyle belirtir: “Şia’nın kollarından Batıniyye mezhebi, İmamiyye mezhebi, imam-ı masum ararlar. Hâlbuki bu batıldır. Haricîlerse kendilerinden olmayanı müslim saymazlar. Ehl-i sünnete göre ise isyanı günahı küfre varmıyorsa o imama iktida edilir.”²⁷⁸

Mehmet Feyzi Efendi’ye göre “Ehl-i kible tekfir edilmez.”²⁷⁹ Bunun sebebi, mü’minde iman nuru olmasıdır. Çünkü “mü’minin nuru kalbindedir, bu dünyada görülmez. Mü’minde iman nuru, tasdik nuru vardır. Asi ve günahkâr bir mü’minin nuru tecessüm etse, arz ve semayı doldurur. Varın siz muttaki bir müminin nurunu düşününüz.” diyerek günahkâr bile olsa mü’minin, imanının mükâfatını göreceğini ifade etmiştir.²⁸⁰ Bu duruma; “فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ”

“Her kim zerre kadar bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre miktarı kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.”²⁸¹ ayetini delil getirmiş ve zerre kadar amelle, zerre kadar iman arasındaki ilişkinin ve neticesinin orada ortaya çıkacağını hatırlatmıştır.²⁸² “Dünyada Allah’a iman eden kişi, O’nun kaza ve kaderine de iman eder. Ahirete, berzaha, hesap gününe, tekrar dirilişe, cennet ve cehenneme de iman

²⁷⁴ Baltacı N, *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.202.

²⁷⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s.60.

²⁷⁶ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.322.

²⁷⁷ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.179.

²⁷⁸ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.178.

²⁷⁹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.190.

²⁸⁰ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.322.

²⁸¹ Zilzal 99/7-8.

²⁸² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.322.

eder. Bunlar zamanı gelip zuhur ettikçe, hayrete düşmez. Dolayısıyla “zaten ben bunlara iman etmişim” diyerek normal karşılar. Fakat inkâr edenler, inkâr ettiği şeyler başlarına gelince, birden bire telaşlanır, paniğe kapılır, korkar. Onun için kardeşim, dünyada keramet aramak için kapı kapı dolaşmak gerekmez. Kamil iman sahibi olup, güzel ameller yapmak gerekir mü'mine...”²⁸³ sözleri onun bu konudaki hatırlatmalarındandır.

Mezheplerin tartışma alanına giren bazı tabirleri yine ayetlerle açıklayan Feyzi Efendi, “an” kelimesini, Kur'an'da yer alan “*O, her anda bir şandadır*”²⁸⁴ ayetiyle irtibatlandırmış ve ayetlerde geçen “yevm” kelimesinin anlamları üzerinde durmuştur. Feyzi Efendi'nin kendi ifadesi şu şekildedir. “Bir de Allah'ın tecellide bulunduğu bir yevm'i vardır ki, buna “Yevmullah(Allah'ın günü)” denir. Bu gün, bizim bildiğimiz bir gün olmayıp bir ân-ı gayr-i münkasımdır. (Yani taksimi, hesabı bizce mümkün olmayan bir andan ibarettir.)”²⁸⁵

Bu zaman kavramına dair örneklerden birisi de tasavvuf kitaplarımızda sıkça bahsedilen “elest bezmi” ne dair ayettir. “*Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik.” dememeniz içindir.*”²⁸⁶ “Bezm-i Elest” kavramı da Farsça ve Arapça iki kelimeden oluşmuş “elest toplantısı” anlamında yine Kur'an'da kullanılan ve zaman ile ilgili olan bir tabirdir.²⁸⁷ Bu ayetlerde olduğu gibi, Kur'an'da geçen ve Allah Teâlâ için kullanılan zaman dilimleri müteşabih türünden olup bizim kullandığımız anlamda değildir. Mehmet Feyzi Efendi'ye göre bu ayetlerdeki zaman kavramı, gerçek yönüyle kavramamızın mümkün olmadığı ve mahiyetini ancak Allah'ın bildiği bir andır.

Ruhlar yaratılıp iman ve küfür noktasındaki ikrarlarıyla ilgili, Mehmet Feyzi Efendi'nin yorumu şu şekildedir: “Peygamberler hemen ön safta, Cenab-ı Hakk'ı, tecelli buyururken hicapsız görebildiler ve öylece de yüce kelamını duyabildiler.

²⁸³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s,98

²⁸⁴ Rahman 55/29.

²⁸⁵ Özdağ, *Feyizler VII*, s, 310.

²⁸⁶ A'raf 7/172.

²⁸⁷ A'raf 7/172.

Serpilen nurlardan fazlasıyla kendileri nasiptar oldular. Bu nedenledir ki, toplumları içerisinde ilk müslüman onlar oldular. İman etmek için Allah Teâlâ dışında herhangi bir kimseye ihtiyaç duymadılar. Bu âleme ilk gelişleri ve bulûğ dönemi ile imtihana girişleri mutmainne (huzura kavuşmuş, rahata ermiş, şek ve şüphesi olmayan) nefis derecesinde oldu. Peygamberlerin arkalarında yer alan müminler grubu ise önlerinde peygamberler olduğu hâlde; onların aynasında ve perdesinde Cenâb-ı Mevlâ'yı ve tecellilerini görme şerefine eriştiler. Yine onların eşliğinde ve onların vasıtasıyla Allah Teâlâ Hazretleri'nin yüce ve mukaddes konuşmasını duymuşlar ve O'nun hususî inayetiyle Zât-ı Akdes'ine yönelip buyruklarına uymuşlardır. İşte bunun içindir ki, dünyaya geldiklerinde kendilerini irşat edecek ve Allah'a eriştirecek bir peygambere veya onların görevlendirdiği bir elçiye ihtiyaç duyarlar; kendi bildiklerine, vasıtasız, yol bulamazlar. Yine bu ince nüktelerden ötürüdür ki, sıradan insanlar, salih müminler vasıtasıyla, salih müminler, evliya aracılığıyla, evliyadan olan zatlar, sıddıklar vasıtası ile sıddıklar da peygamberler aracılığı ile Allah'a yol bulurlar ve O'nun yücelik sırlarından haberdar olurlar. Bu, kâinatta hüküm süren ve yürürlükte tutulan Allah'ın değişmeyen genel bir yasasıdır.²⁸⁸

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ

“İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzeli ve daha fazlasıyla karşılık vardır.”²⁸⁹ ayeti Mehmet Feyzi Efendi'nin Ru'yetullah konusundaki düşüncesini ortaya koymaktadır. Zira Mehmet Feyzi Efendi, bu ayette geçen “ziyade (daha fazlası)” kelimesinin manasının “Yüce Allah'ın cemalini görmek” olduğunu beyan etmiştir.²⁹⁰ Mehmet Feyzi Efendi'nin “Ru'yetullah” konusundaki bu beyanı, onun bu konuda da Ehl-i sünnet itikadını benimsediğinin açık bir delilidir. Nitekim Sünnî müfessirlere göre aklî ve naklî deliller çerçevesinde Ru'yetullah mümkündür.²⁹¹ Ayette geçen “ziyade” kelimesinden kastın Ru'yetullah dışında başka anlamlarla yorumlanması, ehl-i sünnet müfessirleri tarafından eleştirilmiş ve bu yorumları çürütebilmek için bu âlimler tarafından aklî ve naklî delillere başvurulmuştur. Mehmet Feyzi Efendi de bu konuda

²⁸⁸ Baltacı N, *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.300-301.

²⁸⁹ Yunus 10/26.

²⁹⁰ Ayet yorumu Muzaffer Ertaş' ın not defterinden alınmıştır.

²⁹¹ Baltacı B, “Yunus 10/26 ayette yer alan “Ziyade” kelimesinin, Ruyetullah olarak anlaşılmasında Ehl-i Sünnet İnancının Etkisi”, *Dini Araştırmalar*, Cilt 8, sy.24, ss. 293-304.

ehl-i sünnet âlimleriyle aynı görüşü paylaşmış ve “ziyade” kelimesinin ru’yetullah olarak anlaşılamayacağı şeklindeki yorumları eleştirmiştir.²⁹²

Yine çok tartışılan konulardan biri olan Miraç mucizesinin gerçekleşmesiyle ilgili ise, Mehmet Feyzi Efendi’nin yorumu, miracın hem ruh hem de ceset ile gerçekleştiği yönündedir.²⁹³ Çünkü ona göre, “kesif olan şeylerle, nurani olan şeyler aynı kanunlara tabi değildir. Her âlemin kanunları ayrı ayrıdır. Madde başka kanunlara tabi, mana başka kanunlara tabidir.”²⁹⁴ Mehmet Feyzi Efendi, insanların kesafetlerine rağmen, cismen Ay’a gidilmesine şaşırmayıp, Peygamberimizin Miraç’a çıkmasına şaşıranlar için bunu beyan etmiş, “Miracın Mescid-i Haram’dan Mescid’i Aksa’ya kadar olan kısmını inkâr küfürdür. Çünkü ayetle sabittir. Diğer yönünü inkâr ise bid’attir, dalalettir. Çünkü miraç hakkındaki hadis icma ile tevatüre ulaşmıştır. Mütevatir hadisi inkâr etmek tehlikelidir”²⁹⁵ şeklinde açıklamıştır.

Hiz. Peygamberin otuz dört kadar miracı olduğunu, meşhur olan miracın ise Rasûlüllah efendimiz Mekke’de iken ruh meal cesed vuku bulduğunu söylerken, farklı rivayetlerde gelen ve Hiz. Aişe validemizden nakledilen, Peygamber Efendimizin miraç gecesi yatağından hiç ayrılmadığı yönündeki rivayetlerin işaret ettiği miraç hadisesinin, onunla evlenmesinden sonra Medine’de rüya ile gerçekleşen başka bir miraca ait olduğu bilgisini vermiştir.²⁹⁶ Mirac’ın mahiyeti konusunda tam bir bilgi sahibi olunamayacağını ifade eden Mehmet Feyzi Efendi, “Mirac-ı Şerif’i Allah-ü Teâlâ’nın muradı üzerine tasdik ettim” diyerek kabul etmek gerektiğine dikkat çekmiştir.²⁹⁷ Peygamber Efendimizden başka peygamberlerin de miraçlarının olduğu²⁹⁸ fakat onların miraçlarının zahmetli, Peygamber Efendimizin miracının ise hem çok kolay hem de pek çok hikmete ve esrara mebnî olduğunu²⁹⁹ ifade etmiştir. Bu hikmetlerden ve esrardan birinin, melaikenin melekût âleminde cevabını bulamadıkları bazı sorulara Allah’ın izni ve muradıyla Hiz. Peygamberin cevap vermesi ve böylece melaikenin müşküllerini çözmesi, onların terakkisine sebep

²⁹² Baltacı B, “Yunus 10/26 ayette yer alan “Ziyade” kelimesinin, Ruyetullah olarak anlaşılmasında Ehl-i Sünnet İnancının Etkisi”, sy.24, ss. 293-304.

²⁹³ Ayet yorumu Muzaffer Ertaş’ ın not defterinden alınmıştır.

²⁹⁴ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.47.

²⁹⁵ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.164.

²⁹⁶ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.117.

²⁹⁷ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.160.

²⁹⁸ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.160.

²⁹⁹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.161.

olmasıdır³⁰⁰ diye açıklayan Mehmet Feyzi Efendi, ayrıca evliyanın da miraçlarının olduğunu, onların miracının ruhanî olduğunu söylemiştir.³⁰¹

Mezhepler arasında ihtilaf edilen meselelerden biri de kabir azabının olup olmadığı konusudur. Mehmet Feyzi Efendi'ye göre “kabir azabı” haktır. Ve kâfirler ile bazı asi müminlere kabirde azap olunur. Salih müminlere ise, kabirde azap olunmaz. Bazı asi müminlere de azap olunmaz. Mesela; Cuma geceleri vefat edenlere, azap murat edilmeyenlere azap olunmaz. Kâfirlere ise; النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ

“Onlar, sabah akşam ateşe arz olunurlar. Kıyamet kopacağı gün de: «Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine tığın!» (denilecektir).” ayetinin delaletiyle sabah akşam azap vardır. Bu ayet gerçi Firavun hakkında nazil olmuştur. Ama bütün kâfirlere şümulü vardır. Bunun için peygamberimiz, bazı zamanlar, namazdan selam vermeden evvel, ahir zaman fitnesinden ve kabir azabından Allah’a sığınırды.³⁰²

Kabir azabının varlığına inanan Mehmet Feyzi Efendi, ölmüş kişi için hayır yapıp yapılmayacağına dair sorulan bir soruya; “dirilerin sevabı için hayır yapılırca, ölüler için hayır yapmak daha evladır. Çünkü onun amel defteri kapanmıştır. Ölmüş olan kişi, denize düşen birisine benzer. Başkası gelsin de kurtarsın diye bakar. Ölü de kendisi artık hayır yapamadığı için dirilerin kendisine yapacağı hayra muhtaçtır.” şeklinde cevap vermiştir.

Mehmet Feyzi Efendi, Mu'tezile mezhebinin “ölen kişiye hayır yapılması” konusunda farklı düşündüğünü belirtmiş, bu konuda şu ayete dayandıklarını söylemiştir: وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

“Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur.”³⁰³ Mehmet Feyzi Efendi'ye göre Mu'tezile, bu ayeti yanlış anlamıştır. Çünkü bu ayet-i kerimeden kasıt, kişinin günahı kadar ceza çekmesi durumudur.³⁰⁴

³⁰⁰ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.163.

³⁰¹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.163.

³⁰² Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.81.

³⁰³ Necm 53/39.

Ulema arasında tartışmalı olan bir diğer konu da öldükten sonra ruhun tekrar cesede geri döndürülüp döndürülmediği hususudur. Bazısı ruh geri verilir, bazısı da, kabir ahvalini hissedecek, Münker ve Nekir’e cevap verecek kadar hayat verilir, demişlerdir. Bu konuda Mehmet Feyzi Efendi’nin görüşü ise; büyük zevatın ruhlarının hemen geri döndürüldüğü, Peygamberimizin bile إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَّيِّتُونَ “Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler”³⁰⁵ ayetinin sırrıyla ruh-u şerifleri - ölüm gerçekleşsin diye- alındı ve hemen, gökte melekler cenaze namazını kılıp, tekrar iade olundu.” şeklindedir.³⁰⁶ Ölümünden sonraki hayatla ilgili başka bir ifadesinde ise Mehmet Feyzi Efendi;

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Erkekten, diğiden her kim mümin olarak iyi bir iş yaparsa, muhakkak ona hoş bir hayat yaşatacağız ve yapmakta oldukları işlerin daha güzeli ile mükâfatlarını mutlaka vereceğiz”³⁰⁷ ayetini delil getirerek, ayette bahsedilen ”Hayat-ı Tayyibe”ye mazhar olanların cesetlerinin çürümeyeceğini ifade etmiştir.³⁰⁸ Kur’an’ın delalet ettiği ve Feyzi Efendi’nin beşerî hayatın fevkinde bir yaşam olarak belirttiği “hayat-ı tayyibe”, manevî niteliklerle donanmış salih bir mümine bahşedilen makamdır. Feyzi Efendi bu hayata mazhar olan kişinin özelliklerini sayarken “Dünya ve içindekilere gönül vermezler.” diyerek onların aynı zamanda zahit kimseler olduklarını belirtmiştir.³⁰⁹

Mehmet Feyzi Efendi’nin mezhepler arasında tartışılan konulardan biri olan “Kader” hakkındaki görüşlerine değinecek olursak:

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Rabbinin sözü, doğrulukça da adaletçe de tam kemalindedir. O’nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, işitendir, bilendir”³¹⁰ ayeti doğrultusunda Allah Teâlâ’nın

³⁰⁴ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.45-46.

³⁰⁵ Zümer 39/30.

³⁰⁶ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.73-74.

³⁰⁷ Nahl 16/97.

³⁰⁸ Ayet yorumu Muzaffer Ertaş’ın not defterinden alınmıştır.

³⁰⁹ Baltacı , N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.144.

³¹⁰ Enam 6/115.

ilminde, şimdi bu âlemde olup bitenler onun bilgisi açısından olup bitmiştir. Her varlık için kader tespiti yapılmış karara bağlanmıştır. Buna Kur'an'daki ifadesiyle "hükm-i ezeli" denir ve değişmeyeceği beyan olunur. Kulluğa karşı çıkan ve engel olmaya çalışan nefis-i emmare, cin ve insan şeytanları, zındıklar yani bütün şerli yaratıklar imtihanın hikmeti olarak Allah'ın müsaadesiyle hareket etmekte olup zahiren onun resmi buyruklarına yan çiziyor, isyan ediyor görünseler de sırrı kader açısından asla Allah'ın muradı dışına çıkamazlar. Çünkü kimileri celalin, kimileri cemalin tecellisidir. Şu kadar var ki Allah kullarını imtihana tabi tuttuğu için, hayrın ve şerrin varlığını, kullara bakan yönüyle cüz'î iradeye bağlamıştır. Buna göre kul imanı veya küfrü tercih eder Allah da onun bu isteğini kalbinde ve azalarında yaratır. Hâlbuki bu ezelde tespit edilmiş bir takdir iledir. Her şey yüce yaratıcının cemale ve celale ait tüm tecellilerini fark etmek ve onu her yönüyle tanımak içindir. Yukarıdaki ayette geçen "sıdk ve adl" kelimeleri Feyzi Efendi tarafından "sıdken li evliyaihi, adlen li ağdaihi" şeklinde tefsir edilerek, ezeli hükmün Allah'ın dostları için sadakatle, düşmanları için ise adaletle gerçekleştiği ifade olunmuştur.³¹¹

Mehmet Feyzi Efendi, "Kadere iman ettiğimiz gibi razı da olacağız. Kazaya rıza, makdiye rızayı gerektirmez. Cenab-ı Hakk'ın kaderine rıza gösterelim"³¹² cümleleriyle iman etmekle razı olmanın arasında bir ayırım yapmakta, insanın inandığı bir şeye rıza göstermekte zorlanabileceğine işaret etmektedir. Kadere rıza göstermek büyük bir erdem olmakla birlikte, "makdî" yani ortaya çıkan sonuca boyun eğmek, ümitsizliğe kapılıp kendini salıvermek, zillate katlanmak gerekmeceğini; tam tersine insanın hatalarından ders alıp yeniden hayır yönünde gayretini ortaya koymasının ve yüce Mevlâ'nın inayetine başvurmasının lazım geldiğini anlatarak kaza ve kadere iman nasıl anlamak gerektiğini açıklamıştır.³¹³

Feyzi Efendi, her şeyin Allah'ın ilim ve iradesine bağlı olduğunu sohbetlerinde ifade ederken şu cümleyi de kullanmıştır: "Rast geldi tesadüf etti denmez; tevafuk etti denir. Tesadüf diye bir şey yoktur. Her şey Allah'ın ilm-ü iradesiyledir."³¹⁴

³¹¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.190.

³¹² Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.208.

³¹³ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.186.

³¹⁴ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s.245.

Feyzi Efendi Allah'ın iradesini açıklarken de Ehl-i Sünnet çizgisinden ayrılmamış, kulun iradesi hakkında “Cenab-ı Hak, kulun iradesini ceza ve mükâfata medar kıldı”³¹⁵ diyerek insanın yaptıklarından sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte müminin fitraten sevap işlemeye meyilli yaratıldığını, İslam fitratı üzere olduğu için günah işlemekten ikrah ettiğini söyleyerek, Allah'ın azabını ve gazabını çekecek her türlü davranışa, bela ve musibete ancak tövbe, sadaka, dua ve itaat ile karşı durulabileceğini öğretmiştir.³¹⁶

“Meslek-i pâk-i ehl-i sünnete göre, Cenab-ı Hakk'ın tövbeyi kabul etmesi, lütfen ve keremendir.”³¹⁷ ifadesi, Feyzi Efendi'nin, Ehl-i Sünnet itikadı çerçevesinde Allah Teâlâ'nın iradesine teslimiyetini, onun bir şeye mecbur olmaktan münezzeh, dilediğini dilediği gibi yapan bir Hâlık ve Mürîd olduğunu açıklayan bir ifadedir.³¹⁸ Feyzi Efendi, Yüce Allah'ın birliğinin delillerini kullarına gösterdiğini, o göstermese kulun göremeyeceğini, tanıtmanın, sevdirmenin Allah'ın iradesiyle gerçekleştiğini, hakikatte şifânın hatta yemekten sonra tokluk hissinin dahi Allah tarafından verildiğini sadece araya sebepler konulduğunu söylemektedir. Sohbetlerinde bu konuları izah ederken kulun üzerinde cereyan eden her halin ve her nimetin yine Hak Teâlâ'nın iradesine göre meydana geldiğini dinleyenlere kavratmaya çalışmıştır.³¹⁹

Günümüzde ilim ve takva cihetindeki gerilemeye dikkat çeken Mehmet Feyzi Efendi, bunun sebebini, insanların ilmi yaşamaya değil, göstermeye önem verdiği gerçeğinden hareketle: “Zamanımızda “caze-yecüzü”yü bilen allâmelîğe; azıcık kalbi harekete gelen de irşada kalkıyor!”³²⁰ sözüyle ifade ederken, asıl hünerin istikamet üzere yaşamak olduğunu bunun kolayca bir anda kazanılacak bir özellik olmadığını, istikrarlı bir zahirî ve batınî hal gerektirdiğini, veli olmak için keramet izharından çok iman ve takva gerektiğini ayet ile delillendirerek şöyle ifade etmiştir. “Bir kimsenin velî olması için başkasının kalbindeki sırları söylemesi, deriyi yürütmesi veya buna benzer şeyler şart koşulmamıştır. Velî olmak için:

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ

³¹⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s.171.

³¹⁶ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s.179.

³¹⁷ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s.180.

³¹⁸ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.200.

³¹⁹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.200.

³²⁰ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.202.

âyeti³²¹ şart koşulmuştur: Bunlar da, mârifetullah, kemâlât-ı îmâniyye ve ihlâsla ubûdiyyettir, takvâdır.”³²²

Bu esasları kendisine ilke edinen Mehmet Feyzi Efendi, hiçbir zaman ilmini çevreye ispatlamaya çalışmamış, bilakis bu dünyada sanki “Hafiy” isminin mazharı olarak yaşamış ve daima insanlardan gizlenmiştir. Onun hayat felsefesinin tam merkezine yerleştirdiği ilkeler, tevazu ve ihlâs ile Allah’a kulluk prensibidir. Mehmet Feyzi Efendi’nin burada bahsettiği kulluk kavramı, tek bir şekle indirgenemez. Bahsi geçen kulluk kavramının, birincisi doğrudan Allah’a ibadet ve taatlerle gerçekleştirilen, ikincisi yaratılmışlara hizmet ile Allah’ın rızasına erişerek yapılan iki şekli söz konusudur.³²³

Tam bir tevekkül ve teslimiyet sahibi olan Mehmet Feyzi Efendi

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah’a ortak koşanlardan değilim.”³²⁴ ayetinde emir buyrulan teveccüh, aynen Zata teveccühtür. ” diyerek kişinin her halinin tevekkül üzere olması gereğini hatırlatırken, “Ben vechimle semavat ve arzın Fatırına teveccüh ettim. Belki bütün zerratımla, külliyyet-i vücudumla teveccüh etim diyerek ibadete başlamalı”³²⁵ sözü ile de, ibadete başlarken ve ibadet esnasında takınılması gereken tavra dikkat çekmiştir.

Taberî tefsirinde de Enam suresi 79. ayette ki “Zat’a yönelme” tabiri, ibadette yüzü, Allah’a yöneltme manasında kullanılmıştır. Kadı Beydavî ise vechi “zat” olarak tefsir etmiştir.³²⁶

Feyzi Efendi sohbetlerinde kalbin mühürlenmesi hadisesine de yer vermiştir. Kur’an’da geçen “mühürleme, mühür vurma”³²⁷ tabirleri üzerinde durarak buradaki incelikleri Ehl-i Sünnet’in görüşleri doğrultusunda şöyle anlatmıştır: “Hayır ve şer

³²¹ Yunus 10/63.

³²² Baltacı N, *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.202.

³²³ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.62.

³²⁴ En’am 6/79.

³²⁵ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.204.

³²⁶ Ebu Muhammed Cerir et Taberî, *Taberî Tefsiri*, Hisar Yayınevi, 3, 516.

³²⁷ Bakara 2/7.

duygularla yüklü halde imtihan olmak üzere dünyaya gönderilen insan, Allah'ı tanımak ve ona kullukla görevlidir. Bu âleme geldiğinde akıl duyusunu kullanarak ya sorumluluğunu yerine getirir ya da şeytana uyar ve o yolda kendine verilen sermayeyi tüketir. Kendisine verilen duyuları, ömrü, sağlığı, gençliği sanki bir akü niteliğinde dolu iken şer yönünde kullandıkça iyi ve nuranî olanlar yok olup şeytanî olanlar güçlenmektedir. Sonunda kalp âlemi tamamen ruhanî âlemden ilişkisini keser, bütün iyi melekeler dumura uğrar. İşte bu kalbin sahibine mühür vurulur. Bu tip insanlarla konuşmak boşunadır. Çünkü anlayışları, tefekkür nitelikleri tamamen yok olup gitmiştir.”³²⁸

Buraya kadar üzerinde durulan bütün yorumlarından anladığımıza göre Mehmet Feyzi Efendi ayetleri yorumlama tarzı ile ehl-i sünnet âlimlerine mutabakat göstermektedir. Bu da onun Kur'an yorumlarında ehl-i sünnete tabi olma ilkesini göz önünde bulundurduğunun bir delilidir.

3.2.2. Ayetin Ayetle Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları

Yukarıda, Mehmet Feyzi Efendi'nin, zaman zaman Kur'an'ı Kur'an'la, Kur'an'ı sünnetle ve sahabe kavliyle tefsir ettiğini, söylemiştik. Burada Mehmet Feyzi Efendi'nin ayeti başka bir ayetle açıklamasının örneklerinden biri olarak;

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Allah'a ve peygamberlerine itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra içinize korku düşer ve devletiniz elden gider. Bir de sabırlı olun, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”³²⁹ Ayetindeki emri;

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ

“De ki: "O (Allah) size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe, ya da sizi grup grup birbirinize düşürmeğe ve kiminizin şiddetini (acısını) kiminize tattırmaya gücü yetendir.”³³⁰ ayetiyle açıklamasını örnek

³²⁸ Baltacı, N., Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf, s.171.

³²⁹ Enfal 8/46.

³³⁰ En'am 6/65.

verebiliriz.³³¹ Mehmet Feyzi Efendi'ye göre bir milletin birbiriyle uğraşması felakettir. Ve bütün bu parçalanma, münazaa neticesindedir. Kur'an'ın irşadından uzaklaşan ümmetin parçalanması haktır.³³² Yine ona göre, Cenab-ı Hakk ayette bahsedilen bu dört çeşit azap türünden ilk ikisini Peygamber (as)'in şefaatiyle kaldırmış, ama son ikisini kaldırmamıştır. Onun için Ümmet-i Muhammed'in başına dünyada iken günahları sebebiyle eski kavimleri yok etme şeklinde umumî azaplar gelmeyecektir. Ancak yer yer, zaman zaman ikaz edici felaketler gelebilecektir.³³³

Bu noktadan hareketle, asıl arkadaşlık ve dostluğun din kardeşliği ve arkadaşlığı olduğunu belirten Mehmet Feyzi Efendi, üstteki ayetlerle buna işaret ederken, ümmet-i Muhammed'in ikiye ayrıldığını belirtmiştir: (1)- Ümmet-i İcâbe, yani Müslüman olmuşlar. (2)- Davet halinde olup, henüz İslam'ı kabul etmemiş olan Ümmet-i Davet³³⁴

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

“De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin.”³³⁵ Sık sık bu ayeti okuyan, Mehmet Feyzi Efendi, her Müslümanın yapması gereken İslam'a davet vazifesini hatırlatarak, Hristiyanlara tariz edip: “daha ne zaman geleceksiniz” diyerek bu konudaki üzüntüsünü dile getirmiştir.³³⁶

Bir ümmetin kendi din kardeşi dururken, kâfirlerle dostluk kurmasını ve onlara muhabbet beslemesini,"Kur'ân bizi, kâfirlerle dost olmaktan men ediyor. Kâfirlerle dost olmak haramdır" diyerek yasaklayan Feyzi Efendi, bu sözüyle;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ...

³³¹ Baltacı B, Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri, s.129.

³³² Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.198.

³³³ Baltacı B, Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri, s.129.

³³⁴ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.209.

³³⁵ Baltacı B, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, s.128.

³³⁶ Al-i İmran 3/64.

“Ey iman edenler, düşmanımı ve düşmanınızı dostlar edinmeyin! Onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişken siz onlara dostluk gösteriyorsunuz”³³⁷ ayetini açıklamıştır.³³⁸

Buna mukabil, gerçek ve en güzel arkadaşlığı;

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

“Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet.”³³⁹ ayetindeki “nimet verilenler” tabiri ile ve, yine Kur’ân’ın Kur’ânla tefsirine örnek olarak,

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ ۖ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

“Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır.”³⁴⁰ ayeti ile tefsir etmiştir.³⁴¹

Mehmet Feyzi Efendi'nin Maide Suresi 54.ayetle ilgili, Yüce Allah'ın dinini koruması için güçlü bir kavim yaratacağından bahsetmesi hakkındaki şu yorumlarıyla karşılaşırız:

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir kavim getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü (başları yukarıda) ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfüdür. Onu dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.” Bu ayette Allah'ın getireceğini vaat ettiği kavmin altı sıfatı sayılmıştır.³⁴² Mehmet Feyzi Efendi'nin yorumuna göre; bu sıfatlara Türkler de sahiptir ve onlar da getirileceği vurgulanan kavimler arasında sayılmıştır. Ona göre bu husus bu şekliyle, Vâî Mehmed Efendi(?-1685) ve Bediüzzaman tarafından ifade

³³⁷ Mümtahine 60/1

³³⁸ Baltacı B, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri, 129.

³³⁹ Al-i İmran 3/64.

³⁴⁰ Nisa 4/69.

³⁴¹ Baltacı B, “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, s,128.

³⁴² Baltacı, B., "Mâide Sûresi 54. Ayet İle Fetih Sûresi 29. Ayetin Karşılaştırmalı Tefsiri", 2016 Hoca Ahmet Yesevî Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri, Ankara 2016, s.283.

edilmiştir.³⁴³ Bu ayetin tefsiri kabilinden aşağıda gelecek olan, Fetih 48/29. ayetini zikreden Mehmet Feyzi Efendi'nin, konumuz olan iki ayette verilen özellikleri ayrı ayrı yazdığı ve tasnife tabi tuttuğu, bazılarını eşleştirerek aralarındaki benzerliklere dikkat çektiği, kendi el yazısıyla yazdığı bir notu mevcuttur.³⁴⁴ Ona göre, getirileceği bildirilen kavmin altı sıfatının Peygamber (aleyhisselam)'ın ashabının altı sıfatına benzediği şu ayette bildirilmiştir: *“Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar (ashab-ı kiram), (kâfirlere) inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı (kendi aralarında) da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip Salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükafat vaad etmiştir.”* Dolayısıyla bu ayet Mehmet Feyzi Efendi'ye göre Maide /54.ayeti tefsir eder niteliktedir.³⁴⁵

Mehmet Feyzi Efendi'nin zaman zaman değindiğimiz, ayeti ayetle tefsirine örnek olarak verebileceğimiz başka bir örnek de Fatır Suresi 32.ayettir. Bu ayette Feyzi Efendi, İnsanların Kur'an'ı Kerim'e tabî olmaları hususunda çeşitli mertebeleri bulunduğunu söylemiştir.

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بإِذْنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

“Sonra biz o kitabı kullarımızdan süzüp seçtiklerimize miras bıraktık. Onlardan da nefislerine zulmeden var, orta yolu tutan var, Allah'ın izniyle hayırlarda ileri geçenler var. İşte bu büyük lütuftur. “

³⁴³ Baltacı, B., “Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri”, *Kastamonu Ünv. II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu*, 2014 s.129.

³⁴⁴ Mehmet Feyzi Efendi'ye ait olan ve içinde bazı ayet yorumlarının olduğu bu defter, oğlu Münip Şallıoğlu'nda mevcuttur.

³⁴⁵ Sezer, Serap, “Maide Suresi 54. Ayeti ile Fetih Suresi 29. Ayetin Karşılaştırmalı Tefsiri” Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu, 2018.

Ayete göre Yüce Allah'ın kitabı miras bıraktığı kimseler; “kendisine zulmedenler, orta yollu hareket edenler ve hayırda yarışanlar” olmak üzere üç sınıftır. Bunlardan ilki olan grup İslam'ın esaslarına iman ettiği halde gereken salih amelleri halisane yapamadıklarından dolayı mirastan payları son derece azdır. İnsanoğlu nefsin ve şeytanın tuzaklarına düşerek yaratıcısına karşı şükür ve hamd yolunu terk ettiği için Yüce Allah da “*Kullarımdan şükredenler pek az.*”³⁴⁶ diyerek çoğu insanın bu grupta olduğunu açıklamıştır. Orta grupta olanlar taat içinde olmaya çalışırlar ama çirkin bir iş yapıp yanıldıkları zaman hemen tövbeye koşarlar. Günahta ısrar etmezler. Ama Allah'ın izniyle hayra koşanların vasfı Müminun suresi 57-61. ayetlerde belirtildiği üzere şu şekildedir. “*Rablerinden korkarak titreyenler, Rablerinin âyetlerine inananlar, Rablerine eş koşmayanlar, Rablerine dönecekleri için, kalpleri ürpererek vermeleri gerekeni verenler, işte onlar, iyi işlerde yarış ederler, o uğurda ileri geçerler.*”³⁴⁷

Böylelikle Mehmet Feyzi Efendi, Fatır Suresi 32.ayeti, Sebe Suresi 13. ve Mu'minin Suresi 57-61.ayetlerle açıklamış, ayetin izahını yine ayetlerle yapmıştır.

Enfâl Suresi'nde geçen;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

“Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız, o size iyiyi kötüyü ayırt edecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütf sahibidir.”³⁴⁸
“furkan” kelimesine dikkat çeken M. Feyzi Efendi, Furkan'ın “hikmet” türünden bir sır ve hakikat olduğunu beyan ederek

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا

“Kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir.”³⁴⁹ ayetindeki müjdeyle birleştirip ayeti başka ayetlerle tefsir etmiştir. Aynı zamanda konuyla ilgili, Hz.

³⁴⁶ Sebe 34/ 13.

³⁴⁷ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.111.

³⁴⁸ Enfal 8/29.

³⁴⁹ Bakara 2/269.

Peygamberin “*Hikmetin başı Allah korkusudur*”³⁵⁰ hadisini de hatırlatan Feyzi Efendi, zaman zaman sohbetlerinde kullandığı ayetin hadisle tefsirine de örnek vermiştir.³⁵¹

3.2.3. Ayetin Hadis’le Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları

Mehmet Feyzi Efendi’ye göre marifet ve ubudiyet birbirlerini tetikleyen, et ve tırnak misali birbirine bağlı biri diğerini netice veren iki kavramdır. Biri olmadan diğeri makbul ve müspet olamaz. Feyzi Efendi bu nedenlerden ötürü marifeti ubudiyetle, ubudiyeti de dua ile ilişkilendirerek “Dua kulluğun ilğidir”³⁵² hadisine konuyu dayandırmıştır.³⁵³

Duada dikkat edilmesi gereken şeyleri; “ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ” “*Rabbimize gönülden ve gizlice yalvarın. Doğrusu o, aşırı gidenleri sevmez.*”³⁵⁴ ayetini tilavet ederek açıklamıştır. Ayrıca;

1. Dua, tezellül ile (boyun eğerek) ve tevazu ile olmalıdır.

2. Dua gizlice cân-u gönülden yapılmalıdır.

3. Duada gösterişten, tasannûdan, yapmacık hâl ve hareketlerden şiddetle sakınılmalıdır.

4. Dua âdeten değil ibadeten ve ihtiyâcen yapılmalıdır. Âdet yerini bulsun diye yapılan dualar, anlatılan usul ve esaslardan tam anlamıyla uzaktır.

5. Duada şiddet ve hiddet caiz değildir. Zorbalıkla, efelikle Cenâb-ı Mevlâ’dan ısrarla bir şey istenemez. Feyzi Efendi bu ince hakikati “Duada ilhâh caiz değildir” sözleriyle ifade etmiştir. Yine bağırarak, vezinli şiir ve destan gibi duaların da edebe uymadığını dile getirmiştir.³⁵⁵ Feyzi Efendi marifet, ubudiyet ve duayı birlikte ele

³⁵⁰ Kadi İyâz, *eş-Şifâ bi Ta’rifi Hukûki’l-Mustafâ*, 1/289.

³⁵¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.149.

³⁵² Tirmizi, *Deavat*, I.

³⁵³ Özdağ, *Feyizler III*, 271.

³⁵⁴ A’raf 7/55.

³⁵⁵ Özdağ, *Feyizler I*, 276-278.

aldığı sözünde, duanın kullukta son nokta olduğunu, onun kemik içinde yer alan ilik misali dinin esasları arasında aynı önemi taşıdığını ifade etmiştir.³⁵⁶ Hadiste geçen “ilik, öz, çekirdek, lüb” anlamına gelen “muh” kelimesinden yola çıkarak her şeyin bir çekirdeği ve özü olduğu gibi duanın da ibadetin özü olduğunu söylemiştir. Vücuda hayat veren kanın iliklerde oluşması nasılsa, insanın muhtaç olduğu ilahî feyiz, rahmet ve nusretin kendisine Mevlâ tarafından yağdırılması da dua vesilesiyledir. Çünkü Allah;

قُلْ مَا يَعْجَبُكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا

“De ki: Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin.”³⁵⁷ ayetinde, kulluğun dua ile kemale erdiğine işaret etmiştir. Kısacası dua Cenab-ı Hak ile sohbetin bir ifadesidir. Feyzi Efendi birçok sözünde kulluğun edebini ve Cenab-ı Mevlâ’dan nelerin nasıl isteneceğini kullara öğretmiştir.

...Mehmet Feyzi Efendi, “Allah onları, onlar da Allah’ı severler...”³⁵⁸ ayetini delil getirerek sevgide ilk hareketin Allah’tan olduğunu söylemiş ve şöyle devam etmiştir: “Eğer, Hak Teâlâ Hazretleri kulunu sevmeseydi, kulun Allah Teâlâ’yı sevmesi mümkün olmazdı.”³⁵⁹ Feyzi Efendi, Peygamberimizden rivayet olunan şu hadîse, bu bağlamda sohbetlerinde yer vermiştir. “Allah Teâlâ Hazretleri bir kulu sevdiğinde Cibrîl’e (as) çağırarak şöyle buyurur: “Şu bir gerçek ki ben filanı seviyorum sen de sev. (Bunun üzerine) Cibrîl onu sever. Sonra Cibrîl (as) uzayda şöyle çağrı yapar: “Kuşkusuz Allah Teâlâ Hazretleri filanı seviyor, onu siz de sevin.” Onu hemen gökte olanlar (melekler) da severler. Bundan sonra onun için yeryüzünde makbuliyet (olgusu) yerleştirilir. (Artık onu her varlık sever ve sayar.) Allah-ü Tealâ Eğer bir kimseye kızarsa Cibrîl’e (as) çağırır ve şöyle söyler: “Ben filana kızıyorum (kesinlikle onu sevmiyorum), ona sen de kız.” Ona Cibrîl de (as) öfkelenir ve semada şöyle nida eder: “Muhakkak ki, Allah Teâlâ Hazretleri filanı sevmiyor, onu siz de sevmeyin.” Bunun üzerine onlar da onu sevmezler (bilakis ondan

³⁵⁶Tirmizi, Deavat, I.

³⁵⁷ Furkan 25/77.

³⁵⁸ Maide 5/54.

³⁵⁹ Baltacı, N., Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf, s.230.

nefret ederler.) Sonra da yeryüzünde onun için öfkelenme (sevimsizlik olgusu) yerleştirilir. (Artık onu her gören ve her duyan kendisinden nefret eder.)”³⁶⁰

Bu örneklerde Mehmet Feyzi Efendi’nin ayeti hadisle tefsirine örnekler görmekteyiz. Şüphesiz ki her zaman ve her dönemde, Kur’an’ı doğu anlayabilmek için, Hz. Peygamberi çok iyi tanımak gereklidir. Mehmet Feyzi Efendi, onun Kur’an çerçevesinde oluşan sünnetini iyi anlayıp yorumlamış bir alimdir.

3.2.4. Ayetin, Sahabe, Tabiîn veya Selef Âlimlerinin Görüşlerine Dayanan Yorumları

İnsanın en önemli vazifesinin kulluk ve Rabbini tanımak şeklinde açıklayan Feyzi Efendi, Kur’an’da münafıklar için söylenen; “وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا”

“Allah’ı çok az zikrederler.”³⁶¹ ayetini açıklarken şunları söylemiştir. “Cenab-ı Hak zikir-i kesir emrediyor. Zikirde kalp lisana, lisan kalbe mutabakat ederse o zikir, zikrikesirdir. Aksi takdirde zikir-i kalildir. Sayının azlığı çokluğu mühim değildir. Muhakkikîn-i ulema zikir-i kesir ile zikir-i kalili, lisana bakarak değil, kalbe bakarak tensib ve tespit buyurmuşlardır. Buna göre lisanla yapılan bir zikir, şayet kalbe mutabık değilse, adet itibariyle ne kadar çok olursa olsun bu zikir, zikir-i kalil “az zikirdir. Münafık, kalbur dolusu tesbih çekse de, onun zikri zikir-i kalildir. Feyzi Efendi’ye göre, her mertebede yapılan zikrin sevabı farklıdır. Buna göre, “Mertebe-i nefiste bir iyiliğin karşılığı bire ondur. Mertebe-i kalpte ise yani zikir kalbe inince bire yüzdür. Zikir ruha intikal ettiğinde bire bin oluyor. Diğer latifeler buna kıyas edilebilir. Mesela Hz. Peygamber’in salâvat getiren bir sahabiye sayı sorunca o da yüz, iki yüz gibi rakamlar söylemesi ve Hz. Peygamber’in buna karşılık bir kere söyleyip “Ben şimdi sizden daha fazla sevap aldım.” demesi bu türdendir. Hatta Ebubekir Efendimizin sevabının da bütün ümmetin sevabından fazla olması bu sırdandır.” diyen Feyzi Efendi zikir ibadetindeki bu hususiyetin, tefekkür veya diğer ibadet türlerinde de geçerli olduğunu ve ibadetler, kalp ve ruh boyutunda yapıldığı

³⁶⁰ Müslim, Birr 157.

³⁶¹ Nisa 4/142.

takdirde en üstün kıymette karşılık bulacağını ifade etmiştir.³⁶²

Mehmet Feyzi Efendi'ye göre, kalbin yolunu şaşırarak aşağı derecelere düşmesi sakınılması gereken bir durumdur. Âlimler, bu durumdan Allah'a sığınmış ve şu ayetle dua etmişlerdir:

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

*“Ey Rabbimiz! Bize ihsan ettiğin hidayetden sonra kalplerimizi haktan saptırma, bize kendi katından rahmet ihsan eyle! Şüphesiz ki, Sen bol ihsan sahibisin.”*³⁶³

Kur'an'daki *“Eğer şeytandan bir kışkırtma seni dürterse hemen Allah'a sığın...”*³⁶⁴ ayetini Feyzi Efendinin sohbetlerinde *“Kalbe günde yetmiş bin hatıra gelir geçer. Kalbe gelen hatıraları, Kur'an mizanıyla ölçüp değerlendirip ayırt etmek lazım”*³⁶⁵ diye açıklayarak uyarıda bulunduğunu, kalbe gelen kötü hatıraların temizlenmesi için de şu duayı tavsiye ettiğini görürüz: *“Kalbe kötü bir şey hutur ederse hemen “Allah'ım! Kalbimi temizle, günahımı bağışla ve organlarımı haramdan koru deyip, kötülüğün kökünü daha bil-kuvve halinde iken kazıyıp atmalıdır. İşte bu en güzel tövbedir.”*³⁶⁶

Feyzi Efendi, “kötü şeyler” derken dinen haram ve mekruh görülen hususları kastetmektedir. O'na göre, insanın nelerden tövbe edeceğini bilebilmesi için haramı-helali anlatan kitaplardan dinin kurallarını öğrenmesi gerekir. Mehmet Feyzi Efendi, kalbin temizlenmesi için belli başlı yerine getirilmesi gereken esaslar olduğunu şu cümlesiyle açıklamıştır: *“Kalbin temizlenmesi için önce şeriatın zahirî ahkâmını bi-hakkın yerine getirmeli, ibadetleri kusursuz ve ihlâsla yapmalı, helal ve haramı*

³⁶² Kalaycı, *Karanlıktan Nur'a*, s.101.

³⁶³ Al-i İmran 3/8.

³⁶⁴ A'raf 7/200.

³⁶⁵ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s.152.

³⁶⁶ Baltacı N, *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.123.

gözetmeli. Sonra kalbin temizlenmesi gelir. Bütün bunlardan sonra kalp, ilahî sırlara mâkes olabilir.”³⁶⁷

فَيُزِيهِ فَيُزِيهِ فَيُزِيهِ فَيُزِيهِ فَيُزِيهِ Feyzi Efendi “*Ona ancak temiz olanlar dokunabilir*”³⁶⁸ ayetinin taharet-i kamileye işaret olduğunu, “Taharet-i kamileye ulaşamamış bir kimse, Kur’an’ın hakaikına muttali olamaz.” sözüyle açıklamıştır. Yani Feyzi Efendi kâmil anlamda temizliğe ulaşamamış kişilerin Kur’an hakikatleriyle temas kuramayacağını, ona derinlemesine nüfuz edemeyeceğini söylemektedir. Gazzâlî’nin sıraladığı ve daha önce değindiğimiz temizliğin dört mertebesini sayan Feyzi Efendi, bu şekilde hakiki bir taharetle kılınan namazdan huzur ve lezzet alınacağını ifade etmiştir. Peygamberimizin rızkının darlığından şikâyet eden bir sahabiye “Taharete devam et”³⁶⁹ tavsiyesini Feyzi Efendi’nin bu sohbetine eklemesi zikir ile manevî temizlik arasında kurduğu ilişkiyi göstermektedir.³⁷⁰

Burada tahareten kasıt zahirî ve batınî anlamda elde edilmesi gereken bir temizliktir. Bunun keyfiyeti önceki konularda geçtiği üzere bedeni, azaları, kalbi, ruhu, sırrı dahi bu temizliğe dâhil etmektir. Bu temizliğin hedefi Kur’an hakikatlerine erişmektir. Bu hedefin her mümin için vazgeçilmez bir kazanç olduğunda şüphe yoktur. Öyleyse mümine düşen görev Kur’an ve sünnette öngörülen ibadet ve taatların yerine getirilmesi için şart olan ne varsa yerine getirmek suretiyle iç ve dış temizliğini temin etmektir. Nasıl ki edeben taharetsiz Kur’an’a yapışmak, elle tutmak mümkün değilse aynı şekilde akıl, hayal, tefekkür ve tedebbürün bağlı olduğu kalp ve ruhun da, temiz olmadan Kitabullah’ın manevî veçhesine yanaşması mümkün değildir.³⁷¹

Temizliği maddî-manevî bir bütün olarak anlamak gerektiğini ifade eden Feyzi Efendi, “وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ” *canlı olan her şeyi sudan yaptık..*”³⁷² ayetine istinaden, suyun “Hayy” isminin bir tecellisi olduğunu, abdestin esasen maddi bir temizlikten ziyade, manevi gafleti izale etmek için alındığını, zira

³⁶⁷ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.307.

³⁶⁸ Vakıa 56/79.

³⁶⁹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.204.

³⁷⁰ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.228.

³⁷¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.315.

³⁷² Enam 6/30.

yüzümüzde kolumuzda bir pislik olmadığını, buna rağmen abdestte bu uzuvları da yıkadığımızı örnek vererek açıklamıştır.³⁷³

Bu cümlelerin ardından Gazali'nin sıraladığı ve daha önce değindiğimiz temizliğin dört mertebesini sayan Feyzi Efendi, bu şekilde hakiki bir taharetle kılınan namazdan huzur ve lezzet alınacağını ifade etmiştir. Peygamberimizin rızkının darlığından şikâyet eden bir sahabiye “Taharete devam et”³⁷⁴ tavsiyesini Feyzi Efendi'nin bu sohbetine eklemesi zikir ile manevî temizlik arasında kurduğu ilişkiyi göstermektedir.³⁷⁵

Mehmet Feyzi Efendi, başlangıçtan itibaren Hz. Peygamberden intikal eden Kur'an yorumlarını, sahabe ve tabiin zincirini koparmadan zamanımıza aktarmış, Kur'an yorumlarını sahabe ve sonraki nesillerin yorumlarına dayandırmıştır.

3.2.5. Kur'an'ın Dilbilimi Yönünden Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları

“Cenâb-ı Hakk'ın fazlından isteyelim. Bizlere has rahmetinden ihsan buyursun. Rahmet-i âmmesinden kâfir mümin herkes istifade ediyor. Esas hüner, has rahmetine mazhar olmaktır.”³⁷⁶ diyen Feyzi Efendi, Allah'ın has rahmetine ulaşan evliyayı üç mertebede ele almış ve şu ayetlere dayanarak zikretmiştir:

1. Avam müminler olup; *وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ* “Allah iman edenlerin dostudur.”³⁷⁷ şeklinde Kur'an'da yer alan ayetler göstermektedir ki genel anlamda bütün müminler Allah'ın dostudur. Buradaki “veli” kelimesi “hem dost hem de dost olunan” anlamını içerdiği için ayetteki mana “Allah inananların dostudur” şeklinde de söylenebilir.

2. İkinci gurup “havas” denilen velilerdir. Burada Feyzi Efendi; *وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ* “

³⁷³ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.60.

³⁷⁴ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.204.

³⁷⁵ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.228.

³⁷⁶ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.284.

³⁷⁷ Al-i İmran 3/68.

“Allah takva sahiplerinin dostudur.”³⁷⁸ ayetini okuyarak bu tabakaya yükselmek için takvanın şart olduğunu belirtmektedir.

3. “Ehas” denilen üçüncü grup ise hakiki anlamda peygamber varisi olmuş velilerdir.³⁷⁹ Bunların ifade edildiği ayeti Feyzi Efendi, Yunus suresinden alarak dile getirmektedir:

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي
الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Biliniz ki Allah’ın velileri için korku yoktur, onlar mahzun da olmayacaklardır. Onlar ki iman edip takvaya ermişlerdir. Onlara dünyada da ahirette de müjde vardır. Allah’ın kelimelerinde bir değişme yoktur. İşte bu en büyük kurtuluştur.”³⁸⁰

Feyzi Efendi bu ayette, veliler için hem dünyada hem ahirette müjdeyi açıklarken, dünya hayatındaki müjdenin, velilerin hayattayken veya ölüm anında cennetle müjdelenmeleri olabileceğini, ayetin tefsirlerine dayanarak anlatmıştır. Feyzi Efendi, ehlullahın dünyadaki kaygısının diğer insanlar gibi mal, makam vs. olmadığını belirtmiş, onların dünyadan imanla gidip gidememe konusundaki endişelerinin bu müjdeyi alana kadar devam ettiğini ifade etmiştir.³⁸¹

Günümüzde ilim ve takva cihetindeki gerilemeye dikkat çeken Mehmet Feyzi Efendi, bunun sebebini, insanların ilmi yaşamaya değil, göstermeye önem verdiği gerçeğinden hareketle: “Zamanımızda “caze-yecüzü”yü bilen allâmeliğe; azıcık kalbi harekete gelen de irşada kalkıyor!”³⁸² sözüyle ifade ederken, asıl hünerin istikamet üzere yaşamak olduğunu bunun kolayca bir anda kazanılacak bir özellik olmadığını, istikrarlı bir zahirî ve batınî hal gerektirdiğini, veli olmak için keramet izharından çok iman ve takva gerektiğini ayet ile delillendirerek şöyle ifade etmiştir. “Bir

³⁷⁸ Casiye 45/19.

³⁷⁹ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.76.

³⁸⁰ Yunus 10/62.

³⁸¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.5.

³⁸² Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.202.

kimsenin velî olması için başkasının kalbindeki sırları söylemesi, deriyi yürütmesi veya buna benzer şeyler şart koşulmamıştır. Velî olmak için:

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ

âyeti³⁸³ şart koşulmuştur: Bunlar da, mârifetullah, kemâlât-ı îmâniyye ve ihlâsla ubûdiyyettir, takvâdır.”³⁸⁴

Burada Mehmet Feyzi Efendi, konuşma dilinde kullanılan “veli” kavramının, ayette geçen anlamını açıklamış ve bu kelimenin gerçekte nasıl anlaşılması gerektiğini izah etmiştir.

3.2.6. Ayetin Zahirî Manasıyla Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları

İnsanın en önemli vazifesinin kulluk ve Rabbini tanımak şeklinde açıklayan Feyzi Efendi, Kur'an'da münafıklar için söylenen;

وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا

“Allah'ı çok az zikrederler.”³⁸⁵ ayetini açıklarken şunları söylemiştir. “Cenab-ı Hak zikir-i kesir emrediyor. Zikirde kalp lisana, lisan kalbe mutabakat ederse o zikir, zikir-i kesirdir. Aksi takdirde zikir-i kalildir. Sayının azlığı çokluğu mühim değildir. Muhakkikîn-i ulema zikir-i kesir ile zikir-i kalili, lisana bakarak değil, kalbe bakarak tensib ve tespit buyurmuşlardır. Buna göre lisanla yapılan bir zikir, şayet kalbe mutabık değilse, adet itibariyle ne kadar çok olursa olsun bu zikir, zikir-i kalil “az zikir”dir. Münafık, kalbur dolusu tesbih çekse de, onun zikri zikir-i kalildir. Çünkü lisani, kalbine mutabık değildir.”³⁸⁶ diyerek hem “zikir-i kalil” kavramını açıklamış, hem de gerçek bir zikrin nasıl olması gerektiğini anlatmıştır.

Bu açıklamasıyla zikirde kalbin durumunu öne çıkaran Feyzi Efendi, zikrullahı dair sıkça yaptığı sohbetlerinde yukarıda bahsi geçen esasların yanında kalp ile “Allah”

³⁸³ Yunus 10/63.

³⁸⁴ Baltacı N, *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.202.

³⁸⁵ Nisa 4/142.

³⁸⁶ Özdağ, *Feyizler II*, 175.

lafzının zikredilmesini de tavsiye etmiştir.³⁸⁷ Bu tavsiyesi bazen sorulan soru üzerine olmuş bazen de genel olarak zikrin kalbe hayat veren etkisini gündeme getirmiştir. “Zikrullahsız kalpler ölü hükmündedir.” cümlesiyle bu gerçeği dile getirirken, lafza-i celâl’in en kapsamlı zikir olduğunu da şu sözyle ifade etmektedir. “Allah” (c.c.) ism-i şerifi, Zât-ı Akdes’in ismidir. O, bütün esmayı muhtevîdir. Onun için “Allah” ism-i şerifi ile zikreden, Cenâb-ı Hakkı bütün isimleri ile zikretmiş olur. Diğer isimleri ile zikreden ise böyle değildir.”³⁸⁸

Mehmet Feyzi Efendi başka bir sohbetinde de, “Yeryüzünde “Allah, Allah” ve

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Allah'tan korkun; çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” diyen oldukça, Allah Teâlâ İsrâfil’e “Kırk sene daha Sûr’u tehir et.” buyurur.”³⁸⁹ diye ifade etmiştir. “Namazdan ve zikrullahtan meneden her şey manevî kumardır.” Şeytan bizden gafil olmuyor. Biz de Rabbimizden gafil olmayalım. Nur-ı zikir şeytanı tardediyor”³⁹⁰ gibi zikrin önemine binaen söylediği sözlerinden anladığımıza göre Feyzi Efendi, zikre ara verildiği anda şeytanın tasallutu ile karşı karşıya kalınacağını, şeytanın bizden gaflet etmeden bu anı beklediğini söyleyerek zikrin hem kalbi arındırıcı hem de şer güçlerden koruyucu bir etkisi olduğunu anlatmaktadır.

Mehmet Feyzi Efendi, İman sahibi olan bir mü’minin ahiretteki halini ; “يَوْمَ تَرَى ”³⁹¹ “O gün mümin erkeklerle, mümin kadınları önlerinden ve sağ taraflarından nurları koşarken göreceksin” ayetiyle açıklar. O’na göre iman nuru, kalp nuru, ibadet nuru, ihlâs nuru, a’mal-i salihâ nuru, bütün bu nurlar, ahirette mü’minin etrafında tavaf edecektir. Bu âlemde bu nurlar somut olarak görülemezken, sırr-ı teklif tamamlanıp, kıyamet koptuktan sonra, hissîleşir. Münkirlerin zulmetleri de aynı şekilde, bu âlemde manevî iken, kıyamette hissîleşecektir. Feyzi Efendi, bu yönlerdeki izahlarına,

³⁸⁷ Özdağ, *Feyizler* II, 172.

³⁸⁸ Baltacı N, *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.224.

³⁸⁹ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s.165.

³⁹⁰ Özdağ, *Feyizler Sultani*, s.165-224.

³⁹¹ Hadid 57/12.

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ ۖ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَاكَ ۚ
رُؤْيُ الْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Ölü iken kalbini diriltip, insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp çıkamayan kimsenin durumu gibi midir? Kâfirlere de işledikleri (çirkin işleri şeytanlar tarafından) güzel gösterilmiştir”³⁹² ayetini delil getirmiştir.

Ayrıca, سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ “Onlar (sahabe) yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar.”³⁹³ Ayetiyle makbul amel ve karşılığı konusunu izah etmiştir. Sahabe-i kiramin da yüzlerinde, özlerindeki nurlar ve sırlar belirliyordu. O’na göre, kalbi iman nuruyla nurlanmış bir mü’minin ahiretteki durumu böyleyken, kâfir ve münafıkların kalpleri ise muzlamdır.³⁹⁴ Bunun sebebi ise, evvela tasdik nurundan mahrum olmalarıdır. Sonra âzâlarıyla işledikleri amal-i seyyienin, zulmetleri kalplerine akseder. Böylece ebedi hüsranda kalırlar. Bu karanlık içinde, mü’minlerin nurundan yararlanmak isteyecekler, fakat;

فَضْرَبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ

“Aralarına kapılı bir sur çekilir ki, onun içinde rahmet, dışında da azap vardır.”³⁹⁵ ayeti gereği mü’minlerle aralarına sur çekilecek, mahrum kalacaklardır.³⁹⁶

لَيْسَ أَلِ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا

(Bunu) doğrulara doğruluklarından sorması için (yaptı). Kâfirler için ise acı bir azap hazırladık.³⁹⁷ Bu ayet-i kerime hakkında Mehmet Feyzi Efendi şöyle yorum yapmıştır: “Doğrulardan da doğruluklarını meşru bir şekilde mi icra ettikleri, yoksa gayr-i meşru bir şekilde mi yerine getirdikleri sorulacaktır. Mesela masum bir kimseyi elinde silahla kovalayan bir katil: ”Kaçan adamı gördünüz mü?” diye sorduğunda: -“Ben doğru konuşurum.” diyerek, mazlum adamı yakalatarak kötü bir

³⁹² En’am 6/22.

³⁹³ Fetih 48/29.

³⁹⁴ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.50.

³⁹⁵ Hadid 57/13.

³⁹⁶ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.50.

³⁹⁷ Ahzap 33/8.

duruma düşmesine sebep olanın bu hareketi, onun doğruluğundan sorgulanmasına sebep olabilir.”

Mehmet Feyzi Efendi burada bu örneği vererek, her doğruyu her yerde söylemenin doğru olmayacağına, doğru davranmak isteyen kimsenin, olayın tahlilini iyi yapması gerektiğine dikkat çekmiştir.³⁹⁸

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ “Ey iman edenler, sözleşmelerinizi yerine getiriniz!” ayetini kendi yaşantısıyla dile getiren Mehmet Feyzi Efendi, ”bu zamanda ahde vefa kalmadı. Akşam verdikleri sözden sabah cayıyorlar. İnsanlardan çekilmemin bir sebebi de budur. Çünkü onlara küstüm. Hâlbuki insan verdiği sözde durmalı” diyerek sözde durmanın ayetle emredilmiş bir husus olduğunu hatırlatmıştır.³⁹⁹

Mehmet Feyzi Efendi’nin, Kur’an’ı Kerim’in bizzat kendisinin söylediği muhkem ve müteşabih ayetlerin varlığından⁴⁰⁰ yola çıkarak ayetleri zahirî manasına göre yorumlamasına örnekler bu şekildedir.

3.2.7. Ayetin İşarî Manasıyla Tefsiri İlkesine Dayanan Yorumları

Mehmet Feyzi Efendi’ye göre insan vesveseye kapılıp zikirden gaflet ettikçe siyah noktalar kalbinde çoğalarak kalbi simsiyah kaplayacak ve Mutaffifin 14. ayette geçen; “كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ” “Hayır, doğrusu onların kazandıkları günahlar kalplerini kaplamıştır.” ayeti tecelli edecektir.

Feyzi Efendi bu konuyu şu benzetmeyi kullanarak ifade etmiştir. “Kalbi temizlemede bir bostancı gibi olmalı. Yani nasıl bir bahçıvan ekim yapacağı yeri önce temizleyip tohum ekilecek bir duruma getiriyorsa, kalbini temizleyecek olan bir mümin de öncelikle kalbindeki kötü huyları temizleyip, manevî hastalıkları ondan gidermelidir. Buna tahliye (noktalı ha ile) “boşaltma” denir. Bundan sonra iyi huylarla bezeme işlemi gelir ki buna da tahliye (noktasız ha ile) yani “süsleme” denir. Mümin “lailahe illallah” zikrine devam etmekle her iki işlemi de yapmış olur.

³⁹⁸ Son üç ayet yorumu Muzaffer Ertaş’ın not defterinden alınmıştır.

³⁹⁹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.51.

⁴⁰⁰ Al-i İmran 3/7.

Bu cümlelerin birinci kısmı ile kalpteki kötü huyları gidermeyi, ikinci kısmı ile de güzel huylarla kalbi bezemeyi niyet etmelidir.”⁴⁰¹

Feyzi Efendi kalbin vesveseyle kararmasına ve iman nurundan mahrum kalmasına mani olmak için tövbe, istiğfar ve zikrullah ile kalbi parlatmayı tavsiye etmiştir. Zikre devam edildikçe lümme-i şeytaniyenin yanacağını, kanın temizlenip tasaffi edeceğini sonunda şerh-i sadır oluşacağını söylemiş,⁴⁰² müminlerde şerh-i sadırın “ağızdan kan gelme” şeklinde olduğunu belirten Feyzi Efendi yaşadığı dönemde bu olayı yaşamış bir kişiden şöyle bahsetmiştir: “Nasrullah camii imamı ve Benli Sultan Şeyhi Nurettin Efendi’de böyle bir olay meydana gelmiş, çaresini bulamayıp Ankara’ya götürmüşler. Eğer benim haberim olsaydı, onu Ankara’ya göndertirmezdim. Çünkü ondaki hal (kan gelme hadisesi) bundan (yani şerh-i sadır sebebiyle) meydana gelmişti.”⁴⁰³

Mü’minlere şerh-i sadır vaki olmasının da mümkün olduğunu; “أَقَمَنَّ شَرَحَ اللَّهِ صَدْرَهُ” “Demek ki, Allah kimin bağrını İslam’a açmış ise işte o, Rabbinden bir nur üzerinde değil midir? O halde vay kalpleri, Allah’ın zikrinden (boş kalıp) kaskatı olanlara. Onlar, açık bir sapıklık içindedirler”⁴⁰⁴ ayetinden yola çıkarak yorumlayan Feyzi Efendi, bu durumda mü’minlerin nur-u ilahi üzere olacaklarını, o nurla bakacaklarını, o nurla işiteceklerini, o nurla fehmedeceklerini söyler. Çünkü gözün görmediği şey o nurla görülebilir. İşte o vakit, hakkı hak, batılı batıl olarak görür. Eşyanın hakikatini görür.⁴⁰⁵

Kulun Rabbine itaat etmesi, O’nu tanımasına, bilmesine bağlıdır. Allah ile olan iletişimde ve diğer mahlûkat ile olan durumunda takındığı tavır, davranış tarzı, düşünce ve niyetleri, hülâsa yaptığı her şey bir marifeti gerektirir. Marifette ileri olanın Allah’tan istemesi ve ona sunduğu kulluk daha başkadır. Feyzi Efendi marifet konusundaki görüşlerini; “وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ” “Ben insanları ve cinleri

⁴⁰¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.228.

⁴⁰² Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.224.

⁴⁰³ Kalaycı, *Karanlıktan Nur’a*, s.100.

⁴⁰⁴ Zümer 39/22.

⁴⁰⁵ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.96.

ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁴⁰⁶ ayetinden yola çıkarak anlatmıştır. Bu ayette insan ve cin türünün ancak kulluk için yaratıldığı açıkça ifade edilmektedir. Fakat bu ayetin muhtevasında bir de marifet gizlidir. Şöyle ki “bana kulluk etsinler diye” kelimesini, ibn Abbas hazretlerinin “beni tanısnlar diye” diye tefsir ettiğini belirten Feyzi Efendi, ubudiyet ile marifeti ilişkilendirirken, ubudiyetin ancak bilgi ve marifet neticesinde meşru olabileceğini ifade eder. O’na göre marifet ve bilgi olmadan kulluk yerine getirilemez, yerine getirilse de meşru ve makbul değildir. Demek ki marifet ne kadar derin ve sağlam olursa ubudiyet de o nispette köklü olacaktır.”⁴⁰⁷

“Marifet ehli bir kimse hal ve meşrebi ne olursa olsun değişmeyen hayat tarzının ubudiyet olduğunu anlamıştır. Yaratılışının gayesini keşfetmiştir. Yukarıdaki ayette yaratılışın sebebi marifet olarak ifade edilmişti. Feyzi Efendi bunu “Marifetin neticesi ubudiyettir.” şeklinde ifade etmiştir. Bu ikisi arasında şöyle bir tevیل yapılabilir. Marifetullah insanın iç âleminde oluşan bir cevher dolayısıyla kalbini ilgilendiren bir sır, bir irfandır. İnsanın bir de bu âlemde yaşayan yönü vardır. Yani duyu ve melekeleri de bu marifetten pay almalıdır. İşte marifetin dışa vuran hali kendisini ubudiyet olarak gösterir. Bu durumda hilkatin hedefi kalbe göre marifet, duyulara ve azalara göre ubudiyettir denebilir. Burada marifete dayalı bir ubudiyetin ancak kabule şayan olduğunu, aksi takdirde taklitten öte geçemeyeceğini de belirtmiş oluyoruz. Bu konuda Mehmet Feyzi Efendi’nin birkaç sözünü hatırlatabiliriz. “İnsanın, marifetullah kesbi yok ise ihlâs kazanmamışsa, ahlâk-ı hamide kesbetmemiş ve duası da yok ise hiçbir kıymeti yoktur.”⁴⁰⁸ Bu sözünde de Feyzi Efendi marifetullah, ihlas, güzel ahlâk ve dua kavramlarını birlikte kullanmış, bunları, kulun Allah katında değerini belirleyen ölçüler olarak zikretmiştir.

وَلَا تَتَسَنَّ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا “Dünyadan da nasibini unutma”⁴⁰⁹ ayetindeki, “insanın dünyadaki nasibi” ifadesini, başta marifetullah, muhabbetullah ve huzur kesbidir.” şeklinde açıklayan Feyzi Efendi, “Namazı kılıyoruz, ama neresinde huzur bulduysak, namazdan nasibimiz odur. Gerisi, uzuvların hareketinden ibarettir. Hacc için de oruç

⁴⁰⁶ Zariyat 51/56.

⁴⁰⁷ Özdağ, *Feyizler* III, 252.

⁴⁰⁸ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.284.

⁴⁰⁹ Kasas 28/77.

için de bu böyledir” diyerek, dünyadan kazanılan nasibi, ibadetteki huzur olarak açıklamıştır.⁴¹⁰

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Namaz kılındıktan sonra da yeryüzüne dağılın, Allah'ın bol nimetinden nasip arayın ve Allah'ı çok zikredin ki, kurtuluş bulabilesiniz”⁴¹¹, Cuma namazı kılındıktan sonra yeryüzüne dağılıp rızık arama emrinin, aynı zamanda manevi rızık, özellikle de ilmin aranması olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴¹² Böylelikle, ayetin delaleti ve Mehmet Feyzi Efendi'nin yorumuyla kendisinden faydalanılan ilmin de rızık kapsamında olduğu anlaşılmaktadır.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

“O gün ki, ne mal fayda verir, ne oğullar! Ancak Allah'a selim bir kalp ile varan başka.”⁴¹³ Mehmet Feyzi Efendi, ayette geçen “selim kalp” tabirini, “iç dışa, dış içe çevrilince ne halktan ne de Hak'tan çekinecek bir şeyi olmayan kalbe denir.” şeklinde tefsir etmiştir.⁴¹⁴ Mehmet Feyzi Efendi'ye göre “kalbe gelen hatıratan muaheze olunmasa bile, muhasebe olunacak. Kabe'nin tavaftan eksik olmadığı gibi, kalbe de dört türlü hatıra gelir: Rahmanî, Melekî, Nefsanî, Şeytanî. Gelen bu hatıratı mizan-ı şeraite vurup seçmek asıl meseledir.”⁴¹⁵ Mehmet Feyzi Efendi kalbin bu türlü vesveselerden korunması için “Bostandaki yabanî otların sökülüp atıldığı gibi, her gün kalbe nazar etmeli, lüzumsuz şeyleri çıkarıp atmalı”⁴¹⁶ tavsiyesinde bulunmuştur. Çünkü insanın terakki ve tedennîsi, bu hatıralara cevap vermesiyle gerçekleşir. Terakki ve tedennî ise Kur'an'ın irşadıyla mümkündür. Kur'an'ın irşadına girmeyen, hayvanlar gibidir. Kalbin hayatı Kur'an'ın hakikatleriyle. İnsan en'am (hayvan) derecesine indi mi orada da kalmaz, *بَلْ هُمْ أَضَلُّ*, ayetinin delaletiyle başkalarını idlale, şeytanat derekesine düşer.⁴¹⁷ Bunun çaresi ise: “ Kalbin maddi

⁴¹⁰ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.62.

⁴¹¹ Cum'a 62/10.

⁴¹² Muzaffer Ertaş'ın not defterinden alınmıştır.

⁴¹³ Şuara26/ 88-89.

⁴¹⁴ Ayet yorumu Muzaffer Ertaş'ın not defterinden alınmıştır.

⁴¹⁵ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.195.

⁴¹⁶ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.195.

⁴¹⁷ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.190.

olarak temizlendiği gibi, manen de temizlenmesidir. Bu da zikrullah ve marifetullah ile olur.”⁴¹⁸

İnsanın en büyük düşmanı konusunda bizi uyarın Mehmet Feyzi Efendi bu konuda şu ayeti delil getirir:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا...

“Biz böylece, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık. Bunlar birbirini aldatmak için süslü sözlerle vesvese verirler...”⁴¹⁹ Bu ayette bahsedilen insan şeytanlarının varlığını, onların, cin şeytanlarından daha zararlı olduğunu, çünkü sadece vesvese verebildiklerini, insan şeytanlarının insanı daha fazla çeldirme imkanına sahip olduklarını anlatmıştır. Böylece Feyzi Efendi insan şeytanlarının aldatıcı sözlerle hatta bizzat davranış ve fiil yoluyla, kişiyi yoldan çıkarıcı bir etkisi olduğu konusunda uyarılarda bulunmuştur. Nefsin ve şeytanın zararlı oyunlarından korunmanın çaresi ise, “takva” sahibi olmaktır. Tasavvufun temel konularından biri olan “takva” konusunda Feyzi Efendi;

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

...”Allah’a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir”⁴²⁰ ayetini, “Takva ehli, ilahî ta’lime mazhardırlar.” şeklinde yorumlamaktadır. O’na göre buradaki ilim kavramını, iki açıdan yani satırlarda ve sadırlarda olan şekliyle anlamak gerekir. İlk aşama, kişinin satırlarda olan ilmi öğrenmesidir. Bundan sonra, sadırlara ilka edilen ilmi elde etmesi gelir ki, bu da takva ile olur. Feyzi Efendi âlim bir kimsenin, Kur’an-ı anlamaya vesile olan ilimleri öğrendikten sonra takva üzere yaşaması gerektiğini, ancak bu şekilde ilhama mazhar olabileceğini söylemiştir. Âlimin hakiki üniversitesinin takva olduğunu sıklıkla hatırlatmış, gerçek ilmin satırlarda kalan bilgi değil, kalpte olan ilim olduğunu, belirtmiştir.⁴²¹

⁴¹⁸ Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s.196.

⁴¹⁹ Enam 6 /112.

⁴²⁰ Bakara 2/282.

⁴²¹ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s.208.

Emir âlemi hakkında zaman zaman bilgi veren Feyzi Efendi, orada yaratmanın, maddeden müddet zarfında değil, Allah'ın muradı üzere ; “إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ “*O'nun emri, bir şeyi dileyince ona sadece «Ol!» demektir. O da hemen oluverir*” ayetindeki emir ile olduğunu söylemektedir. Allah'ın iradesine bütün varlıkların isyansız itaat ettiklerini anlatırken: “Cemâdât olsun, nebâtât olsun, hayvânât olsun, cüz'iyât olsun, külliyyât olsun, müfredât olsun, mürekkebât olsun hepsinin kendi mertebesinde, o mertebeye lâıyk, ruhu hükmünde melekûtu vardır. O melekûtle Hakk'ı tesbîh eder. Evâmîr-i tekvîniyyeden gelen hitâbâta, isyansız itaatleri vardır”⁴²² der.

Mehmet Feyzi Efendi, İnsanın Rabbini zikretmesinin gerekliliğini, yeryüzündeki her şeyin de O'nu tesbih ettiğini; “وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ” *“O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz, onların tesbihlerini iyi anlamazsınız..”* ayetiyle anlattıktan sonra ayette kastedilen mahlukatın tesbihinin ancak, kalp gözüyle, keşfen anlaşılabileceğini belirtmiştir. Dillerini bilmediğimiz için bizim bunu anlayamadığımızı, ancak Yunus Emre gibi zatların anlayıp, onlara “sarıçiçek” ilahisinde olduğu gibi cevap verebildiğini belirtmiştir.

3.2.8. Aynı Konuyla İlgili Diğer Ayet ve Hükümleri Dikkate Alarak İzahı

Feyzi Efendi, nefsin hilekâr olduğunu ifade ederek ondan asla emin olunmaması gerektiğini söyler. Nefsinden emin olduğunu söyleyenlere çok kızarak,

إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder”⁴²³ ayetini delil getirmiştir. Bu ayetin devamında geçen “Rabbimin acıyıp koruduğu hariç” kısmında kastedilen nefislerin, enbiya ve sıddıkların nefisleri olduğunu, ancak ilahi rahmete ve kutsi beşarete erdirilen bu kimselerin nefsinin hayrı emrettiğini belirtmiştir. Feyzi Efendi nefsi terbiye etmede ölçünün ise Kur'an olduğunu “Kur'an-ı Azimüşşan'ın emirleri ve

⁴²² Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.201.

⁴²³ Yusuf 12/53.

yasakları nefsin terbiyesi içindir. Nefsin terbiyesi onlara uymakla hâsıl olur.”⁴²⁴ sözüyle ifade etmiştir.

Peygamberlerin nefis yönünden eğitimlerini ise “enbiyanın nefisleri fitraten mutahharadır (doğuştan tertemizdirler). Onlar, nefisleri “mutmainne” derecesinde oldukları hâlde dünyaya gelirler. Onun içindir ki, nefisleri onlara kötü bir şey emretmez. Terakkileri de “mutmainne” derecesinden başlar. Hem, onların tekâmülü tedricen (derece derece) değil, def’atendir (birden biredir)”⁴²⁵ şeklinde açıklamıştır. Yusuf Peygamberin ayette geçen ifadesiyle bunun çelişmediğini de başka bir izahla ifade etmiştir. “Yusuf (as), ilk önce kendi nefsini, tevazusundan ötürü bütün nefisler içerisinde mütalaa etti (düşündü) ve umumi bir ifade ile: “*Ben nefsimi temize çıkaramam; çünkü nefis olanca gücüyle kötülüğü emreder!*” dedi. Sonra da Allah Teâlâ’nın Yüce rahmetine mazhariyetle mutahhara olan nefis-i şerîfine haksızlık olmasın diye, kendi nefsine işaret edip: “*Rabbimin merhametine mazhar olan (nefisler) hariç! Doğrusu Rabbim bağışlayandır, merhamet edendir*”⁴²⁶ buyurarak yukarıdaki mutlak beyanı tahsis etti.”⁴²⁷

Peygamberlerin, Cenab-ı Hak ile sohbet ve iletişimlerini ifade eden vahye muhatap olmaları hadisesinin nasıl gerçekleştiğini anlatırken, peygamberlerin Cenâb-ı Mevlâ’dan gelen vahyi almaları ve kalplerine yerleştirilmesi işine “telakkuf-i ruhânî” denildiğini belirten Feyzi Efendi, onların, vahy-i telakkuf etmeleri esnasında ve bir de mucize izharı (göstermeleri) anında, kendilerinin neredeyse beşer denilemeyecek kadar kutsî bir güce ve ulvî bir dereceye ulaştıklarını açıklamıştır.⁴²⁸ Feyzi Efendi burada peygamberlerin hem ruh hem nefis yönünden Allah Teâlâ ile sohbet edebilecek yani vahiy alabilecek şekilde özel bir yapıya sahip kıldıklarını, Peygamberlere has bir inayet ve safiyet kazandıklarını, sıradan bir beşere böyle bir imkân verilmediği için dünya şartlarında benzer bir sohbetin mümkün olmadığını anlatmak istemiştir.⁴²⁹

⁴²⁴ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.128.

⁴²⁵ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.270.

⁴²⁶ Yusuf 12/53.

⁴²⁷ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.270.

⁴²⁸ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.270.

⁴²⁹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.270-271.

Nefis terbiyesi konusunda ise İslam dininin esaslarının, insan fitratını bozmayacak şekilde vaz' edildiğini söyleyen Feyzi Efendi, başka yol ve yöntemler kullanarak nefis terbiyesine kalkışmayı, insan fitratını bozucu ve tahrip edici olduğu için uygun bulmamıştır. Bu konuda uyarılarda bulunan Feyzi Efendi, bu gibi İslam dininin dışında hareket ve fikirlere şiddetle karşı çıkmış, “sünnet yolundan sapmanın ancak ve ancak hüsrân, dalalet ve sapıklıkla sonuçlanacağını” belirtmiştir. Bazı tarikatlarda yer alan “riyazet” usulünü de meşrebine almadığını ifade eden Feyzi Efendi, bu konuda Hâcegân silsilesinin büyüklerinden İmam-ı Rabbânî'den nakil yaparak delil getirmiştir. Helalden olmak şartıyla normal yeme ve uyumayı tavsiye etmiştir. Az yeme ve uyuma sonucu vücutta oluşabilecek zararın, faydadan daha çok olabileceğine, hatta bu konuda beyinde oluşabilecek zararın bir sonucu olarak birtakım halüsinasyonlar görme ya da sesler işitme gibi denge bozukluklarının oluşabileceğine dikkat çekmiştir. Bu denge bozukluğunun insanın psikolojisinin olumsuz etkilenmesine veya cinnet geçirmesine bile neden olabileceği yönünde uyarılar yapan Feyzi Efendi, özellikle asrımızda riyazet yoluyla elde edilecek hayırları ve değerleri, bir diğer yol olarak sohbet, zikir ve sünnete ittibâ ederek kazanmaya gayret gösterilmesini tavsiye etmiştir.⁴³⁰

Mehmet Feyzi Efendi'nin, İnsanın “hayır” ve “şer”, “üzüntü” ve “sevinç” hallerinde Rabbinden razı olması manasındaki, rıza makamına dair sohbetleri de olmuştur. “Rıza makamı makamların en yükseğidir.

Nefsin mertebelerinden biri ve en yükseği olan “Rıza” makamı hakkında, “nefis rıza makamına ulaşmayınca, iman kemale ermez ve tadı da bulunmaz.”⁴³¹ diyen Feyzi Efendi, rızayı,

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

“Allah onlardan, onlar da Allah'tan razıdırlar.”⁴³² ayetine dayanarak, “Müminin Allah'ın özel hitabına mazhar olduğu bir mertebe” diye nitelendirmektedir. O'na göre; “Kur'ân'da derecât ve makâmât vardır. Bu makamlar tövbeden başlar. Evbe,

⁴³⁰ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.128.

⁴³¹ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.186.

⁴³² Beyyine 98/8.

inâbe, şükür, sabır, ihlâsla ubûdiyyet, tevekkül, teslim... Kaza ve kadere rıza makamı, en yüksek makamdır. Mümin, bu makamda

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً

“Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön”⁴³³ hitabına mazhar olur.”⁴³⁴

Mehmet Feyzi Efendi, sabır kavramını da hem kişisel hem de ümmet boyutunda ele almış, mü’minin, verilen sabrı, geçmiş ve geleceğe dağıtmadan bugünkü durumu için harcadığında ona kâfi geleceğini, çünkü bugünkü halimize verilen sabrın, bugünkü iptila nisbetinde olduğunu söylemiştir.⁴³⁵

Feyzi Efendi sabırla ilgili sohbetlerinde şu ayeti ele almış ve ümmetlerin de çeşitli şekillerde imtihan edilebileceğine işaret etmiştir:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ ۖ وَالْأَنْفُسِ وَالنَّمَرَاتِ وَبَشِيرٍ الصَّابِرِينَ

“Muhakkak ki sizi biraz korku biraz açlık, biraz mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmek suretiyle deneriz. Sabredenleri müjdele.”⁴³⁶ “Cenab-ı Hak şu beş şeyle bu ümmeti imtihan edeceğini bildirmiştir: Onları “Korku, açlık, mallardan eksiltme, canlardan eksiltme, ürünlerden eksiltme” suretiyle sınavacağını duyurmuştur. Ne ile imtihan olunacağımızı bildirmesi, Cenab-ı Hakk’ın bu ümmete bir lütfudur. Bizden önceki ümmetlere ne ile imtihan olunacaklarını bildirmedi. Onun için imtihanları güç oldu. İnsanın ne ile imtihan olacağını bilmesi işini kolaylaştırır.”⁴³⁷

Feyzi Efendi “Sabır zordur, şükür kolaydır. Bunun için sabredenler hakkında beşaret vaki olduğu halde şükredenler hakkında olmamıştır.” ifadesiyle sabrın ve sabredenlerin değerine işaret etmektedir.⁴³⁸ Sabırla ilgili geniş açıklamalarında, sabrın üç tür olduğundan bahsetmekte ve şöyle demektedir: “Sabrın envayı vardır.

⁴³³ Fecr 89/27.

⁴³⁴ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.186.

⁴³⁵ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.210.

⁴³⁶ Bakara 2/154.

⁴³⁷ Baltacı, N., *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*, s.171.

⁴³⁸ Özdağ, *Feyizler VII*, s.200

İbtılaya (hastalıklara-musibetlere) sabır, masiyetten (günahlardan) sabır, taatte (ibadette) sabır.” Bela ve musibete sabır yukarıda geçtiği üzere, ayette belirtilmiş olan sıkıntılar zuhur ettiğinde gösterilen tahammül olup, bela ve musibetin ilk çarptığı anda olmalıdır. Acısı küllenince gösterilecek sabrın değeri yoktur.”⁴³⁹ Sabredenlerin müjdelendiği Bakara 154. ayetin hemen sonrasında;

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

“Onlara bir musibet geldiğinde biz Allah’ınız ve elbette ona döneceğiz derler.”⁴⁴⁰ Cümlesi yer almaktadır ve bu cümle, musibetlere gösterilecek müspet tavrı anlatmaktadır. İkinci tür sabır olan “haramlara karşı sabır” ise insanoğlunun yaratılışı gereği yasaklanan şeylere meyilli olması ve imtihan sırrı olarak haramlara karşı bir tutku verilmesi sonucu, haramların cazip ve süslü gelmesiyle ilgilidir. Bu durumda insan akıllıca hareket etmeli, ilahi buyrukları dinlemeli, iradesini ortaya koymalı ve haramlara karşı direnç ve sabır göstermelidir. Kur’an-ı Kerim, haramların kötü işlerin şeytan ve takipçileri tarafından cazip hale getirildiğini,⁴⁴¹ Hz. Âdem’in ve eşinin şeytanın yalanlarıyla kandırılması sonucu cennetten dünyaya gönderilişini⁴⁴² ve şeytanın insan nesli için tuzaklar kurmaya yeminler etmesini değişik sahnelerle bize anlatmaktadır.⁴⁴³ Üçüncü tür sabır olan ibadetlere karşı sabır ise, insan nefsinin haramların zıddına ibadet ve takatlere karşı isteksiz olması nedeniyle ilahi emirlere yapışması, onlara yönelmesi oldukça güç olması sebebiyle gereklidir. İşte bu yönde gösterilecek sabır da yüce Kitabımızda övgüye ve ikrama layık olarak zikredilmiştir. İnsan suresi 4-22. ayetlerde iyilerin cennette karşılaşacağı ikramlar anlatılırken onların hangi amelleri sebebiyle bu lütuflara eriştikleri;

إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا

“Sabırlarının karşılığı cennet ve oradaki ipeklerdir”⁴⁴⁴ ifadesiyle, sabırları karşılığında olduğu vurgulanmaktadır

⁴³⁹ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.170.

⁴⁴⁰ Bakara 2/156.

⁴⁴¹ Hicr 15/36-43.

⁴⁴² A’raf 7/11-18.

⁴⁴³ Özdağ, *Feyizler VII*, s.206.

⁴⁴⁴ İnsan 76/22.

Tevekkülün kula her daim gerekli olduğu konusunda ise *إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* “Biz Allah'a aitiz ve sonunda O'na döneceğiz”⁴⁴⁵ ayetini esas alarak, “Allah’tan geldik, yine O’na dönüçüyüz diyerek, musibetin kalkmasını niyaz edeceğiz. Işık sönse, kalbe hüçün gelse, ayağımıza bir şey takılsa, istirca edeceğiz. Hakkın verdiği sabır kâfidir. Çünkü Cenab-ı Hak, ibtila ettiği miktarca, sabır verir” diyerek tevekkülün boyutuna dikkat çekmiştir.⁴⁴⁶

Muhakkak ki Mehmet Feyzi Efendi’nin ilim ve irfanla dolu hayatını ve irşadını sadece bu örneklere indirgemek imkânsızdır. O toplumda ve insanlarda eksik gördüğü her hususiyeti, vakit geçmeden düzeltmeye çalışan bir rehberdi. Çalışmamızda Mehmet Feyzi Efendi’nin ayetleri yorumlama ilkelerine değindik. Bu ilkeler, bazen Mehmet Feyzi Efendi’nin yorumlarında birden fazla ilkeyi kapsayacak şekilde çok yönlü olarak karşımıza çıktı. Tespit edebildiğimiz ölçüde bu ilkelere işaret ederek, onun Kur’an anlayışına örnekler sunmaya çalıştık. Bu örnekler elbette bizim çalışmamızla sınırlı değildir. Başka çalışmalarda, daha geniş çerçevede değerlendirme ve tespitler yapılacaktır.

⁴⁴⁵ Bakara 2/156.

⁴⁴⁶ Küllüoğlu, *Feyizli Sözler*, s.210.

SONUÇ

Hiç kuşkusuz Mehmet Feyzi Efendi, yetişmesinde farklı bakış açılarının katkısı olan çok yönlü bir âlimdir. Her bir ulu veli ve gönül sultanında olduğu gibi Mehmet Feyzi Efendi'nin bu manevî mertebeye yükselmesini ve gönül safiyetine ermesini, İslam'ın temel prensiplerini doğru anlaması ile bu esasları samimiyetle yaşamasında aramak yerinde olacaktır. Mehmet Feyzi Efendi, İslam geleneğini teorik ve içerik itibarıyla hazmetmiş, Kurân'ın bilgi kaynağı olduğu kadar gereğinin yerine getirilmesi gereken ilahî bir kitap olduğunun bilinci ile hareket eden, dinî ve millî konularda hassasiyet gösteren ve bu yönleriyle örnek alınan bir kimsedir. Onun şahsında, ahlâkında, davranışlarında ve yaşantısında insanlar Hz. Peygamber'in modelini görmüş ve örnek almıştır. Feyzi Efendi'nin hayat felsefesinin tam merkezine yerleştirdiği ilkeler, tevazu ve ihlâs ile Allah'a kulluk prensibidir. Bunları söylerken Feyzi Efendi'yi sadece inziva halinde Allah'a ibadetle meşgul bir şahsiyet olarak algılamamız onu eksik tanımak anlamına gelir. Şunu belirtmemiz gerekir ki onun yaşadığı manada kulluk, iki yönlü icra edilir. Birincisi doğrudan Allah'a ibadet ve taatlerle gerçekleştirilen kulluk, ikincisi yaratılmışlara hizmet ederek Allah'ın rızasına erişerek yapılan kulluktur.

Mehmet Feyzi Efendi, bildiğimiz manada bir müfessir olmamasına rağmen ayetleri yorumlarında ve tahlillerinde bir müfessir kadar yetkinlik göstermektedir. İçinde bulunduğu toplumun ve ümmetin sıkıntılarını çözmenin yollarını Kur'ân'da aramış ve Kur'ân merkezli çareler üreterek ihtiyacı kollayan bir yaklaşım sergilemiştir. Sohbetlerinin temel hedefini, insanın hidayetine vesile olmak ve toplumsal sorunları Kur'ân ışığında çözerek bireyin ve toplumun ıslahına yardımcı olmak şeklinde özetleyebiliriz. Kitapların ve dini öğrenmenin yasaklandığı sıkıntılı bir dönemde yaptığı irşat ile halkı aydınlatmış, Müslüman toplumun İslam'la bağlarının kopmamasında, köklerinin zayıflamamasında katkısı olmuştur.

Sohbetlerinde, durağan bir din anlayışı yerine kutsal metin merkezli, dinamik, yaşayan bir din ve Kur'ân anlayışını benimsemiştir. Aynı zamanda, tasavvufun öğretilerinden ve *Risale-i Nur*'dan yararlanarak yaptığı sohbetlerinde, İslam kardeşliğini vurgulamış, toplumsal sorunlara iktisadî, sosyal, siyasî, askerî çözümler

sunmuştur. Buna göre o hem toplumun maneviyatını güçlendirmek hem de toplumun içinde bulunduğu zor şartları aşabilmek adına mücadele ruhunu, azmi, direnmeyi, sabrı, çalışmayı, birliği ve beraberliği öne çıkarıp, itikadı sağlam ve bilinçli bir toplum inşa etmeyi önceleyen âyetlere sohbetlerinde yer vermiştir. Çünkü halkın İslam anlayışında gördüğü sorunları doğrudan Kur'an'a ve Sünnete arz ederek anlatmayı tercih etmiştir.

Feyzi Efendi "Kâinattaki hakikatleri ilahi emirleri ta'zim, ve mahlukata saygı" olarak özetlemiş ve bunun gereği olarak bu kaideyi bütün yaşamına uyarlamış bir şahsiyettir.

O'nun hayatı boyunca önemine işaret ettiği hususlardan birisi de Kur'an ve Sünnet odaklı sohbetlerinin yanı sıra vatan-millet sevgisinin kaynağını ve lüzumunu her fırsatta dile getirmiş olmasıdır. Böylelikle çevresindeki insanlara dinî ve millî değerlere aynı anda sahip çıkma şuuru kazandırmıştır. "Mefâhir-i dîniyye (dînî değerler), mefâhir-i milliyye (millî değerler) ve sadakat-ı vataniyye, bu üçü bir arada olduğu sürece onulmayacak yara yoktur" sözüyle din, vatan, millet kavramlarını vurgulamış, bu üç esasın birbiriyle uyum sağlamasını, ayrı ayrı uçlar olarak değil de "bir bütünün tamamlayıcı unsurları" olarak görmüştür. Bu gerçek onun din anlayışına da yansımıştır.

Çalışmamızda Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an yorumlamasında yararlandığı ilkeleri belirttik. Bu ilkeler arasında ayetin ayetle, hadisle, sahabe kavliyle yorumlamasına, akla ve bilimselliğe aykırı olmayan evrensel ve insanî değerleri dikkate alan yorumlarına aynı zamanda, Ehl-i Sünnet itikadı ve dilbilim sınırları dışına taşmayan üslubuna değinmeye çalıştık. Mehmet Feyzi Efendi'nin yaptığı tefsir faaliyetiyle, en az bir müfessir kadar bilgi ve donanımına sahip olduğunu, Kur'an'ı yorumlamada yararlandığı ilkelerden ve tefsir yaklaşımından anlamamız mümkündür. Bu tefsir faaliyetinde, farklı temel ilkelerle beraber, genelde Kur'an'ı Kur'anla tefsir etme ilkesinden yararlandığını ve böylelikle yorumlarını güçlendirdiğini gördük. Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'a yaklaşımı noktasında hazırladığımız bu çalışmamızın onu yakından tanıtacak çalışmalara katkı sunmasını dileriz.

KAYNAKÇA

- Atasoy, İ. (2009). *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmet Feyzi Efendi*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî el-Bağdâdî. (2013). *el-Müsned*. (Ter. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız). İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Baltacı, B. (2006). *Yunus 10/26 ayette yer alan "Ziyade" kelimesinin, Ruyetüllah Olarak Anlaşılmasında Ehl-i Sünnet İnancının Etkisi*, (s. 293-304). Ankara Dini Araştırmalar Dergisi, Ankara.
- Baltacı, B. (2010). "Şallıoğlu, Mehmet Feyzi". *DİA*, XXXVIII, 310. İstanbul: TDV.
- Baltacı, B. (2014). *Dinî ve Millî Tefekkürü Bütün Olarak Sunan Bir Bilge Şahsiyet: Mehmet Feyzi Efendi*. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Gönül Sultanları Buluşması. (s. 177-195). Eskişehir.
- Baltacı, B. (2014). *Mehmet Feyzi Efendi'nin Kur'an'ı Anlama İlkeleri*. Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu. (s. 125-133) Kastamonu.
- Baltacı, B. (2015). *Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve Görüşleri*. Kastamonu Lahikası Sempozyumu. Yayınlanmamış Tebliğ. Kastamonu.
- Baltacı, B. (2016). *Mâide Sûresi 54. Ayet İle Fetih Sûresi 29. Ayetin Karşılaştırmalı Tefsiri*, Hoca Ahmet Yesevî Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri (s. 370-384). Ankara.
- Baltacı, B. (2019). *Kastamonu'nun Manevî Mimarlarından Mehmet Feyzi Efendi*. Kastamonu: Töre Basım Yayınları.
- Baltacı, N. (2014) . *M. Feyzi Efendi'nin Kendi Hayat Safhalarını Anlatırken Kullandığı Kavramlar*. II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu. (s. 147-157). Kastamonu.
- Baltacı, N. (2016). *Mehmet Feyzi Efendi ve Tasavvuf*. Kastamonu: Töre Basım.
- Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cûfî. (1972). *Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* (Çev. ve Şarih: Kamil Miras). Ankara: TTK Basımevi.
- Canan, İ. (2002). "Kenzü'l Ummâ'l" *DİA*, XXV, (s. 262-263). İstanbul: TDV.

- Canan, İ. (2016). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, IV. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Demirli, E. (2012). *Vahdet-i Vücûd*. (s. 431-435). DİA, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, (1988). *Sünen-i Ebî Dâvûd*. (Ter. Necati Yeniel, Hüseyin Karapınar). İstanbul: Şamil Yayınları.
- İbn Mâce. (2013). *Sünen-i İbni Mace Tercemesi ve Şerhi*. (Ter. Haydar Hatiboğlu). İstanbul: Kahraman Neşriyat.
- İslamoğlu, S. (2011). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kastamonu Basınında Sivil Toplum Kuruluşları (1908-1928)*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kader, V. (2018). *Mehmet Feyzi Efendi*. İstanbul: Vefa Yayınları.
- Karaçam, İ. (1991). *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları.
- Kalaycı, Ş. (1996). *Karanlıktan Aydınlığa*. İstanbul: Hamle Yayınları.
- Kalaycı, Ş. (1996). *Karanlıktan Nur'a*. İstanbul: Hamle Yayınları.
- Küllüoğlu, R. (1996). *Feyizli Sözler*. İstanbul: Cihan Yayınları.
- Küllüoğlu, R. (1998). *Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti*. Feyiz Pınarı Sempozyumu (Mehmet Feyzi Efendi'yi Anma Haftası Sempozyumu (s. 24-40). İstanbul.
- Müslim b. Haccac el Kuşeyrî.(2014). *Sahih-i Muslim ve Tercemesi*. (Ter. Mehmet Sofuoğlu). İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Nursî, B.S. (1991). *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Nursî, B.S. (2012). *Mektubat*. İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Nursî, B.S. (2012). *Sözler*. İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Nursî, B.S.(2012). *Şualar*. İstanbul: Söz Basım Yayın.
- Özdağ, M. (1992). *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler*. İstanbul: Hamle Yayınları.
- Özdağ, M. (1996). *Feyizlerden Damlalar*. İstanbul: Hamle Yayınları.

Özdağ, M. (1998). *Mehmet Feyzi Efendi'nin Manevi Kimliği ve Tasavvufî Yönü*, Feyiz Pınarı Sempozyumu. (Mehmet Feyzi Efendi'yi Anma Haftası Sempozyumu-I) (s. 55-70). İstanbul.

Özdağ, M. (2010). *Feyizler Sultanı*. Kastamonu: Kutlu Bilgi Yayınları.

Özden, H. Çuhadar, C. (2014). *Kastamonulu Âlim Mehmet Feyzi Efendi'nin Fikir Dünyasında Devlet, Vatan ve Millet Kavramları*. II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu (s. 133-147). Kastamonu.

Özdemir, A. (2014). *Kastamonulu Kıraat Âlimi Hafız Ömer Aköz*. II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu (s. 2096-219). Kastamonu.

Sezer, S. (2018). *"Maide Suresi 54. Ayeti ile Fetih Suresi 29. Ayetin Karşılaştırmalı Tefsiri"*Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu.

Taftazânî, Sa'düddîn Mesûd b. Fahriddîn el-Herevî el-Horâsânî. (1991). *Şerhu'l-Akâid*. (Çev. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tatlı, B. (2014). *İslam Garip Başladı- Hadisine Orijinal Bir Bakış*. II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu (s.89-125). Kastamonu.

Tatlı, B. (2017). *Mehmet Feyzi Efendi'de Türk-İslam Sentezi Düşüncesi*, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Din Bilimleri. Elazığ: Asos Yayınları.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid). (2007). *Sünen-i Tirmizî Tercemesi* (Haz. Abdullah Parlıyan). İstanbul: Konya Kitapçılık.

Sözlü Kaynaklar

Ayşe Eroğlu (55,M. Feyzi Efendi'nin kızı) 10.05.2016 tarihli görüşme.

Ayşe Eroğlu 12.02.2018 tarihli görüşme.

Ayşe Eroğlu 24.05.2019 tarihli görüşme.

Muzaffer Ertaş 12.05.2016 tarihli görüşme.(Merhum, emekli öğretmen.)

Celal Ünal 06.07.2016 tarihli görüşme.(Emekli öğretmen.)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Bilge KARADAĞ
Doğum Yeri ve Yılı : Kastamonu-17.12.1974
Medenî Hali : Evli
Yabancı Dili : İngilizce/Arapça
E-posta : karadagbilge@hotmail.com

Eğitim Durumu

Lise :Kastamonu İmam Hatip Lisesi
Lisans : Gazi Üniv. Çorum İlahiyat Fakültesi

Mesleki Deneyim

2006-2008 : Kars/Sarıkamış İlçe Müftülüğü Kuran Kursu Öğreticisi
2008-2014 : Kastamonu/Tosya İlçe Müftülüğü Kuran Kursu öğreticisi
2014-2018 : Kastamonu/Tosya İlçe Vaizi
2018-..... : Kastamonu/Merkez Vaizi